

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

1960

P. HAASE & SØN . KØBENHAVN

Indhold

Olaf Nørgaard: Slægten Nørgaard på Grim-Nørgaard i Gjettrup Sogn (fortsat fra årbog 1959)	163
H. A. Riis-Olesen: Omløbere og tiggere i gamle dage ..	183
Jens Rolighed: Folkeliv i Han herred, især fra Klim sogn	197
C. F. Jensen: Stenalderfolkets vidunderlige teknik	204
H. Støvring-Nielsen: Seks misdædere i Thy	207
Olaf Nørgaard: Landboforhold i Sydthy	227
Johannes Thomsen: Vestervig marked	252
H. A. Riis-Olesen: De hellige kilder i Thy og Han Herred	256
Torsten Balle: Jens Christensen Søegaard	262
Torsten Balle: Møllen	299
Museets erhvervelser 1959-60	312
Foreningsmeddelelser	319

Historisk Samfunds bestyrelse

I foreningsanliggender bedes man henvende sig til formanden læge E. Toft, Vestervig, eller kassereren redaktør Lustrup, Thisted. Bidrag til årbogen sendes til redaktionen lærer Torsten Balle, Torsted, og skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig. Den øvrige bestyrelse er lærer Jens Rolighed, Klim, togfører Svalgaard, Thisted, og lærerinde Signe Gjødesen, Thisted.

Museets bestyrelse

Læge E. Toft, Vestervig. Lærer V. K. Henriksen, Torp v. Thisted. Redaktør J. J. Lustrup, Thisted (formand). Lærer T. Balle, Torsted (næstformand). Bankdirektør K. Hertzum, Thisted (kasserer). Sparekassedirektør, byrådsmedl. Ravn Klausen og kriminalassistent Helge Hald, Thisted.

Museets leder: lærerinde frk. Signe Gjødesen.

Tidsskrifter, bøger o. l. bedes adresseret til lærer Torsten Balle, Torsted, Thisted.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

1960

P. HAASE & SØN . KØBENHAVN

THISTED AMTS TIDENDES
BOGTRYKKERI
1960

OLAF NØRGAARD:

Slægten Nørgaard paa Grim-Nørgaard i Gjettrup Sogn

(Fortsat fra Aarbog 1959).

Poul Madsen, 1785–1839.

I 1784 var der nærliggende Fare for, at Grim-Nørgaard skulde gaa tabt for den Slægt, der havde siddet der saa længe; Ejeren Niels Christensen var gammel og skrøbelig, og hans Børn var endnu ikke voksne. En gammel, gulnet Skifteudskrift, der i snart 175 Aar har ligget i Chatolskuffen paa Gaarden, fortæller, hvorledes denne Fare blev afværget:

»Anno 1785, den 29 Januarii, var mødt i Nørgaard i Gjettrup Sogn Niels Christensen af bemelte Nørgaard med 2de tiltagne Vurderings- og Vitterligheds Mænd neml. Velagte Christen Nielsen af Steensgaard og Velagte Gravers Larsen af Gjettrup for at undersøge bemelte Niels Christensens paaboende og ejende Gaards Beskaffenhed og Boes Tilstand og afgjøre, hvad enhver af hands med hands forhen afdøde Hustru, i Ægteskab sammenavlede Børn i Fædrene Arv kand tilkomme; hvilke hands Børn ere: 1. En Søn Christen 13 Aar gl., 2det. En Søn Poul 8 Aar gammel. 3die. En Søn Peder Christian 4 Aar gammel,

og 4de. En Datter Kirsten 17 Aar gammel, som alle vare nærværende tillige med deres Formyndere, neml. Velagte Christen Thøgersen af Knudsgaard i Kaaberøe som Formynder for den ældste Søn Christen, Velagte Laurids Skadkiær af Sindrup som Formynder for Sønnen Poul Nielsen, Velagte Christen Jensen af Gundtoft som Formynder for den yngste Søn Peder Christian, saa og Velagte Peder Christensen af Gjettrup som Formynder for Datteren Kirsten Nielsdotter. Thi da Niels Christensen formedelst Alderdom og Skrøbelighed umuelig længere kand selv forestaa og besørge hands Gaards Drift og Haandtering uden at befrygte hands Ejendoms Ruin og hands Børns store Skade, saa ansaa han det fornøden og tjenlig, saavel i Henseende til hands egen Rolighed og Conservation i hands Alderdom, som og i Henseende til hands Børns virkelige Gavn og Beste at afgjøre og bestemme hvilken af hands Børn, der skal nyde og beholde hands ejende Gaard med dens Tilhørende, hvad denne derimod skal betale sine Medarvinger, og hvad disse saaledes i Fædrene Arv kan vente sig at nyde.«

Efter denne lidt omstændelige Indledning skrider man til Delingen af Boet. Det oplyses, at Gaarden er vurderet til 500 Rdl., Indbo og Besætning til 228 Rdl., ialt 728 Rdl. Fra dette Beløb skal trækkes 321 Rdl., nemlig de fire Børns mødrene Arv 223 Rdl. og forskellige Gældsposter paa ialt 98 Rdl. Til Rest faar man da den Sum, 406 Rdl., der bliver at fordele mellem de fire Børn; Summen fordeles med 116 Rdl. til hver af Sønnerne og 58 Rdl. til Datteren Kirsten. Fra det i forrige Artikel nævnte Skifte erindres, at hver af Sønnerne skulde have 63 Rdl. i mødrene Arv,

den fulde Arvepart til hver af Sønnerne bliver altsaa 180 Rdl.; det bestemmes, at dette Beløb engang skal udbetales i Penge.

»Derimod skal Datteren Kirsten Nielsdotter nyde og tilfalde i Arv den heele Nørgaard med sin fulde Hartkorn, hvormed skal følge ald i Gaarden værende inden og udendørs Besætning og Boehave, da hun er den eneste af Skifterens Børn, der har Alder og Bequemhed til nu at kand antage samme og hos hvilken hand kan nyde den Underhold og Pleje hand i hands Alderdom og Skrøbelighed behøver. Og som Velagte unge Karl Poul Madsen af Gjettrup, der ved denne Forretning er tilstede, og anmeldte Kirsten Nielsdotter have med Vedkommendes Villie og Samtykke indgaaet Ægteskabs Løfte med hinanden, hvilken de saa snart mueligt agte at fuldbyrdige; saa er det at Skifteren Niels Christensen paa saadanne Vilkor, nemlig at Poul Madsen ægte hands Datter Kirsten Nielsdotter, nu til ham gandske afstaar og med Indtægt og Udgift overdrager anmeldte hands paaboende og ejende Gaard Nørgaard, begge Steder, der ialt er Hartkorn 5 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. o. s. v., o. s. v.«

Det bestemmes endvidere, at Sønnernes Arveparter, ialt 540 Rdl., først skal udbetales ved vedkommendes fyldte 18. Aar, Beløbet bliver staaende uden Rente til den Tid, imidlertid skal Poul Madsen være Børnene i Faders Sted, han forsyner dem med Føde og Klæder, samt bærer en »kjærlig og christelig Om-sorg for deres Opdragelse og Forfremmelse i deres Christendomskundskab, og det som got er«. Niels Christensen skal blive boende i Gaarden saa længe han lever, og naar han er død, skal Poul Madsen paa

en christelig og anstændig Maade besørge og bekoste hans Jordefærd, til Gengæld arver han Niels Christensens efterladte Tøj.

Saaledes blev Grim-Nørgaard reddet for Slægten, og dette skete ved, at man for første og hidtil eneste Gang lod Gaarden gaa i Arv paa Spindesiden. Den nye Ejer Poul Madsen var født af en anset og velhavende Slægt, en Slægt som i lange Tider havde været blandt de førende i Sognet; af denne Slægts Historie skal der anføres enkelte Træk.

Slægtens ældste kendte Medlem er Søren Nielsen, der døde i 1714. I Slutningen af det 17. og Begyndelsen af det 18. Aarhundrede sad han som Fæster paa Gjettrupgaard, der da hørte til Ryttergodset. Han havde to Sønner, Niels og Poul Sørensen; førstnævnte købte i 1717 Gjettrupgaard, men kunde ikke tilvejebringe Købesummen, hvorfor han anmodede om, at Købet maatte gaa over paa Broderen Poul Sørensen. Denne Poul Sørensen købte senere yderligere omtrent 4 Tdr. Hartkorn, der blev lagt til Gjettrupgaard, saaledes, at denne Gaards Hartkorn kom op paa 9 Tdr. Senere købte han flere andre Gaarde saaledes f. Eks. Knudsgaard i Kobberø og – som det ses i Begyndelsen af forrige Artikel – Grim-Nørgaard. Baade Poul Sørensen og Søren Nielsen nævnes ofte med Tilnavnet »Gjettrup« og somme-tider med et foransat V. E. (Velædle).

Poul Sørensen var to Gange gift; i det sidste Ægteskab med Kirsten Lauridsdatter af Skaarup var der kun eet Barn, der naaede voksen Alder, nemlig Pigen Anne Poulsdatter, døbt 22/10 1741. Hun blev 27/6 1760 viet til Mads Jensen Balsby af Villerslev, der overtog Gjettrupgaard, og den første-

fødte i dette Ægteskab var ovennævnte Poul Madsen, døbt 19/7 1761.

Han kom ikke til Grim-Nørgaard uden Midler. Fra Faderen, der var død 1775, og en Søster havde han arvet 90 Rdl., fra Moderen, der var død 1783, havde han arvet 300 Rdl. Han fik god Brug for disse Penge, for efter vor Tids Begreber og sikkert endnu mere efter hans egen Tids maa han fra Begyndelsen have siddet haardt i det med en Pantegæld paa 540 Rdl. i en Gaard, der med Besætning og Indbo var vurderet til 728 Rdl.

Det var paa høje Tid, at Niels Christensen havde faaet skiftet sit Bo; allerede December det følgende Aar døde han og blev begravet 27/12, forhaabentlig paa christelig og anstændig Maade, saaledes som han havde ønsket det.

Den ældste af hans Sønner, Christian, havde kort Tid efter ovennævnte Skifteforretning taget Plads i Skibstedgaard i Ydby Sogn, senere havde han tjent hos Sognefogden i Helligsø og i Knudsgaard. Den 31/10 1800 blev han viet til Anna Sørensdatter af Nørgjettrup og de flyttede straks efter til Stagstrup, hvor han havde købt en Ejendom. Fra dem nedstammer en talrig Efterslægt, de fleste bosiddende i Stagstrup, enkelte i Sydthy eller andetsteds i Landet. En Datter, Maren, var gift med den kendte Lærer Niels Christian Christoffersen Hove. Om deres Liv og Virke se Thisted Amts Aarbog, 1916, Side 111.

Den næstældste Søn, Poul Nielsen, havde en Tid Plads i Helligsø, en Tid var han hos sin Søster og Svoger paa Grim-Nørgaard. Den 24/6 1795 kvitterer han sammen med sin Kurator, Laurids Nielsen Skadhauge, for Udbetalingen af de 246 Rdl., der udgjorde hans fædrene og mødrene Arv, men han laante straks igen Beløbet til Poul Madsen, der gav Pant i Gaarden som Sikkerhed. Dette Laan tilbagebetales igen 20/8 1801 og derefter kender vi ikke mere til Poul Nielsens Færd, det er dog sikkert ham, der staar Fadder ved Barnedaab

paa Grim-Nørgaard 29/7 1804. Den 2/2 1812 dør han paa Grim-Nørgaard i en Alder af kun 36 Aar, ugift. Broderen og Svogeren arver ham, men der holdes ikke Skifte; at de har arvet ham, kendes fra en paa Gaarden opbevaret Kvitte- ring fra Amtsstuen paa Arveafgift, indbetalt 22/2 1817, alt- saa først 5 Aar efter Poul Niensens Død.

Traditionen fortæller, at der paa denne Tid var en sindssyg Mand paa Gaarden, en Slægtning af Gaardens Ejer, og at denne Mand sad indespærret i et lille Rum i Bryggerset. Der er altsaa en Mulighed for, at Poul Nielsen kan have været sindssyg i sine senere Aar, og hvis dette har været Tilfældet, har vi jo en udmærket Forklaring paa, at han saa at sige for- svinder ud af Historien nogle Aar, før han dør.

Kort Tid efter at Poul Madsen havde overtaget Gaarden, i 1788 byggedes der et nyt Stuehus, Tradi- tionen fortæller, at det gamle var sunket sammen en Dag, man havde haft travlt med Bagningen. Paa en Bjælke i det nye Stuehus sattes følgende Indskrift:

P M S G - K N D N G
1788,

d. v. s. Poul Madsen Gjettrup og Kirsten Nielsdatter Nørgaard. Til det nye Stuehus købte Poul Madsen et Ur, fremstillet i Bertel Andersens Værksted i Bed- sted og forsynet med Aarstallet 1789, desuden købte han en Bibel og en Andagtsbog, Jesper Brochmands Huspostil, sidstnævnte forsynet med hans Forbog- staver og Aarstallet 1795. Alle disse Ting opbevares endnu paa Gaarden, desuden opbevares Poul Mad- sens Signet og et gammelt Chatol, som efter Stilen kan være fra Begyndelsen af 1800 Tallet og sandsyn- ligvis er indkøbt af ham.

Det i 1788 opførte Stuehus kendes fra en Brand- taksation 22/4 1803. Det hedder her:

A. Stuehuset i Nord, 24 Fag, 8½ Alen dyb, Fyrre-

Under- og Overtømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet til to Stuer, Kamre, Køkken, Bryggers. I Stuen er Loft, Vinduer og Døre, samt en Jernbilæggerkakkellovn, og i Bryggerset en indmuret Kobberkedel paa 1 Tønne og en Jernplade i Skorstenen. Skorsten og Bagerovn af brændte Sten. Takseret til 420 Rdl.

B. Det søndre Hus, 26 Fag, 11 Alen dyb, Fyrre-Under og Overtømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet til Lo, Lade, Stald og Fæhus. Takseret til 310 Rdl.

C. Det østre Hus, 4 Fag, 7½ Alen dyb, Fyrre-Under- og Overtømmer, klinede Vægge og Straatag, indrettet til Vognhus, og Faaresti. Takseret til 30 Rdl. Ialt 760 Rdl.

Altsaa en tolænget Parallelgaard, der ved Knopkydning fra Lade- og Staldlængen er begyndt at udvikle sig til vor Tids firlængede Gaard. Stuehuset indrettet med »Centralfyr«, d. v. s. at fra Rummet foran den aabne Skorsten skete Indfyring baade til Bilæggeren, Bagerovnen og Grubekedlen. Traditionen fortæller, at der var 8 Senge i det ene Rum, det kan godt have været rigtig, de i Taksationen omtalte Kamre, kan jo være Sengerum, der udgaar fra den store Stue med Alkoverne.

Fra forrige Artikel erindres at Nabogaardene fra gammel Tid havde nogle Agre paa Grim-Nørgaards Mark, Nørgjettrup havde 12 Agre, Refshove havde 3 og Bolle Mouritsens Gaard i Gjettrup havde 1. Ved en Udskiftningsforretning af 9/8, tinglæst 22/9 1796 blev dette Forhold ophævet. Nørgjettrups Agre blev dels samlet i en lille Enklave omtrent midt i Grim-Nørgaards Jord, dels blev de lagt ind under Grim-

Nørgaard, og Nørgjettrup fik Erstatningsjord i den sydligste Ende af de saakaldte Hovedagre og Gydhøj Eng, Refshoves 3 Agre blev lagt under Grim-Nørgaard, og Stensgaard, som Refshove nu var lagt under, fik Erstatning i Bredkjær Hede og i den østre Del af den saakaldte Nørgaards Hove (se Kortene i de følgende Artikler.) Den Ager, som tilhørte Bolle Mouritsens, nu Niels Sørensens Gaard, blev vistnok købt.

Ordningen var ikke særlig gunstig for Grim-Nørgaard, navnlig var der gjort et meget daarligt Bytte med Nørgjettrup, idet denne Gaard var kommet af med Jord af daarlig Kvalitet og havde faaet Jord af god Kvalitet. Det var ikke saa underligt, at Kirsten Nielsdatter for Alvor var vred, da Poul Madsen kom hjem og fortalte hende om det Bytte, han havde gjort; Traditionen fortæller, at han maatte have tilkaldt Landinspektøren for at faa hende beroliget.

Poul Madsen solgte i 1797 ca. 20 Tdr. Sæde, Ager og Eng til Broderen Niels Madsen, Gjettrup, og i 1806 et lidt mindre Areal af Gydkjær Mose til Ludvig Prætsman og Thomas Guldsmed, Prisen var henholdsvis 398 og 500 Rdl. Det var vel bl. a. disse Salg, der satte ham i Stand til i 1812 at købe Kongekorn-tienden og Kirkekorntienden af sin Gaard, Prisen for disse to Tiender var ialt 1250 Rdl.

Naar Prisen for sidstnævnte Areal var saa høj, maa Aarsagen sikkert søges i, at Gydkær egnede sig fortrinlig til Tørvegravning. Der har sikkert været hentet Tørv til eget Forbrug, saa længe Gaarden har eksisteret, allerede i Skøderne fra 1744 og 1741 tales om »Tørvegryft og Liungslæt«. Nu begyndte man altsaa at grave i stor Stil med Salg for Øje. Tørve-

gravning i den resterende Del af Mosen har siden været en konstant og god Indtægtskilde for Gaardens Ejere.

Nøjere Oplysninger om Landbruget, f. Eks. om Besætningens Størelse, om Jordens Dyrkning og Afgrødernes Størrelse foreligger ikke. Fra Folketællingerne ved vi, at Poul Madsen de første Aar havde en Karl, en Pige og en Hjorddreng paa Gaarden; efterhaanden som Børnene voksede til, traadte de i Tjenestefolkenes Sted. Økonomien var altid god, selv i de for Landbruget vanskelige Aar omkring 1818 ser vi, at Skatterne bliver betalt til Forfaldstid.

Kirsten Nielsdatter døde den 14/5 1818, kun 50 Aar gammel. Visse overleverede Træk tyder paa, at hun har været en bestemt og myndig Karakter, og det kunde jo nok gøres nødig, naar man betænker den store Opgave, der saa tidlig blev lagt paa hendes Skuldre. Der opbevares endnu et synligt Minde om hende, nemlig en lille enkel og smuk Messinglysestage, som hun havde købt til sig selv, efter Sigende for at hun kunde være sikker paa at faa noget med sig, naar hun skulde paa Aftægt. Hun og Poul Madsen havde 11 Børn, hvoraf dog de 3 døde som spæde, de øvrige 8 var:

Maren Poulsdatter, f. 21/9 1789.

Mads Poulsen, f. 27/3 1792.

Ane Poulsdatter, døbt 15/1 1795.

Niels Poulsen, døbt 20/10 1797.

Karen Poulsdatter, døbt 24/2 1802.

Peder Poulsen, f. 29/7 1804, død 18/3 1813.

Peder Christian Poulsen, f. 16/7 1807.

Else Poulsdatter, f. 10/1 1809.

Maren Poulsdatter blev 12/11 1815 viet til Poul Christensen Smed af Uglev; boede først nogle Aar i Gjettrup, derefter i Uglev.

Mads Poulsen boede paa Gaarden til sin Død 22/12 1876, han var ugift og en Særling.

Anna Poulsdatter blev 18/11 1814 viet til Jens Jespersen af Borregaard i Hvidbjerg Sogn, de boede siden paa denne Gaard.

Karen Poulsdatter blev 19/3 1824 viet til Niels Pedersen Væver af Dovermøllegaard; de boede siden i Barslev.

Else Poulsdatter blev 8/4 1831 viet til Gaardejer Niels Ernst Nielsen i Barslev, hun døde allerede 9/5 samme Aar. Visse overleverede Træk tyder paa, at hun har lidt af svær Tungsind.

Fra de tre ældste Døtre nedstammer en talrig og vidt forgrenet Slægt, udbredt over hele Thyholm, enkelte paa Syd-mors.

Niels Poulsen skildres af Traditionen som en velbegavet og dygtig Mand, der af Poul Madsen var udset til at være hans Efterfølger paa Grim-Nørgaard. Han blev 25/3 1823 viet til Gjertrud Marie Madsdatter af Stensgaard, og kort Tid senere flyttede de til Vesterballegaard i Søndbjerg, som han havde købt. I Maj 1825 flyttede de tilbage til Grim-Nørgaard, hvor de opholdt sig til hans Død 18/6 1831; Vesterballegaard blev først solgt Juni 1826. Visse Forhold tyder paa, at han har været alvorlig syg de senere Aar, og at det var Sygdom, der tvang ham til at opgive Gaarden i Søndbjerg. Med Marie Madsdatter havde han to Børn:

Mads Nielsen, f. 2/9 1823.

Kirsten Nielsdatter, f. 2/6 1825.

9 Maaneder efter Niels Poulsens Død 30/3 1832 blev hans Enke viet til den yngste Broder Peder Christian Poulsen.

Poul Madsen blev siddende som Ejer af Grim-Nørgaard til sin Død; at Gaarden kunde blive i Slægten havde han sikret gennem sit Testamente eller Selvejerdisposition. Dette Dokument, der endnu

opbevares paa Gaarden, tildeler Børnene følgende Arveparter:

Mads Poulsen	325	Specier
Niels Poulsens Børn, Mads og Kir-		
sten	260	»
Døtrene Maren, Ane og Karen hver		
120 Specier	ialt 360	»
	<hr/>	
	945	Specier

Disse Beløb skulde udbetales af den yngste Søn Peder Christian, der til Gengæld skulde arve Gaarden med alt, hvad der fandtes af Besætning, Avl, Redskaber, Indbo og rede Penge. Testamentet blev underskrevet 28/6 1838, det var ikke ret meget for tidligt, for allerede 16/5 1839 lukkede den gamle Poul Madsen sine Øjne for sidste Gang. Han kunde gøre det i Forvisning om, at han havde løst den Opgave, han havde paataget sig for 54 Aar siden, og at han desuden havde sørget for gode økonomiske Forhold til den Søn, der skulde overtage Gaarden.

Peder Christian Poulsen, 1839–1865.

En af de første Somre efter hans Overtagelse af Gaarden blev Bygningerne flyttet fra deres gamle Plads til deres nuværende Plads lidt Øst for Gydhøj. Den gamle Plads blev foreløbig liggende uændret med sine store Stenpikninger og mange Kampesten, der i saa mange Hundrede Aar havde tjent som Fundament for Gaardens skiftende Bygninger. En gammel stensat Brønd, der skal have været forsynet med Trappesten, blev dog straks jordfyldt og de øverste Kampesten fjernede. I Aarene omkring 1900 blev alle Sten fjernet og Grunden blev pløjet, og nu ses

den gamle Gaardsplads kun som svage Højninger i Terrænet.

I 1844 kom der en ny Vurdering af Hartkornet, det gamle Hartkorn var paa 5 Tønder, 3 Skæpper, 3 Fjerdingskar, 2 $\frac{7}{12}$ Album, det nye var paa 6 Tønder, 1 Skæppe, 2 Fjerdingskar og $1\frac{1}{4}$ Album.

I 1848 under den saakaldte »Slavekrig« var Mændene fra Gjettrup som fra andre jydsk Sogne mobiliseret til Værn mod de fremrykkende Slaver. Peder Poulsen mødte til Hest paa sin gamle brune Hoppe og bevæbnet med et hjemmelavet Spyd, der i mange Aar opbevaredes paa Gaarden.

Under den tysk-østrigske Besættelse i 1864 foretog de fjendtlige Tropper som bekendt omfattende Hesterøverier. Beboerne søgte efter Evne at skjule deres Heste og mange Heste var fra Helligsø og Gjettrup bragt ud til det afsidesliggende Grim-Nørgaard. De omstrefjende Tropper fik alligevel paa en eller anden Maade Nys om, at der var samlet mange Heste derude, men inden de naaede at komme derud, havde Peder Poulsen taget Hovedtøjet af alle de tøjrede Heste. Siddende paa en af dem havde han derefter flittigt brugt Pisken mod de andre, saa de var blevet godt skræmte og umulige at indfange. Peder Poulsen høstede siden megen Anerkendelse i Sognet for denne raske Bedrift.

Angaaende Oplysninger om Gaardens Drift i Peder Poulsens Tid er vi meget daarligt stillet. Den eneste Forbedring, der kendes, er Gravningen af en Grøft fra Gydkjær Mose i 1858, nogle Aar senere blev der gravet en Grøft fra den anden store Mose, Bredkjær. Disse Afvandingsarbejder blev vist mest foretaget for at lette Arbejdet med Tørvegravningen, der stadig var en betydelig Indtægtskilde.

De direkte Oplysninger, vi har om Peder Poulsen, stammer fra Folk, der har kendt ham efter hans halvfjerdsindsindstyvende Aar. Disse Oplysninger sammenholdt med, hvad der kan sluttes andetstedsfra, tyder paa, at han ikke har været særlig fremragende som Landmand eller paa andre Omraader. Men sparsommelig har han sikkert været, og Økonomien var, navnlig i hans første Tid, solid. Senere svækkedes den noget ved de store Udbetalinger af Arveparter til Børnene, saaledes fik Datteren Else i 1860 1000 Rdl. i fædrene og mødrene Arv, Niels Poulsens Søn fik i 1863 800 Rdl. i mødrene Arv og Datteren Kirsten har sandsynligvis faaet en dertil svarende Part 400 Rdl. Tidens Skik var ellers, at den af Børnene, der overtog Forældrenes Gaard, fik langt den største Part af Formuen, saaledes havde Peder Poulsen selv i 1839 faaet skønsvist lige saa stor en Part som de andre Søskende tilsammen, hans Kone, der var af den rige Stensgaardfamilie, havde kun faaet Løfte paa 125 Rdl. at udbetale, naar den sidste af hendes Forældre var død, medens Stensgaard for en latterlig ringe Pris gik til Broderen Peder Madsen. At Peder Poulsen og Gertrud Madsdatter bryder med denne Tradition og saa vidt muligt behandler deres Børn ens, hvad angaar Arv, er i mange Henseender tiltalende, men gavnligt for Slægtsgaardens Økonomi er det ikke.

Paa Grim-Nørgaard opbevares endnu Peder Poulsens Signet, og hans Pengekat; en Huspostil »Nøglen til Guds Skatkammer« er vistnok gaaet i Arv til Stedsønnen Mads Nielsen og er formentlig forsvundet. To af hans Veste er for mange Aar siden afgivet til Thisted Museum, hvor de opbevares som Nr. A 655 og A 656.

I Ægteskabet med Gertrud Marie Madsdatter var der 6 Børn:

Else Cathrine Pedersdatter, f. 22/6 1832.

Ellen Pedersdatter, f. 18/12 1834, død 17/2 1837.

Poul Pedersen, f. 11/4 1838.

Niels Pedersen, f. 14/11 1840.

Jens Peter Pedersen, f. 19/12 1843.

Ellen Stensgaard Pedersen, f. 8/5 1846, død 19/7 s. A.

Else Cathrine blev 16/6 1857 viet til sin Fætter Peder Jensen af Borregaard. De kom til Aggerø ved Mors, hvor han havde fæstet en Gaard. Efterkommere af dem lever paa Thyholm, i Gjettrup og paa Sydmos.

Niels Pedersen var fra Barndommen pukkelrygget, i Skolealderen forværredes det betydeligt, og for at søge Raad gik Peder Poulsen paa sin Fod den lange Vej til Haaning i Himmerland til den kloge Kone der. Den medbragte Mixtur synes dog kun at have hjulpet lidt, for han forblev invalideret og kun lidet arbejdsdygtig hele sit Liv. I 1865 købte han den tidligere omtalte Parcel af Nørgjettrup, der ligger som en Enklave i Grim-Nørgaards Jord, og her boede han til sin Død 1897. Han var ugift.

De to Brødre Poul og Jens Peter blev Ejere af hver sin Del af Grim-Nørgaard. Allerede fra Begyndelsen af Tresserne havde man været inde paa Tanken om at dele Gaarden, og Gertrud Marie var meget aktiv for, at Delingen skulde finde Sted saa hurtigt som muligt. Man kan vel ogsaa heri se et Bevis for, at Peder Christian Poulsen ikke var nogen særlig fremragende Landmand, han var jo paa dette Tidspunkt ikke nogen gammel Mand, og der maa have været særlige Grunde til, at han saa tidligt overlod Gaarden til sine Sønner. I 1864 byggedes en Lade paa den østlige Parcel af Gaarden, lidt Nord for den tidligere omtalte gamle Gaardsplads; det

fortælles, at Tækkemanden fra sit ophøjede Stade var den første, der fik Øje paa Tyskerne, der var paa Vej ud til Gaarden. Til Laden byggedes de følgende Aar et Stuehus som Vestlænge og en Stald som Østlænge. Alle disse Bygninger staar endnu, Laden dog udvidet med Kørelo i Nordsiden og Stuehuset ombygget til Vognskur og Hønsehus.

Den endelige Deling fandt Sted i Efteraaret 1865; Poul Pedersen fik den vestlige og største Parcel, hvis Hartkorn var 4 Tdr., 3 Skpr., $1\frac{1}{2}$ Alb. Jens Peter Pedersen fik den østlige Parcel, hvis Hartkorn var 1 Td., 6 Skpr., 1 Fdk. og $2\frac{3}{4}$ Alb. Han blev $\frac{3}{11}$ 1868 viet til sin Kusine Eline Madsine Pedersen af Stensgaard, i Ægteskabet var der kun eet Barn, Datteren Gjertrud Marie Pedersen, f. $\frac{31}{1}$ 1869. Jens Peter Pedersen blev siddende som Ejer af Gaarden til sin Død $\frac{5}{7}$ 1933, de sidste Aar dog med en Dattersøn som Forpagter. Efter hans Død blev Gaarden solgt til en Fremmed og var hermed gaaet tabt for den Slægt, der havde ejet den i over tre Hundrede Aar.

Poul Pedersen, 1865–1911.

Poul Pedersen havde faaet den største vestlige Parcel, Hovedparcellen. De Bygninger, der stod der, var opført 1840 eller faa Aar derefter, men de var allerede alt for smaa, selv efter at Gaardens Jordtilliggende var blevet reduceret med en Trediedel. I Aarene 1871–1879 blev der foretaget flere Ombygninger og Nybygninger, Indretningen af disse Bygninger er indgaaende beskrevet i den efterfølgende Artikelrække om Landboforhold i Sydthy 1870–1900. Her findes tillige Oplysninger om Indbo, Redskaber, Besætning, Markernes Inndeling og Tilberedning, Høslæt, Tærskning o. s. v.

Poul Pedersen havde, som det var almindeligt paa den Tid, tilbragt hele sin Ungdom hjemme paa Gaarden hos sine Forældre. Han havde dog set lidt mere af Verden end Gjettrup, idet han vistnok i 1854 havde ledsaget den bekendte Studehandler Poul Stockholm paa en af hans Rejser til Husum med Stude. (Om denne Poul Stockholm se Thisted Amts Aarbog, 1921, Side 231). Da de tysk-østrigske Besættelses-tropper forlod Thy i 1864, var Poul Pedersen en af dem, der var udtaget til at køre med deres Træn til Oddesund.

Den 15/11 1867 var han blevet viet til Pigen Karen Mikkeline Nielsen, født i Kobberøgaard 16/9 1840. Om hendes Slægt og Barndom se nedennævnte Arbejde af Olaf Nørgaard om Ane Marie Kirkegaard. Det blev et meget lykkeligt og harmonisk Ægteskab, der blev afbrudt ved hendes tidlige Død i 1884. I Ægteskabet fødtes 7 Børn.

Peder Christian Pedersen, f. 28/10 1868, død 24/11 s. A.

Gjertrud Marie Pedersen, f. 6/9 1869.

Peder Christian Pedersen, f. 8/6 1871, Navneforandring til Nørgaard 1904.

Eline Martine Pedersen, f. 21/7 1873, død 14/10 s. A.

Eline Pedersen, f. 12/12 1874, død 28/12 s. A.

Niels Pedersen, f. 29/4 1877, Navneforandring til Nørgaard 1904.

Ane Pedersen, f. 1/8 1879.

Poul Pedersen var en meget veloplyst og kundskabsrig Mand med noget videre Interesser, end der var almindeligt hos en Bonde paa den Tid. Han var meget interesseret i nationale Spørgsmaal og fulgte

med stor Interesse Sønderjydernes Kamp for deres Nationalitet. Han deltog med Interesse i Sognets Anliggender og sad 6 Aar i Sogneraadet, endvidere var han i en Aarrække Kirkeværge. Af politisk Overbevisning var han fra Ungdommen Højremand, men allerede fra Begyndelsen af Halvfjerdserne begyndte han, paavirket af Broderen Jens Petersen, der igen var paavirket af Svogeren Villum Pedersen i Stensgaard at nærme sig til Venstre, og der blev snart hans politiske Staasted. De tre Gaardmænd var paa denne Tid næsten de eneste Venstremænd i Sognet, hvad der undertiden kunde volde Vanskeligheder. Hvad angaar Gaardens Drift var han konservativ og forsigtig over for det nye, maaske endda mere end der var almindeligt hos Bønder paa den Tid; ligesom sine Forgængere var han nøjsom, hvad angaar egne Fornødenheder. Alligevel var Gaardens Økonomi ikke saa god som i hans Forgængers Tid, og han maatte ofte optage Laan for at klare øjeblikkelige Vanskeligheder.

Poul Pedersen og hans Hustru kunde mødes i en alvorlig og stærk Kristentro, hos Hustruen med et stærkt tungsindigt Præg, der vel stammede fra hendes ulykkelige Barndom og Ungdom. Begge havde en stærk Følelse for de fattige og undertrykte i Samfundet. Tiggere, som der var mange af paa denne Tid, fik aldrig Lov at gaa tomhændede fra Grim-Nørgaard, og der stod altid en opredt Seng, som kunde tage imod en træt Vandringsmand.

Det var mange Mennesker, der boede i Gaarden paa denne Tid: Husbonden, Husmoderen, Karlen, Hyrdedrengen, Pigen, Aftægtsfolkene Peder Christian Poulsen og Gjertrud Marie Madsdatter og den

gamle Mads Poulsen. Efterhaanden kom jo Børnene til og desuden boede Svigermoderen Ane Marie Kirkegaard derude et Par Aar lige forud for hendes Død 11/2 1882. Til daglig gik Livet stille og roligt med haardt Arbejde lige fra tidlig Morgen, om Sommeren arbejdedes i Marken lige til Sengetid, i den mørke Tid samledes alle i Sovekammeret om Aftenen. Her sad, i Krogen mellem Bilæggeren og den ene Seng Husmoderen med sin Rok, ved den anden Side af Bilæggeren sad Karlen, den venstre Fod støttede han paa en Brøjkjærre Rughalm, som han snoede til Simer. Ved Østenden af Bordet, paa den vægfaste Bænk, sad Husfaderen med sin Vindekrog i Haanden, et Bundt Hamp var lagt over et Søm i en Loftsbjælke og han snoede dette til tynde Tove, som blev vundet op paa Vindekrogen; ved hans venstre Side, paa den sydlige Bænk sad den gamle Peder Poulsen, sommetider beskæftiget med forskelligt Rebslagerarbejde, f. Eks. Snoning af Ringe til Tøjræle. Paa den vestlige Ende af Bordet, i ærbødig Afstand fra den brandfarlige Hamp og Rughalm stod Lyset i den lille Messinglysestage, som Kirsten Nielsdatter havde købt, her sad Børnene med deres Lektiebøger og Pigen med sin Stoppekurv eller Strikketøj.

Døden skulde snart tynde ud i det lille Samfund. Den 4. August 1871 døde den gamle Gjertrud af et koldbrandlignende Saar. Dødens næste Offer var den lille Eline Martine, hun var blevet døbt om Søndagen den 12. Oktober 1873, der var som sædvanlig blevet holdt en stor Fest med Dans og anden Lystighed, der varede det meste af Mandagen med. Tirsdag Morgen laa hun død i sin Moders Arm;

det tog haardt paa Moderen, hun opfattede Barnets Død som Straf for den megen Lystighed ved Festen, og det var sidste Gang, der blev festet saa meget ved Barnedaab. Nogle Aar senere blev hun selv syg af Tuberkulose eller Tæring, som man da kaldte det. Fra Nytaar 1884 var hun konstant sengeliggende. Hun vidste, at hun skulde dø, og talte meget med Børnene derom og formanede dem til Guds frygt og Ærlighed. Om Morgenen den 7. Juni døde hun, mens Poul Pedersen og de fire Børn stod omkring Sengen.

Hendes Død tog haardt paa Poul Pedersen, han drak temmelig meget en Tid men holdt dog op med det igen. Nogle Aar efter, i 1889 blev han selv alvorligt syg, alle regnede med, at han skulde dø, der blev tilkaldt en Sagfører, og der blev skrevet Testamente, den ældste af Sønnerne Peder Christian skulde have Gaarden, de øvrige Børn Penge, heldigvis kom han sig dog.

14. Juli 1897 døde Niels Pedersen, ved Skiftet tilfaldt hans Jordlod Poul Pedersen. Kort Tid efter, den 23. Juli døde den forrige Ejer Peder Christian Poulsen, han var godt 90 Aar gammel, og det føltes som om et helt Aarhundrede var gaaet i Graven med ham, den sidste af Poul Madsens Børn. Ved hans Begravelse var mødt et stort Følge bestaaende først og fremmest af alle hans Børn, Stedbørn og deres Børn, desuden mange af hans Søsterbørn fra Thyholm, der her samledes i Bedstefaderens Gaard for at vise hans yngste Søn den sidste Ære.

De fire Børn tilbragte næsten hele deres Ungdom hjemme hos Faderen paa Grim-Nørgaard. Efterhaanden som de voksede op, blev de sendt paa Højskole, Gertrud Marie paa Te-

strup Højskole i 1891, Peder Christian paa Vraa Højskole i 1891-1892, Niels og Ane paa Thylands Højskole i Hundebord. (Om denne Højskole se Thisted Amts Aarvog 1948). Den ældste Datter, Gjertrud Marie, havde fra 1891 været Husbestyrerinde paa Gaarden, hun blev 15/11 1894 viet til Enkemanden, Murer Jens Christian Jensen (Hermansen) af Gjettrup, de tog Bolig i Helligsø. Den ældste Søn, Peder Christian blev 29/4 1900 viet til Ane Nikoline Jensen af Helligsø, de boede først et Par Aar i Flarup, derefter i Helligsø til 1932 og tilsidst i Gjettrup. Den yngste af Døtrene, Ane, var efter 1894 Husbestyrerinde paa Gaarden, hun blev 8/10 1905 viet til Landmand Poul Mikkelsen af Helligsø; de boede senere i Helligsø. Fra disse tre Børn nedstammer der en talrig Efterslægt, mange af dem bosat i og omkring Helligsø-Gjettrup.

Den yngste af Sønnerne, Niels Nørgaard, overtog Gaarden efter Faderen i 1911. Han var to Gange gift, første Gang 29/4 1910 med Mette Marie Sund af Bedsted; hun døde allerede 1917. Anden Gang 7/11 1928 med Maren Jensen af Vestervig Sogn, begge Ægteskaber var barnløse. Han solgte i Efteraaret 1955 Grim-Nørgaard til Poul og Olaf Nørgaard, Sønner af Peder Christian Nørgaard og Ane Nikoline Jensen.

KILDER.

Kirkebøger, Skifteprotokoller, Skøde- og Panteprotokoller, Brandtaksationsprotokoller og Amtsstueskattehovedbøger i Landarkivet i Viborg.

Stamtavle over en Del af Christen Nielsens Efterslægt udarbejdet af Civilingeniør Otto Hansen, Vester Ringgade 48, Aarhus.

Stamtavle over Anna Poulsdatters Efterslægt udarbejdet af Stadsdyrlæge A. Gadegaard, Varde.

Stamtavle over en Del af Christen Nielsens Efterslægt, udarbejdet af Kreditforeningsdirektør N. P. Nørgaard, Hurup.

Olaf Nørgaard: Ane Marie Kirkegaard. Under Udarbejdelse.

Rettelse til Artiklen i forrige Aarvog Side 60: Blandt Niels Madsens Børn mangler Christen Nielsen, døbt i Juni 1679.

Omløbere og tiggere i gamle dage

Ved H. A. RIIS-OLESEN

DE MANGE OMSTREIFERE, der fandtes i ældre tid var både ildeset og frygtet. Mange af dem var zigeunerne, men langt de fleste var thylandets egne folk, hyppigt efterkommere af rakkerfamilier, som ingen ville pleje omgang med, idet de – ofte uden grund – blev betragtet som uærlige. Man møder i historien mennesker, som ansøger kongen om at blive erklæret ærlig, d. v. s. blive optaget som almindelig dansk borger med ret til at få stillinger og embeder. Rakkere og natmandsfolk udførte jo det arbejde, som almindelige mennesker enten ikke måtte eller ikke ville give sig af med, f. eks. tage skind af selvdøde dyr, begrave samme slags dyr, rense skorstene og fjerne renovation samt gå bøddelen til hånde. Men efterhånden blev de så mange, at de ikke kunne få arbejde nok og drev derfor omkring som tiggere og skarnsfolk. Med forsk. forordninger, den første fra 21. marts 1685 – bekendtgøres det, »at en del løse personer, der havde sammenrollet sig på adskillige steder i provinserne anmassende sig til disse efter deres foregivende uærlige arbejders udførelse: hestgældere, svinesvidere, skorstensfejere og natmænd og andre deslige, som sådan uomgængelige forretninger bestille, byerne og landet til tjeneste, både

med urenlighed samt dødt kvæg at udføre og andet deslige at forrette, *måtte derfor ikke anses for uærlige folk*; ingen måtte efter den dag understå sig i at forkaste denne eller deres børn nogen uærlig titel eller tilføje dem nogen vanære.« Ligeså bemærkes det i forordningen, at de, som selv forretter disse ildesete gerninger (altså folk i gårdene) ikke må komme i foragt herfor, og skyldige, som ved ord, skrift eller gerning lade dem lide herfor, vil få straf på Bremerholm. Men meget hjalp det ikke på sagen, idet der kommer fornyede appeller fra myndighedernes side i 1739, 1747, 1758 og 1794. Man ville helt afskaffe natmændene og rakkerne. Det lod sig nu ikke gøre – endnu i 1819 befandt der sig 2 natmandsfamilier både i Vestervig og Hvidbjerg. Amtmand Ferslew i Thisted ville give et godt eksempel, idet han fortæller i 1794, at han til at fare med det lidet fartøj, som han for sine mange embedsrejsers skyld holdt på Limfjorden, brugte natmandens søn i Thisted og ved sin personlige nærværelse havde han bragt det så vidt, at den anden skibskarlfandt sig deri. Her er altså tale om en pariakaste, som man nødtigt indlod sig med, langt mindre tog i sin tjeneste. Derfor blev de ofte omløbere.

Men foruden denne type mennesker fandtes der jo som nu løse personer, for hvem det var gået skævt – deserterede soldater, letfærdige kvinder og tyvagtige mennesker.

Den første forordning om tiggere og staaere kom d. 27. decbr. 1587, hvor det pålagdes sognepræsterne at optegne alle de arme og nødtørftige folk og siden fra prædikestolen formane deres sognefolk til at føde og underholde sognets egne fattige personer, så de ikke skulle løbe udensogns.

Hvis sognefolket ikke gjorde dette, skulle de af lensmanden tiltales og straffes. Sognepræsterne samt kirkeværgerne og 4 af de bedste sognemænd skulle sørge for, at samme tiggere fik tegn, som blev bundet på deres bryst med 3 eller 4 bogstaver af sognekirkens navn. Hvis tiggerne drog til andre sogne skulle de have deres tegn forbrudt. Dersom tiggere fandtes uden for herredet, skulle de føre og stærke til kagen hudstryge. De som husede sådanne omløbere skulle straffes som andre, der gav ly til »andre fredløse folk«, og skippere, der overførte tiggere fra land til land (her egn!) truedes med tab af skib og gods.

Ved forordningen 24. sept. 1708 blev det nøjere bestemt, hvad hver enkelt af de fast siddende gård- og husmænd skulle yde i »ædende vare« til sognets fattige. Desuden fik de fattige at vide, hvor de kunne henvende sig på uge- eller månedsgage for at få de varer, de havde krav på. Heraf udviklede sig bespisninger på omgang – ifr. fattigreglement 1803 § 12 a. Vægrede nogen sig ved at yde til bestemt tid, hvad han var tegnet for, blev hans navn fra prædikestolen »offentligen aflæst«, hjalp det ikke, toges det ved udpantning. Proprietærer, forpagtere, ridefogeder og andre velhavende skulle anmodes efter deres vilkår at betænke den fattige med gaver i penge, der lagdes i »en fattiges bøsse«.

En undtagelse fra reglerne i 1587 gøres med dem, som havde »fanget skade« af ildebrand, skibbrud eller kvægpest. Dog skulle de – for at tigge – være forsynet med bevis herfor, udstedt af sognepræsten og gjaldt 1 år.

Jeg skal da i det følgende give nogle eksempler

på visse episoder fra Thy, hvor man møder førortalt gruppe mennesker i de for dem kritiske situationer. Det er Hassing-Refs herreders tingbog, som danner grundlaget for oplysningerne. Det første eksempel er fra 1733, hvor Anders Koldbye i Villerslev indstævnes til afdagning på idømte bøder på på de idømte bøder på 56 rigsdaler for tredje nætter at have »huset og hælet den fredløse og af Thisted arresthus undvigte natmandskvinde og i mangel på dette at lide straf på kroppen«. Anders Koldbye indstævnes og sammen med ham hans husbonde: Hans Carsten Langballe af Faddersbøl. Man havde prøvet at gøre udlæg i Anders Koldbyes bo, men intet fundet af værdi.

Anders Koldbye svarede, at han erkendte sig skyldig, men fastholdt, at han ikke vidste, at kvinden var dømt fredløs eller i det hele taget tiltalt, men henstillede til den høje øvrighed, at de for Guds skyld og hans høje alderdoms skyld samt hans fattige tilstand med mange uopfødte børn ville forlade hans fejl og forseelse. Samtidig fremlagde Anders Koldbye et brev fra hans husbond, hvori denne tilbyder at cautionere for 10 sletdaler, hvis retten vil gå med hertil, fordi Anders Koldbye har været kongens soldat i 18 eller 19 år, så at han med hustru og små børn siden har haft »mangen en træt arm og ond stund ved gården, som i sig selv er slet og forsømt, hvilket herredsfogeden selv har overbevist sig om og hans forseelse har rejst sig af en bar tåbelighed og uvidenhed. Jeg ved, at jeg ikke vil få disse penge igen og heller ikke kan modtage gården øde og ruineret, hvorfor jeg indskyder denne sag under rettens mildeste skøn«.

Retten vedtog derefter at modtage de 10 sletdaler af Hans Langballe. At en sådan sag ikke var afgjort ved dette, fremgår af, at Cammerkollegiet approberede det gjorde tilbud.

I 1765 var der ekstra ret hos Christen Nørgaard i Jestrup, Sønderhå sogn, idet to personer, en mands og en kvindes person, havde indlogeret sig, da kvinden var syg og skulle føde. Hun fødte samme nat en pige, og retten var sat 11 dage efter i hjemmet. Stedets sognepræst, provst Friederich Callundan havde dagen hjemmedøbt barnet og siden fået det fremstillet i kirken. Da disse to personer var fremmede og omløbere, blev de fremkaldt og gjorde forklaring på, hvem de var, hvorhen de agtede sig og hvad de havde at ernære sig af.

Manden navngav sig som Hans Christian og var hjemmehørende på Fyn (Øster Hæsinge under Arreskovs gods). Proprietæren vidste han kun hed hr. Erich (Erik Skell-Holsten). Hans forældre var natmandsfolk, der var døde. Hans halvbroder ernærede sig på samme vis og sidst været hos natmanden, Mathias i Svendborg. Her havde han selv tjent, og denne opbevarede hans pas, som han ikke fik med sig, da han bortrømte. I Svendborg havde han lært denne natmands kvinde at kende, hun var datter af natmanden ved grevskabet Christianholm på Lolland. Hun hed Christiane Rasmusdatter.

De to havde nu betlet sig gennem Jylland her til stedet, hvor kvinden fødte pigen, som han vedkender at være fader til. Han ville ægte kvinden, hvis det var tilladt og derfor var de rejst til Jylland for at træffe kvindens faster, som hed Anne og boede i Vensyssel, men nærmere adresse kendte de ikke.

Han selv var 40 år, konfirmeret i Langå kirke og havde sidst været til Gudsbord i Svendborg kort før jul og betjent af hr. Hjort. Han havde ikke foretaget sig noget uskikkeligt siden bortrømningen, forsikrede han.

Kvinden, Christiane Rasmusdatter forklarede, at det var 5 år siden, at hendes mand, Peter Jensen, der var natmand, løb fra hende. Hun havde sin pas-bog med sig, som udviste det rigtige heri. Desuden indeholdt den skudsmål fra de forskellige præster og forvaltere, alle pæne. Hun havde ernæret sig ved at væve bånd, som hun solgte. De var kommet til stedet her en mørk aften og bedt om husly for ikke føde barnet på den vilde mark, hvilket de af barmhjertighed tillod. Hun var meget ulykkelig og bad om, at intet ondt måtte vederfares hende.

Retten kendte således: Når nu betragtes disse tvende enfoldige menneskers overlæg – om det sig således forholder – er det øjensynligt og klart, at dumhed og synd har mere vejledet dem end rette begreb om det, der er forbunden i Guds og kongens lov, hvorfor de og begge er straf skyldige. Thi kendes for ret, at da anholdte mandsperson, Hans Christian selv tilstår at være undvigt af sin tjeneste uden tilladelse, pas og skudsmål, har overtalt kvinden Christiane Rasmusdatter at følge med sig og med hende vandret til anholdstedet, hvor hun ved ham har avlet et barn, og at han har betlet, så ifølge troens bydende ansees han som en betler og løsgænger og derfor, andre ligesindede til eksempel bør han arbejde i Viborg tugthus i 4 uger og siden så længe, indtil udgifterne på anholdelse og anbringelse er betalt. Kvinden derimod har vist en pæn opførsel,

indtil hun mødte denne Hans Christian, og når hendes helbredstilstand tillader må hun forføje sig til sit sidste opholdssted med sit fødte barn medtagende attest fra stedets sognepræst om barnets dåb. Herredskassen vil til hendes rejses befordring betale hende 1 rigsdaler, og hun skal derfor afholde sig fra at betle.

Der findes også i tingbogen et eksempel på, at det kunne være farligt i hine tider, når betlere blev modsagt. Eksemplet er hentet fra Ydby, hvor der i 1779 boede en mand ved navn Jens Pedersen Holmgaard. Til dennes hus kom to betlere – en mand ved navn Christoffer og en kvinde Maren Madsdatter. Sidstnævnte kunne ikke angive sit hjemsted, medens Christoffer angav at være født i Engbjerg sogn.

Jens Holmgaards kone tiltalte betlerne og opfordrede dem til at gå ud af huset, hvorover Maren Madsdatter blev frygtelig hidsig, skreg op og begyndte at slå løs på konen, og da hun råbte om hjælp, kom Jens Holmgaard til, men også han blev angrebet af det vilde kvindemenneske og sat op mod væggen, så han ikke kunne røre sig. Siden for Maren Madsdatter ind i stuen, hvor hun tildelte spyt og slag mod Niels Jensen Sund, som beskyldte hende for at have kysset en glarmester-knægt, som hun en tid var gået med. Det hele endte i slagsmål. Men afregningen kom jo, og enden på komedien blev, at Christoffer lod sig hverve til soldat hos løjtnant Frantzen i Ettrup og Maren fik 4 års tugthus i Viborg, så det blev en dyr dag. I præmisserne hedder det: »at hun derefter vender sig til arbejde for dermed at fortjene sit brød og ikke således, da hun er en stærk og frisk kvinde, omløbe på utilladelig betteri.

En almindelig kendt omløberske før 1800 var Marren Rytter. Hun havde tigget omkring i Thy i mange år, men en dag gik det galt, idet hun blev afvist hos sognepræst hr. Chr. Høyer i Skyum, hvorfor hun efter vidners udsagn skulle have truet med ulykker og ildspåsættelse. Så blev hun arresteret. Ved retsundersøgelsen viste det sig, at hun var fra Gjørup i Stagstrup sogn, og hendes forældre, der var husmandsfolk, var døde for flere år tilbage. Hun blev gift, men manden boede ikke hos hende. Hun havde haft 9 børn, men kun de 3 var levende. Den ældste var geworben soldat, men hvor han var, vidste hun ikke, den næstældste var landsoldat og tjente i Bedsted, og datteren sad i Viborg tugthus.

Hun boede ellers i en lejestue, lejet af sognepræsten, hr. Chr. Høyer, men da hun en 9–10 uger havde været borte for at besøge datteren i Viborg og kom hjem, var huset faldet sammen, hvorfor hun var nødt til at gå omkring.

Hun nægtede at have truet noget med ulykker og ildspåsættelse, men vidner påstod, at hun havde sagt ved hr. Høyers stald, at hun ville gøre en ulykke og til natten skulle det ske, så da skulle de tage sig i agt.

Dommen kom til at lyde på 3 års tugthus i Viborg, så mor og datter blev her ført sammen i de triste forhold.

Der blev af disse triste skæbner blandt omløberne digtet en mængde historier, og man har indtrykket af, at det ofte var på beregning for, at de kunne forsvinde ud af billedet, mens undersøgelserne stod på. Således kom der i 1787 en kvinde sammen med en 7-års pige ind til Anders Clemmensen i Hvidbjerggaard og bad om almisse. Kvinden var frugtsomme-

lig og fødte kort efter en dreng. Det er pastor Feilberg, der indgiver beretning herom. Overfor ham navngav hun sig for Maren Nielsdatter værende fra Sebberkloster, og at hendes mand var død for kort tid siden. Derfor havde hun begivet sig på vandring. Præsten indberetter dette til amtsstuen, som henvender sig til Sebberkloster for at få rede på sagen. Pastor Bloch forklarer i en skrivelse, at kvindens navn er rigtigt, stedet ligeledes, men hun har aldrig haft nogen mand – alle hendes børn er avlet udenfor ægteskab. Hun var bortgået, fordi hun ventede sig.

Amtmand H. C. Moldrup beder nu herredsfogeden sørge for, at denne løsgængerkvinde hurtigt indkaldes til på Hassing-Refs herreders ting at erlægge og betale de til Hans Majestæts Casse forbrudte bøder, samt tilsiger hende, at hun uopholdelig indfinder sig her i Thisted for at sidde på vand og brød i stedet for åbenbar skrifte.

Men tiden var gået, og fuglen var fløjet. Anders Clemmensen kunne kun meddele herredsfogeden, at bemeldte kvinde en måned før var gået gennem Ørum til Handrup i Vestervig, og ingen vidste mere, hvor hun befandt sig.

Til sidst et par eksempler på, hvorledes et par omløbende fristes til at stjæle og hvad følgen heraf blev. Det hændte i Hassing d. 24. aug. 1794, at et par grebblade blev frastjålet gårdmand Peder Poulsen, og da en omløbende dreng samme dag sælger dem inde i byen var sagen klar. Tiggerdrengen, Jens Jensen, blev fundet dagen efter i Villerslev og blev med vagt bragt hen til herredsfogedens hus, hvor han afhøres. Triste beretninger fra en fyr, som ikke kender sin far – hans mor var en omløbende natmands-

kvinde uden hus og hjem. Han selv var født på en mark ved Grynnerup by i Salling. Om han var døbt, vidste han ikke. Moderen havde båret ham på sin ryg, og ingen anden næringsvej søgt end tiggeri, og da dette hendes barn blev så voksen, at han kunne gå med hende, har hun ikke anbragt ham til andet end ulovlig betleri, ja, ikke engang sørget så vidt for ham, at han kunne blive undervist i sin kristendom og i sin ungdom lært at kende sin skaber, hans velgerninger etc. For ca. 14 år siden, da drengen vel var 5 til 6 år var moderen faldet i en aa nær Ribe og der druknet. Siden havde han vedblevet den eneste næringsvej han havde lært af moderen, nemlig ulovligt tiggeri. Han havde gennemvandret Jylland, gået fra by til by, indtil han her i Hassing by begik det omtalte tyveri, for hvilket han var sat fast.

Det viste sig nu, at den 20-årige unge mand, Jens Jensen, havde set sit snit til at undvige fra sin arrest og flygte bort, og ingen vidste hvorhen. Alligevel gik sagen sin gang. Anklageren var forvalter Svinth fra Vestervig og forsvareren, forvalter Boddum fra Tandrup. Svinth ville have dømt til tugthusarbejde i lige så mange måneder, som han havde været løsgænger og omgået på betleri, medens forvalter Boddum forsvarede ham som en stakkel, der ikke var oplært til andet erhverv og mente 2 måneders tugthusarbejde ville være det højeste man kunne idømme ham. Dette fandt retten var rigtigt, så dommen lød på 2 måneders straf. Dog hed det videre: hvor man end træffer Jens Jensen, som må være så gammel, at han ved, hvor ulovligt han bærer sig ad, skal han for sit løsgængereri idømmes 8 dages fængsel på vand og brød. Dernæst for sit tyveri at hensættes i tugthuset i Viborg de omtalte 2 måneder.

En lignende skæbne får vi oprullet i retten i 1795, hvor en pige på 19 år, Bodil Marie Michelsdatter, bliver pågrebet for adskillige tyverier. Provst Carstensen, Thisted, fortæller om hende, at hun er født i Tilsted d. 5. maj 1776. Hendes forældre Michel Dahl og Maren Kirstine omflyttede adskillige steder i landet, indtil de i 1785 kom til at bo i Grurup, hvor faderen undvigte fra kone og børn. Moderen har da siden omflakket på tiggeri. Bodil Marie fik ingen skolegang eller undervisning i kristendom, så hun er aldeles blottet for kundskab, og kan ikke læse »inden i nogen bog«. I året 1794 tjente hun Christen Fladskier i Bedsted sogn i $\frac{3}{4}$ år, og i denne tjeneste frastjal hun dette hjem en del stumper silketøj og bånd samt nogle sølvpenge, som er anslået til 10 rdl. En del af det stjalne er leveret tilbage og resten tilbagebeholdt i løn. Derfra kom hun til Anders Brond i Flarup, hvor hun d. 22. januar 1795 udsendes i et ærinde til Heltborg, men i stedet går hun til Visby, hvor hun på en mark sønden i byen bortstjæler 2 jernkrogskeer fra en plov. Med disse går hun til degneenken Maren Thøgersdatters hus og gennembryder en lerklinet væg ind til laderummet, og derfra bryder hun ind i huset. Her stjæler hun en del klædningsstykker (servietter, hørlærred med kniplinger, 2 haghatte med kniplinger samt 7 nøgler spunden uldgarn). Dette er vurderet til 2 rd. 22 sk. Disse koster blev fundet natten efter i hendes moders hus i Hørdum, hvor Bodil Marie blev pågreben og holdt i forhør.

Efter forhøret finder hun lejlighed til natten efter at undvige – går over isen til Mors, hvor hun en tid opholder sig. Derefter vandrer hun til Stagstrup,

hvor hun bliver huset af Jens Harsyssel, som erklærer, at han ikke vidste noget om hendes forbrydelse, eller at hun var undviget fra sin vagt. Hun bekender ellers for Jens Harsyssel, at hun havde en syge eller vane at stjæle (i dag ville vi kalde det kleptomani), og han råder hende til at søge en klog kone i Ribe stift (Houe sogn) for at blive sin sygdom kvit. Bodil Marie fulgte rådet, men den kloge kone kunne ikke hjælpe hende. Da hun går tilbage følger hun vejen over Aggertangen og møder da mellem Røn og Toft byer Jens Larsen og hans tjenestepige fra Vesterby, Vestervig sogn, som er ved at drive får på græs mellem fjord og hav. Da de havde leveret fårene til hyrden, fulgtes hun med dem til Vesterby. Her stjæler hun igen forskellige klædningsstykker (snøreliv, særk, ruer, skieghatte, et par uldne sløshoser m. m.) og går hastig bort. Tjenestepigen opdager tyveriet og sætter efter Bodil Marie, som hun træffer i Kalkierhus. Hun får fat i tyvekosterne, men Bodil Marie undviger igen og tager til moderen i Hørdum. Her bliver hun fanget og stillet for retten. Der var delte meninger om straffens størrelse. Men den blev meget hård. Hun skulle stryges til kagen og arbejde i tugthuset sin livstid. Moderen fik som hæler 3 måneders arbejde i Viborg tugthus.

Endelig er der sagen om Daniel Grünau fra Flade på Mors. Den er fra 1802. Han strejfede omkring på ulovlig betleri og havde villet tiltrue sig nattekvarter hos Casper Sørensens hustru i Hassing, der var alene hjemme.

Daniel Grünau var med sin kone kommet over fjorden på isen ved Vildsund, og de var begge gået omkring i Thy for at tigge. Han havde haft en trom-

me med sig for at gratulere folk nyt år og derved bede om en gave. I fasten lod han trommen blive hos en husmand i Østerild. Da han kom fra regimentet i Aarhus, gav han sig straks til betleri og har vedblevet med samme, siden han blev gift med kællingen i Flade. Det var regn og sildig aften, da han kom til Caspers i Hassing og anden årsag vidste han ikke til, at han ville tiltvinge sig nattekvarter. Han havde ikke begået nogen forbrydelse eller været tiltalt før, men da han var i regimentet havde han en aften forsømt tappenstreg og måtte derfor ligge krum i 24 timer.

Daniel Grünau var 31 år gammel, var handskemager af profession og født i Viborg. Han havde været tambour ved første jyske infanteriregiments livcompagni i 5 år og ved 3. musketercompagni i 2 år 2 mdr. Han er formedelst tyveri efter krigsrettens dom bestraffet med at gå 4 gange imellem spidsrødderne og har siddet i cachottet på vand og brød i 14 dage, en anden gang i 21 dage; dertil er han ved compagniet mange gange bestraffet for bedrageri og slet opførsel, hvorfor han af regimentet blev afskediget d. 30. juni 1800.

Sognepræsten i Flade giver følgende beskrivelse af hans »kælling«: Hun hedder Maren Christensdatter og er 70 år gammel. De blev gift d. 26. novbr. 1800. De har haft husly i en lille stue, som tilhører en husmand ved navn Thomas Jensen. Han har ikke været tiltalt for noget i Flade, og de har passet kirken. Hans næringsvej har været at spinde hør, hamp og blå for folk, men »derudi har hverken han eller den såkaldte Maren Nees, hans kære hustru, været redelig«. De »marcherte« begge fra Flade nytårsdag

sidst, og hun kunne lige så vel som han gribes for betleri, da de begge indtil nu uantastet trolig har »tryglet« både i Thy og Hanherred.

Aktor nedlagde påstand om arbejde i nærmeste fæstning i 1 år. Af defensors indlæg: Uvant med bondearbejde kom han fra regimentet og havde intet at ernære sig med, intet han havde at føde sin »skrøbelige« kone med. Derfor greb han sidste nytår sin tromme for efter landets skik at indtromme nytår omkring for folks døre. Vel billiger jeg ikke denne skik, men for betleri kan den ikke anses, for snese af mennesker driver dette håndværk upåagtet.

Ved dommens oplæsning blev der lagt vægt på den truende måde han havde villet tiltvinge sig nattekvarter hos Casper Sørensens hustru, som var alene hjemme med 5 børn – og desuden den ulovlige driven rundt på tiggeri, skønt han kun er 31 år gammel og dermed frisk, ung og sund. Han dømmes derfor til arbejde i nærmeste fæstning 1 år samt, at der af hans bo udredes arrestforplejning og bortførelsesomkostninger samt aktors og defensors diæt- penge 12 rigsdaler til hver.

Der var mange triste skæbner den gang. Man fortæller således, at degneenken Moldrup i Vestervig var så fattig, at hun måtte gå rundt i sognet og spise forskellige steder for at kunne klare sig. Og på eet tidspunkt var der i Vestervig sogn 3 fattighuse: i Tåbel, Randrup og ved kirken.

Dette være den mørke baggrund for vor tids ordnede sociale forhold.

H. A. RIIS-OLESEN

Folkeliv i Han herred, især fra Klim sogn

Af friskolelærer JENS ROLIGHED, Klim.

I KLITSTRÆKNINGEN mellem Klim Bjerg og Klim Strand findes en mængde »såner« (sander), der er arealer af sandet jord med sparsom plantevækst. De er blevet givet forskellige navne. Nordøst for Klim Bjerg: Fårdam sande og Store sande, mod sydøst Terp sande, mod vest Klitgård sande og helt ned mod Klim Strand Højris sande. På et lavt sted nord for Bjerget er en sig, der kaldes Pølsig, og bakkerne derved har navn efter sigen. Et sted uden klitter blev kaldt Hundegab. De mest berømte bakker er Kæltringsbakkerne, hvor røverne holdt til, da »Kongevejen« (Thisted Aalborg landevej) gik nord for Klim Bjerg.

I disse klitegne har der været adskillige huse og mennesker, som forlængst er forsvundne: Søren Tyrk, Hans Kjeldsen, Dragonen og mange, mange flere. Nogle af dem savede sten ved Klim Bjerg. Dragon var et navn, der var erhvervet ved mandens minder fra soldatertjenesten. Engang, da et par børn gik den 6 km lange skolevej til Klim, kom de forbi Dragonens hjem, de gik og småsnakkede med

hinanden: »Her er Dragonens mark! Her er Dragonens træer! Og her er Dragonens tørvestak!« – »Og her er Dragonen selv!« lød det pludseligt til deres store forskrækkelse, idet manden i sin fulde højde rejste sig bag en tørvestak. Dette glemte børnene sent. Dragonen holdt meget af børn og var særdeles god ved sine dyr. »Kom, Nusseren! Kom, Nusseren!« kaldte han på sine får, så kom de for at få brød af hans hånd. Da han i en høj alder giftede sig med en søster til sin første hustru Mette, lod han tit den bemærkning falde om den sidst levende: »Hun bliver aldrig Mett'!«

I firserne i forrige århundrede var det almindeligt i Klim sogn såvel som andre steder i Han herred, at man boede i limstenshuse, hvoraf en stor part af stenene var udsavet ved Klim Bjerg. I et landbohjem nær havet var husene som flere andre steder meget primitivt indrettede. I dagligstuen, hvor også sengene stod, var der lergulv, det var der også i gangen. I bryggerset var der pikket med havsten. Inde i køkkenet var lagt en tørv så stor som hele gulvet, græstørven var vendt med den sorte side opad, så man kunne feje og strø sand på den og på den måde få et fint køkken. I dette rum var der også bageovn, der var ingen dør for, men når der blev fyret op, og brødet var sat ind, blev munden stoppet til med våde græstørv. Staldens ene ydermur var af jordtørv, og derinde var lagt store limsten som »bæssingsten« under kreaturernes bagben, og der var lagt stærke tørv længere oppe i båsen. I fårestien, hvor der også var gæs, var kun den bare jord til gulv, og en morgen, folkene kom op, havde ræven skrabet hul ind under døren og havde bidt en gås i

halsen og taget en anden med, de kunne se fjerene af den langt hen i klitten.

I hjemmet havde man til at begynde med en ko, og den kneb det at få føden til; men manden købte så foder til den for sit lommeur, han fik aldrig et igen, i de første mange år havde han ikke råd til at købe et, og så blev han vant til at undvære det. Da de fik flere kreaturer, blev køerne brugt til trækdyr, indtil det lykkedes at få et par islandske heste. Når der i hjemmet var flere får eller lam end til eget forbrug, blev de solgt. Flere af dem kom til Vendsyssel; så var der en mand og nogle drenge, der drev af sted med flokken. Således gik det også, når der solgtes gæs. De kom til Randers og ledsagedes ligeledes af en mand og nogle drenge. Blev en gås træt, måtte en dreng have den under armen. Ved Aggersund svømmede gæssene over, der måtte driverne i både holde styr på dem.

I et sådant hjem måtte der på forskellig vis arbejdes uden for hjemmet. Om sommeren var der meget arbejde såvel på de hjemlige marker som på de fremmedes. Men i den tid, der var ekstra arbejde, der betaltes godt, toges der fat på det. Det var godt at slå lyng ved Svinkløv, der var 1½ mil at gå til og fra arbejdspladsen; men når der hængtes godt i, kunne der tjenes 3 kr. en dag. Der arbejdedes også ved dæmningsanlæg ude ved vejlerne. »Kan De rulle med børe?« spurgte englænderne, der stod for arbejdet; svarede der ja til dette, kunne man blive antaget. Manden kørte derud med trillebør og medbragte brød, smør og øl, han var der en uge og fik husly hos en af Fjordholmens beboere, så kørte han hjem efter en ny forsyning, 2 mil hver vej.

Til tider tog manden med flere på havet og fiskede ved hjælp af sejlbåd, var det vindstille, måtte de ro. Hummer fangede de med kranier: jernringe med net indeni. Madingen blev lagt midt i nettet, og når de gennem linen op til båden mærkede noget, der rørte sig, trak de til, og hummeren sank ned i nettet. Når de sejlede ud på havet en dag, blev de der til den næste. Var det tordenvejr, kunne det være ret uhyggeligt med bælgmørke mellem lynene. I stormvejr kunne der også komme svære oplevelser. Men tit var de, der fiskede, så gode venner, at en kunne sige om en anden: »Han er den, jeg sætter mest pris på af fremmede folk!« Og i stormvejr kunne den samme i sit stille sind trøste sig med: »Vorherre kan ikke nænne, at vi skal drukne, når vi har min gode nabo med!« Tit tog manden ene ud i en lille pram. En dag havde han fanget så mange torsk, at han ikke kunne ro prammen mod vind og strøm. Så landede han ved Valbjerg øst for Bolbjerg og gik hjem og hentede sin datter. Hun fik et stykke reb på prammen og gik i land og trak, mens faderen roede og styrede, og de kom godt hjem med fangsten.

I den lange vinter var det mest tærskning med plejl, det gik løs med; daglønnen for det var ikke stor, i regelen en mark eller rundt regnet 35 øre. Om aftenen kunne der så tjenes en ekstra skilling ved at sno sime; når der var snoet 50 favne, var der tjent 20 øre; dette foretoges, mens kvinderne i hjemmet kartede, spandt eller strikkede. Forøvrigt var der ikke lidt at gøre med tærskningen derhjemme, hvor arbejdsdagen varede fra kl. 6 om morgenen til ud på aftenen. Man tærskede en trave (60 neg) i hvert udlæg. Efter tærskningen rystede man halmen

op med hænderne, den lange halm ombandtes med to bånd eller »vaser«, som man kaldte de med hænderne snoede bånd. Knippet fik almindelig størrelse, men til halmtiggere morede man sig med at binde et knippe så stort, at de kunne døje med at bære det. Småhalmen samledes i to klatter og blev bundet i en vase, dette knippe kaldtes »en brøng«. Noget af halmen bares lige fra tærskeloen ind til kreaturerne; det, man kunne have i armene, kaldte man »en affek«.

Når en halv snes udlæg var tærsket, gjordes først op med en almindelig rive, inden det aftærskede korn fjernedes. Med en skovl førtes det til den ene ende af loen; man satte sig så på en malkeskammel med benene over kors og kastede med en lille hjemlavet håndskovl kornet til loens modsatte ende. De største kerner, sædekornet eller »det frammest«, kom længst hen; småkornet, det mindre værdifulde eller »det attest«, kom ikke så langt hen. Man blev siddende på samme plads og brugte en rive til at rage kornet hen mod skamlen. Inden rensning med sold eller maskine toges de ved kastningen fremkomne avner fra til kreaturerne. Den aftærskede byg skulle inden kastningen samles i en dyngge, og en ko eller hest blev gentagne gange trukket derigennem for at træde avnerne fra kernerne. Brødkorn og sædekorn skulle, før man fik rensemaskine, renses særlig godt i et sold, ofte var husmoderen med til dette. Der kom et par skovlfulde i soldet, så tog man fat i det og rystede det rundt og samlede omhyggeligt avnerne fra. Dette vinterarbejde blev adskilligt lettere, da smeden i sognet begyndte at fremstille primitive tærskemaskiner med halmryster.

Ligesom man fra hjemmet tog ud og arbejdede for fremmede, havde man også derhjemme som i andre hjem brug for hjælp udefra til særligt arbejde, så gik der bud efter håndværkere. Når der skulle nyt tag på huset, kom tækkemanden med sin nål, »tagvræg« og andet værktøj, og en i hjemmet måtte hjælpe ham og helst være kendt med »at sy for tækkemand«. Skulle man have syet nyt tøj, gik der bud til skrædder Johannes Sortborg i Klim. Han regnedes for en meget hurtig skrædder, der kunne sy et sæt tøj på en dag. Han arbejdede engang i en gård, hvor karlen endelig skulle have et sæt tøj færdigt for at få det på, når han skulle deltage i en fest om aftenen. Da karlen kom for at få tøjlet, manglede vesten. »Gå lige hen og vask dig!« sagde skrædderen, og da karlen havde det overstået, var vesten færdig. Han gav sig ikke af med at ri tøjlet før syningen, det tog alt for lang tid. Betalingen for at sy et sæt tøj var almindeligt 4 kr. Kr. Kristensen, Klim, som Sortborg havde i lære, skulle betale 50 kr. for 3 års læretid og skulle så selv sørge for kosten, når de ikke var ude at sy. Man hentede skrædderne med befordring, når de skulle ud, og de fik dagligstuebordet i hjemmet til deres rådighed, men skulle dog rydde bordet, når der skulle spises. Til »håndværkerne« blev der dækket ved den ene ende af bordet, da de helst skulle spise bedre mad, end man i hjemmet var vant til til daglig. Til de store højtider jul, påske, pinse – og Skræm marked havde skrædderne særlig travlt, da måtte der i tre uger også arbejdes det meste af natten.

Skulle der gøres sko i stand, kom skomager Niels Albertsen fra Klim og ordnede dette. Træsko kunne

man få lavet hos en mand i Klim Kær. Sadelmager Schrum og sadelmager Thidemann Kjær tog ud og ordnede seletøj og andet, der hørte til deres håndværk; man sagde, at der så gerne blev sat en spand ind i stuen, fordi det var et arbejde, der tærede hårdt på skråtobakken. Skulle der opføres ny bygning, var det almindeligt at tage tømrer hjem om vinteren og på den tid lade ham lave vinduer og døre; disse fik man forøvrigt flere steder fra strandingsgoods ved Klim Strand.

Når man manglede en ny vogn, fik man karetmager Styrbæk i Klim til at lave den om vinteren, om sommeren havde han nok at gøre med at reparere gamle køretøjer, i den varme tid var der mindst 50 hjul ved værkstedet. Karetmageren arbejdede iøvrigt sammen med smeden. I den tid måtte en smed tit tage fat på hvad som helst. Nogle tog på havet for at fiske. Smeden i Frøstrup lavede knive, hamre og vægte, som han solgte på markeder i Han herred. Mads Smed i Klim lavede tærskemaskiner og var i stand til at fremstille nogle af de første roesåmaskiner. Når en mand skulle have et større arbejde udført i smedjen i Klim, var det skik, at han mødte fra morgenstunden, så havde han mad med både til sig selv og Mads Smed, og han måtte hjælpe til med at smede, idet han skulle svinge forhammeren. Det kaldte man dagsmedning. Ved enkelte lejligheder kunne der være så meget arbejde, at der måtte tages fat også den næste dag.

Således bragte arbejdet i fortiden fællesskab mellem ret forskellige mennesker i det langstrakte Klim sogn.

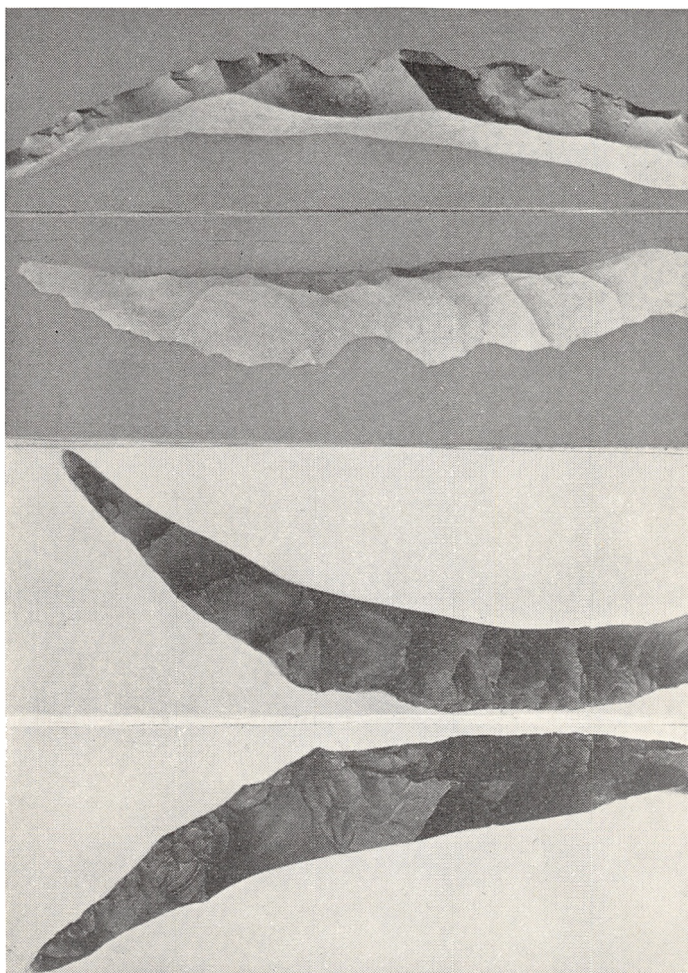
Stenalderfolkets vidunderlige Teknik

Af Skovrider C. F. JENSEN

ENHVER, som har fundet Stenredskaber, har uvilkaarligt stillet sig det Spørgsmaal: Hvorledes har Stenalderfolket baaret sig ad med at lave de smukke og formfuldendte Stenøxer, Spyd, Knive, Fiskekroge og andre Redskaber, som den opmærksomme Iagttager finder paa og i den danske Jord.

Mange Tilkendegivelser gaar ud paa, at Redskaberne er frembragt ved en enkel og ret grov Teknik; men naar man ser de fine og ofte ganske smaa Redskaber, som er forarbejdede af Flint, slaar denne Antagelse ikke til.

At Stenalderfolket har været i Besiddelse af en højt udviklet Teknik ved Fremstillingen af deres Redskaber, mener jeg fremgaar bl. a. af to Fund, som jeg for en Snes Aar siden har gjort paa Bodum og i Klitten umiddelbart op til Vesterhavet paa Grænsen mellem Ørum og Hvidbjerg Sogne. Disse to Fund, som gengives paa hosstaaende Billeder, bestaar af Æggene til to Flintøxer, som Stenaldermændene ikke har været tilfredse med, hvorfor de – med en os ukendt Teknik – ganske enkelt har fjernet hele Æggen paa een Gang, hvorefter Tildannelse af ny

Æg paa den resterende Del af Øxen har kunnet foretages.

Om Uregelmæssighederne i de fundne Øxeægge skyldes Uheld ved Fremstillingen eller er sket under

Brugen af den færdige Øxe, er mindre vigtigt. Det opsigtvækkende er, at Stenalderfolket har haft en saadan Færdighed i Behandlingen af Flint, at de paa saa elegant en Maade har kunnet fjerne en ubrugelig Æg paa en Øxe paa een Gang.

Til Oplysning for Interesserede meddeles, at de to Øxeægge nu findes paa Thisted Museum.

Seks misdædere i Thy

Af H. STØVRING-NIELSEN

I ÅRET 1705, natten mellem 9. og 10. februar, brød fem mænd ind i et hus i Hundborg. Huset hørte under Hundborg præstegård og var beboet af to ugifte søstre, der lå i deres senge og sov, da indbruddet skete. De forskræmte piger blev kneblet og bundet, hvorefter mændene bortførte alle deres ejendele af klæder, sengetøj m. m.

Begivenheden vakte selvfølgelig uro i egnen og gav anledning til megen folkesnak. Mistanken lurede, og efter et par måneders forløb syntes den at være ret vel begrundet. Rygtet ville vide, at visse folk havde set nogle af tyvekosterne i visse andre folks besiddelse.

Drevet af lysten til at få forbryderne afstraffet og af trangen til at få deres ejendele tilbage mente pigerne, at tiden til handling var inde, og de fik da sammensat følgende skrivelse til etatsråd Poul Klingenberg på Højris, som på den tid fungerede i stedet for amtmand Birchenbush, der var på udenlandsrejse.

»Højjædle og velbaarne Herre, etats- og justitsraad.

Wi fattige Qvind Persohner foraarsages at be-

klage for Deres Fromhed dend store ulychelige Hændelse, os forleden Vinter om nattetide af Røvere og tyfagtige Mennisker vederfartes i Vores Huus i Hundborg, idet Vi udi Vores beste søfn liggende blef udi Sengen bunden ved Hænder og Føder og siden martret og ilde medhandlet, og derpaa opslagen Vores Kister og fra Røvet os alt Vores Ringe fattigdom af Klæder og andet boehave, saa Vi ej engang beholdt til Nødtørft det, Vi kunde skiule vores legermer udi. Og som spargeris, at noget af Vores fra Røvene gods skal paa adskillige steder her udi Herredet findes, er Vi allerydmygst bønfoldende, Deres fromhed vilde bevise os dend Gunst at befahle Bye- og Herredsfogden med tiltagne Mænd at inquirere paa de steder, hvor Vi kan have nogen Mistanke om Vores fra Røvede Gods Hensels. Slig Naade, som os herudi bevises, skal Gud Rigeligen belønne. Ervarter herpaa deres Velbaarenheds gunstige svar og forblifuer stedse deris allerydmygste tienerinder.

HUNDBORG den 29. Maj 1705.

Karen Madsdatter Maren Madsdatter.«

Da Klingenberg den 5. juni var i Thisted, fik han pigernes skrivelse i hænde og gav by- og herredsfoged Iver Pedersen befaling til at »være de klagende assisterlig så vidt lands lov og ret kan tillade, og det derved forefaldende således at forrette, som han selv agter at tilsvare.«

Således foranlediget kørte byfogden den 13. juni til Vilsund, ledsaget af de to piger fra Hundborg samt fire tiltagne dannemænd, Laurids Christensen Kirch, Christen Knudsen, Christen Nielsen og Christen Andersen, alle af Sundby. De henvendte sig i

Kappelhuset for i lovens navn at foretage husundersøgelse. Kappelhuset, der lå tæt ved Vilsund Mølle, hørte under herregården Irup og var beboet af fæsteren Niels Havmand og hans kone Ellen Villadsdatter. Manden var ikke til stede, og konen indlod med en reserveret holdning selskabet, der straks gik i gang med »inquisitionen.« Herunder fandtes først en sribet bolster-overdyne, som de to piger straks vedkendte sig. Som bevis fremviste de et stykke bolster af samme slags, som dynen var syet af. Derefter åbnede konen i Kappelhuset to skrin, hvori bl. a. fandtes en kniplings strimmel med bændel langs kanten samt et bagstykke af en sort silkehue. Pigerne vedkendte sig også disse ting og tilbød at skaffe bevis for, at huen var syet i Agerholm og siden bødet af en skrædderpige i Skorup. Også et par sko vedkendte de sig og tilbød at skaffe bevis, om behov gjordes, af en skomager, Anders Ellum i Houe, som havde gjort skoene. Også et lagen vedkendte de sig.

Stillet over for dette erklærede konen i Kappelhuset, at det var en løgnagtig vedkendelse, disse quindes persohner havde gjort. Hvad dynen angik, så havde hun fået den for 10 år siden i Skjoldborg præstegård. Her blev hun afbrudt af pigerne, der forklarede, at der i samme dyne tilforn var en dusk i hvert hjørne af samme tråd gjort som i dynen, hvortil konen så ond ud og sagde nej. Men da opstak pigerne et hjørne af dynen, og her fandtes virkelig rester af en afslidt dusk. Hvad angik skoene og kniplingerne samt huen og lagenet, erklærede Ellen, at hun nok senere skulle skaffe bevis for sin ejendomsret til disse ting.

De fundne sager blev derpå forseglet af byfogden. Da de fire tiltagne mænd ingen segl havde, satte Peder Nielsen Malle af Thisted, som også var nærværende, sit segl ved siden af byfogdens. Sagerne blev bragt over i Vilsund Mølle, og mølleren blev anmodet om at tage dem i forvaring. ¹⁾

Da mændene kom over i møllen, fremviste mølleren og hans kone en bolster-hovedpude og et hør-garnslagen, som de for få dage siden havde købt af konen i Kappelhuset, som på forespørgsel bekræftede dette. Da pigerne også vedkendte sig disse ting, blev de ligeledes forseglet.

Dagen efter var Niels Havmand og Ellen forsvundet fra Kappelhuset. Tirsdag den 16. juni så folk, at der kørte 3 arbejdsvogne op foran huset. De bortrømtes efterladte ejendele, et par får med lam, et svin og lidt bohave, blev læsset på vognene og kørt bort. Det forlød, at godset skulle føres til Irup.

Folkesnakken havde fået ny næring. Mange var mere end villige til at give øvrigheden oplysninger. Opmærksomheden var naturligvis især vendt imod egnen omkring Sundby. Harring blev tit nævnt, og fredag den 19. juni ankom hertil Morten Larsen fra Hassing som stedfortræder for herredsfoged Valentin Beyer. Ledsaget af to andre mænd fra Hassing og de to piger fra Hundborg foretog han i kongens og lovens navn husundersøgelse hos hver mand i byen, men uden resultat.

Poul Klingenberg's fuldmægtig, Poul Maes på Raastrup, havde først opfordret præsten i Hundborg til at forfølge sagen, da han jo var pigernes husbonde, men præsten havde frasagt sig dette, idet han gjorde gældende, at hverken hans alder eller

hans helbred gjorde ham bekvem dertil. 2) Poul Maes anmodede da i en skrivelse af 20. juni amtsforvalter Jens Hansen om i egenskab af kongens ridefoged at overtage sagens forfølgelse, og da amtsforvalteren og byfogden i en uges tid havde arbejdet med sagen og indsamlet materiale, kunne de skride til handling.

Søndag formiddag, den 28. juni, stod korporal Aalbech på eksercerpladsen ved Stagstrup kirke og holdt øvelse med nogle landeværnssoldater af kapitajn Harmans kompagni, da byfoged Iver Pedersen og amtsforvalterens fuldmægtig, Rasmus Jørgensen, kom kørende og begærede tre af soldaterne sat under anholdelse, da de var beskyldt for en misgerning. Korporalen efterkom deres begæring og medgav dem fire soldater til at bevogte fangerne. De blev ført til Gjersbøl, hvor der blev rekvireret et par vogne, og under køreturen til Thisted gik de tre soldater til bekendelse.

De to af soldaterne var ganske unge, Jens Madsen, 18 år, tjente på en gård i Sundby, Poul Hop, 20 år, tjente hos lægdsmanden i Stagstrup. Den tredje, Poul Pedersen, 27 år, var gift og fæster af et boelssted i Harring, hørende til Irup. Så blev det da åbenbaret, at den sidste af gerningsmændene var Anders Glarmester fra Dalstrup, Harre sogn i Salling, grenader af major Lunds bataillon.

Den 28. juli blev der ved Hundborg-Hillerslev herreders ting afsagt dom over de seks misdædere, og den var hård. De fem mænd dømtes til at miste deres liv i gaglen. Niels Havmand tillige til stejle og hjul. Ellen blev dømt til at kagstryges, brændemærkes og landsforvises. Da disse to efter deres flugt stadig

var på fri fod, måtte dommen over dem afsiges »in absence.«

Havmandens flugt.

Efter byfogdens besøg i Kappelhuset den 13. juni var Niels Havmand klar over, at de måtte bort, om de skulle redde skindet. Natten efter samlede de i hast, hvad de kunne føre med sig. Det gjaldt især om at få de ting med, som kunne gøres i penge undervejs. Derfor medtog de bl. a. husets grubekedel, som var af kobber. Sagerne bragte de om bord i en båd, der lå ved sundet, hvorefter de sejlede bort. Niels havde lagt en vel gennemtænkt plan for deres flugt. Han havde endog udfærdiget et falsk pas, forsynet med en efterligning af hans husbonds, justitsråd Helverschous underskrift. De havde ikke til hensigt nogen sinde at vende tilbage til disse egne. Niels havde før været i konflikt med loven, og han vidste, at det denne gang ville blive ham dyrt, når regningen blev gjort op.

Efter at sagens forfølgelse var overgivet til amtsforvalter Jens Hansen, og soldaterne var taget i forvaring, blev der også gjort skridt til at opspore de to flygtninge. I sin indberetning om sagen til rentekammeret skriver Jens Hansen: »Imidlertid blev, efter mange godtfolk her i landet deres instændige begæring, på det slig en grov misdæder, som tit og ofte forhen havde ladet sig finde i deslige onde gerninger, ikke skulle gå så ustraffet bort, den bortrømte Niels Havmand eftersøgt.«

I omkring 6 uger lykkedes det flygtningene at klare sig på deres møjsommelige færd. Så var det slut. De blev fanget ved Assens på Fyn, og den 2.

august blev de indbragt til fæstningen i Fredericia, hvor kommandanten tog dem i forvaring og lod dem lægge i jern.

Den 8. august påbegyndte Peder Aalborg og Christen Jespersen af Thisted i en lejet vogn den 25 mil lange rejse til Fredericia for at hente fangerne. Der blev lejet endnu en vogn til dem, og den 13. august om aftenen nåede de Viborg på tilbagevejen.

Fængselsforhold i Thisted.

Da de tre soldater efter anholdelsen var bragt til Thisted, kom man i vanskeligheder med hensyn til deres anbringelse. Det gamle rådhus, hvori der var fangekælder, var brudt ned en halv snes år før. I året 1692 måtte byens tjener, Peder Schipper, i 2 måneder tage en fange i forvaring i sit eget hus, »formedelst byens kælder er øde.«³⁾ Den 12. maj 1696 førtes to »besatte« kvinder som arrestanter til Thisted. »Men som ingen kælder eller fængsel er her i byen, siden rådhuset blev nedbrudt,« måtte man leje 2 kældere til dem.⁴⁾ Det gamle rådhus må således være blevet brudt ned omkring 1694. Først i året 1717 blev der gjort forberedelser til indretning af en anden bygning, der midlertidig kunne fungere som rådhus.⁵⁾

Det lykkedes at få lavet en akkord med afdøde byskriver Christopher Nielsens enke, hvorefter hun for hver fanges underhold skulle have 2 mark 12 skill. ugentlig. Senere opsigte hun akkorden, fordi hun ikke kunne være tjent med betalingen. En anden af byens borgere, Hans Jensen Buch, overtog da fangerne på samme betingelser.

Men en ting var jo at give fangerne logi og kost,

en anden ting at passe på dem. Ganske vist lod man en smed gøre bolte til deres fødder og handklofuer (håndjern) til deres hænder, begge dele forsynet med låse, men dermed var man ikke absolut sikret mod, at de fandt på udvej til flugt. Man måtte stadig have vagt ved dem. De fire soldater, som om søndagen var fulgt med til Thisted, holdt vagt sammen med Peder Højt af Thisted til mandag middag. Man havde imidlertid fået »bojet« nogle bønder fra omegnen, som efter tur skulle tage en tårn. Bønderne var pligtige »til justitiens befordring« at forrette sådan vagttjeneste uden betaling. Det viste sig imidlertid snart, at disse folk »var for svage.« De lod sig let distrahere og glemte at holde øje med fangerne. Da der den 21. og 22. juli var marked i byen, var det rent galt. De vagthavende bønder fik for meget at drikke, og man måtte leje 5–6 af byens stærke mænd til at passe på både vagtmændene og fangerne. Det var også kun de betalte folk, der formåede at holde sig vågne under nattevagten.

Til landstinget i Viborg.

Da sagen var af en så alvorlig art, blev den afsagte dom indanket for landstinget »til stadfæstelse eller skærpelse.« Mandag den 10. august blev Thyboerne vidne til et af de mærkeligste optog, der nogen sinde har været set her i egnen. Optoget bestod af 4 vogne, ført af mændene Anders Jensen Kastrup og Christen Iversen, begge af Brønd, Jelle Andersen af Tinstrup og Mikkell Bertelsen af Torsted. På hver vogn sad en lænket fange (Anders Glarmester var kommet til, så de 4 soldater nu var samlet). Desuden medfulgte 7 vagtmænd: Niels Chri-

stensen Vestervig, Niels Jensen, Christen Christensen Juel, Christen Andersen Vester, Thomas Madsen Fisker og Christen Pedersen, alle af Thisted, samt Christen Schiøt, der var til hest.

Mændene kørte øst ud af byen, og ved aftenstid nåede de frem til Roelsgård ved Bjerget i Lild sogn, hvor de overnattede. For lys natten igennem, øl, mad, logi og græsning til 9 heste betaltes der 1 rigsdaler og 6 skill., for frokost næste morgen til 15 personer 3 mark og 12 skill. Om tirsdagen ved middagstid nåede de Aggersund, hvor de alle fik middagsmad for 4 mark og 12 skill. Overfarten med færgen kostede 3 mark og 12 skill. Om eftermiddagen kørte de til Strandby, spiste aftensmad, overnattede og spiste frokost. På rejsens tredie dag gjorde de holdt ved Lillevejlebro, der fører over Simested å mellem Laastrup og Skals. De spiste her middagsmad og nåede samme aften Viborg.

Næste dag, torsdag den 13. august, ankom de to vogne fra Fredericia med Niels Havmand og hans kone, og fredag den 14. august blev landstingets dom afsagt således:

»Eftersom de indstævnedes fanger såvel her som ved hjemtinget har tilstået, at de med råds råd er indgangen udi Karen og Maren Madsdatters hus, hvor de på ukristelig og udedische måde har bundet dem udi deres egen frelse og frihed, med vold og magt har opbrudt kisterne og bortrøvet, hvad dem forekom, da bør Niels Havmand, Anders Glarmester, Jens Madsen, Poul Hop af Sundby såvel som Poul Pedersen af Harring, som alle udi sådan grue gerning har været lige delagtige, andre til afsky og dem selv til velfortjent straf miste deres liv udi galgen.

Belangende Ellen Villadsdatter, da som hun både har i deres onde forsæt været medvidende og tillige dølget tyvekosterne, bør hun af bøddelen kagstryges og vige hans majestæts riger og lande, hvorfor skarpretteren nyder efter kgl. majestæts forordning, og skal omkostningerne af de skyldiges bo og formue udtages, og om det ej tilstrækkelig er, da betalingen at søges hos enhver hosbonde efter lovlig medfart.«

Landstinget stadfæstede således herredstingets dom, kun med den mildnelse, at Niels Havmand skulle slippe for stejle og hjul og hans kone for brændemærkelse.

Samme dag påbegyndtes hjemrejsen. Optoget, der nu talte 20 personer og 12 heste, og som må have virket endnu mere imponerende end på udturen, nåede Thisted søndag den 16. august sent om aftenen.

De 5 mænd anbragtes hos Hans Buch, og hos en mand ved navn Jens Skyum blev der lejet et rum til Ellen. Byens borgere må have følt en uhyggelig gysen ved tanken om, at fangernes eksekution nu kunne ske når som helst. Og den omstændighed, at anføreren, den berygtede Havmand, nu også var i byen, har ikke gjort utrygheden mindre.

Det næste skridt i begivenhedernes fremskriden kom imidlertid fra en anden kant. Allerede den 17. august modtog landsdommerne fra major Lund i Viborg en skrivelse, hvori han gik i forbøn for soldaterne og bl. a. anførte, at »det er skade, at fire slige friske og dygtige karle skulle mistes af kongens tjeneste.« To af landsdommerne sendte samme dag majorens skrivelse til den fungerende amtmand, Poul Klingenberg, idet de vedlagde følgende brev:

»Højædle og velbårne hr etatsråd.

Som ved dette nu holdende landsting forleden dag faldt dom over de beviste fanger i Thy, som for begangne forseelse blev dømt alle fem til galgen, hvor iblandt er fire af hans kgl. majestæts landmilitie, og major Lund, under hvis bataillon den ene er, formener, såfremt sagen hans majestæt blev forebragt, eller dommen for højeste ret blev indstævnet, den da således skulle blive limiteret, at samme soldater beholdt livet og med anden straf anset, såsom med at løbe igennem spidsrod, i henseende til, at det er den første gang, og de så endrægtelig giver skylden på Niels Havmand, som dem dertil skulle have forført, da kunne vi ikke undlade hr etatsråd som amtmand det at tilmelde, om ham kunne behage sagen hans kgl. majestæt at foredrage, førend executionen skete, om hans kgl. majestæt kunne blive til sinds at bevise dem nogen nåde. Vi forbliver stedse o.s.v. –

VIBORG 17. august 1705.

C. Bartholin T. Renberg

Klingenberg gav straks amtsforvalteren ordre til at udsætte eksekutionen, og den 21. august sendte han ansøgningen til kongen, ledsaget af en lang redegørelse for sagens beskaffenhed.

Nu fulgte en lang ventetid, hvis ensformighed først blev afbrudt den 18. november, da Niels Havmand brød ud af sit fængsel og forsvandt. Havde folk i byen og omegnen før været ængstelige, så blev de nu opskræmte til bristepunktet. Hvem kunne nu roligt lægge sig til at sove? Hvem kunne vide, i hvis hus han denne nat ville bryde ind?

Det lykkedes Niels at holde sig skjult til henimod jul. Det mest bemærkelsesværdige omkring denne

episode er nogle beretninger om, hvor hidsigt jagten efter ham blev drevet, fortalt af nogle vidner ved Hassing-Refs herreders ting den 24. december 1705 i et tingsvidne, forhvervet af Christen Espersen, ridefoged på Irup, på justitsråd Helverschous vegne:

Gårdmand Niels Jensen Agerboe i Harring blev af ridefogden udspurgt om, hvorledes 2 underofficerer havde ransaget hos ham. Niels Jensen svarede, at næst afvigte 5. december, som var en lørdag, kom de to underofficerer ind i hans stue og sagde, at de skulle ransage efter Niels Havmand hos ham. Da tilspurgte han dem, hvad ordre de havde dertil. De svarede, at de havde kongens ordre dertil, hvorpå de begyndte at ransage, først i kælderne, hvor de udtrak deres kårder og stak imellem hvad boskab og andet, som var derinde. Så gik de ind i stuen og gennemstak begge sengene med deres kårder. Videre søgte de på loftet og overstak der alle vegne såvel som i laden og i stalden, hvor de gennemstak kornet og andet, hvad der fandtes. Imidlertid gik de med deres dragne kårder og flinter ind og satte sig ved bordet, hvor de da truede ham og sagde, at de skulle kaste ham på en vogn og føre ham til Thisted, indtil han sagde, hvor Niels Havmand var. Niels Jensen svarede hertil, at de kunne tage ham, om de havde nogen ret dertil, thi han var uskyldig. De truede også med at stikke ild på huset, hvis han ikke sagde, hvad han vidste. Så gik de ud i gården. Østen for ralingshuset skød sergianten hans flinte af. Så gik de over til feldberederens. Han hørte, de skød adskillige gange om aftenen. Mathias Høgt Sergiant stod på kirkegården og skød på kirken efter duer.

Fra den dag, Niels Havmand brød ud, blev Chri-

sten Vester betalt med 12 skilling daglig for stedse at være ved vagten og fangerne. I 17 nætter lukkede han ikke et øje. Så blev han afløst af Thomas Fisker, der holdt ud i 5 uger, fra den 6. december til den 12. januar.

Imidlertid havde Poul Klingenberg modtaget en kopi af landstingsdommen, således påskrevet:

»Vi har af sær kgl. mildhed og nåde modereret denne dom såvidt, at vi indmeldte 5 fanger ved navn Niels Havmand, Anders Glarmester, Jens Madsen, Poul Hop og Poul Pedersen, som derved formedelst deres grove mishandlinger med røveri og tyveri ere dømt til galgen, allernådigst på livet pardoneret, men derimod skal de til straf, den første, Niels Havmand, der som hovedmand har forført de andre, af bøddelen brændemærkes, og de andre 4 kagstryges og derefter straks forsendes hid over til Bremerholm for at arbejde sammesteds udi jern deres livstid. Dog såsom fornævnte Niels Havmand er udbrudt af hans fængsel og derfor måske ikke så hastig kan betrædes, at han derhjemme med de andre på en gang kan blive straffet og hid over skikket, så ville vi, at så snart han ertappes, executionen da på ham med brændemærke skal ske og derpå hid til Bremerholm de andre eftersendes. Hvad ellers den i landstingsdommen ommeldte kvinde, Ellen Villadsdatter hendes straf er anbelangende, så lader vi det dermed ved dommen forblive.

Københavns Slot, 15. december 1705. Frederik R.

—:—

Det triste dramas sidste akt har mestermanden fra Aalborg således i al korthed beskrevet:

»For fem fanger, som her ved Thisted i går den

8. januar blev kagstrøgen, har på amtsforvalter Hansens vegne Rasmus Jørgensen betalt mig efter kgl. anordning tiuge (20) og fem rigsdaler, item for Niels Havmand, som blev brændemærket, fire rigsdaler; for kvinden at forvise landet fire rigsdaler; fortæring undervejs fra Aalborg til Thisted og på hjemrejsen tre rigsdaler 1 mark.

Min hustru efter min begæring og sædvane skænkede en rigsdaler.

Thisted, den 9. januar 1706. *Andreas Libeknegt.*

Den 12. januar 1706 førtes de fem fanger fra Thisted til Hals skanse under bevogtning af Niels Vestervig, Christen Juel, Johan Rebslager, Thomas Fisker og Christen Vester. Peder Aalborg, der var anfører, var ridende.

Fra Hals bragtes fangerne ad søvejen til København. Deres senere skæbne er vi ikke i stand til at udforske.

—:—

Denne gamle kriminalhistorie giver os et indblik i hine tiders strenge og ubarmhjertige retsforfølgning. Den vækker hos os en følelse af dyb medlidenhed med de stakkels mennesker, der efter vore retsbegreber blev straffet alt for hårdt og derved også blev afskåret fra enhver mulighed for at tage ved lære af det passerede og siden leve i skikkelse.

Det vil falde os vanskeligst at forsvare eller undskylde Niels Havmand. Han var vel den eneste af mændene, der med fuldt overlæg forbrød sig for vindings skyld. Soldaterne lod sig i ungdommelig ubesindighed overtale, tilskyndet af eventyrlyst uden at kunne overse, hvilke alvorlige følger deres handling kunne medføre.

Den største medynk må Ellens vanskæbne fremkalde. Det vil vel synes dristigt at drage sammenligning mellem konen i Kappelhuset og en kongedatter. Men var ydre vilkår og livsførelse end nok så ulige, så har dog Ellen Villadsdatters skæbne det tilfælles med den, der blev Leonora Christina til del, at de begge rammes af en stor og grufuld ulykke, fordi de stod last og brast med deres ægtemænd, både i godt og ondt.

Et efterspil.

Landstingets dom indeholdt bestemmelse om, at udgiften ved fangernes underhold og retssagen imod dem skulle tages af deres bo, og hvis derved ikke skaffedes dækning, skulle de dømtes proprietærer søges for betaling.

Da sagen var afsluttet og regnskabet gjort op, udgjorde udgifterne omkr. 250 rigsdaler. For Poul Hop og Anders Glarmester, der tjente på upriviligeret strøgods, måtte betalingen udredes af amtets midler. For Jens Madsen, der tjente på Todbøls gods, betalte Bertel Langballe 40 rigsdaler 1 mark. Som husbond for folkene fra Kappelhuset og Poul Pedersen blev Helverschou afkrævet 127 rigsdaler 2 mark 5 skilling, men han nægtede at betale. Amtsforvalteren indstævned ham da for herredstinget til betaling af det nævnte beløb og til erstatning af Niels Havmands »ringe midler,« som han havde bemægtiget sig.

På Hassing-Refs herreders ting blev der da den 6. oktober 1707 ved fuldmægtig Rasmus Jørgensen optaget tingsvidner i sagen. Jens Bloch i Gammelbygård protesterede på Helverschous vegne.

Anders Nielsen og Søren Olesen af Sundby, Jens Laursen i Lille Kappelhus, Jens Jensen og Lars Ormsen af Koldby samt Lars Krogsgård af Harring vidnede, at dagen efter, at Niels Havmand var bortrømt, kom der 3 vogne til Kappelhuset. De kørtes af Niels Christensens karl i Sundby ved navn Christen Nielsen Møller, Tøger Jensen og Oluf Pedersen, begge af Elsted, som sagde, at de var bojet til at køre Niels Havmands gods til Irup. Christen Nielsen, som da var ladefoged på Øland, og som nu boede i Sønderhaa, var på Helverschous vegne til stede for at lade godset udtage. Vidnerne kunne ikke så nøje gøre rede for, hvad godset bestod af, men der var nogle kar og tønner og andet bohav samt nogle får og et svin.

»Nok fremkom Anders Christensen Skadholm, nu tjenende i Snedsted præstegård, som vandt, at han, da Niels Havmand bortrømte, tjente Mads Christensen i Sundby, tjener til Irup, og blev da Mads Christensen efter hans egen beretning bojet af sin husbond at skulle føre 3 får og 3 lam til Irup – som de sagde var Niels Havmands og var til gang hos Mads Christensens, hvilke han tillige med Mads Christensens søn ledte til Irup og dem der leverede til en karl i gården, og samme karl modtog fårene og lod dem gå i fårestien. Dette skete en St. Hans Markedsdag for 2 år siden.«

Endelig vidnede Laurids Christensen Kirk og Christen Nielsen Haderslev, begge af Sundby, at de i mandags for 8 dage siden var hos Poul Pedersens kone, Maren Jensdatter i Harring, og da berettede hun, at den ko, som var der i boet, førend hendes mand blev pågrebet, blev trukket til Irup, efter at

han var dømt, og der blev den brændt med hr justitsrådens brynde. Hun sagde, at det skete, formedelst de af Thisted ej skulle komme og tage den bort.

Den 7. oktober 1707 afsagde Morten Lauridsen i Hassing dom i sagen: »Som den producerede regning på 127 rigsdaler 2 mark 5 skilling synes for høj at være opført med vognleje, fortæring i Thisted, med for mange vagtpersoners betaling, som dog bønderne i amtet vågede ved, så og undervejs med fangerne og deres følgere, både til Viborg og til Hals, kudske og vognmænds fri fortæring foruden deres milepenge og vognleje, mestermandens bekostning og videre, hvilken regning kun kan kendes for billig til 91 rigsdaler på de 3 misdæderes omkostning – så også ses af det i dag førte tingsvidne, at de 3 misdæderes efterladte ringe midler til Irup er henført og mærket, så ses ikke rettere herudi at kende, end velb. hr justitsråd Helverschou til Irup som de 3 misdæderes husbond efter loven og den producerede landstingsdoms formelding bør at erstatte og betale til amtsforvalteren de af kassen udlagte bekostninger, som meldt er, med 91 rigsdaler, og det inden 15 dage, eller lide efter loven.«

Der findes ingen forklaring på, hvorledes Morten Lauridsen fandt frem til netop 91 rigsdaler. Jens Hansen indankede da sagen for landstinget til den 25. januar 1708. Under mange påskud fik Helverschou sagen udsat, først til 21. marts, siden til 18. april, endnu til 21. juni, da der endelig faldt dom:

»Eftersom amtsforvalter Jens Hansen har ladet holde inquisition udi Kappelhuset den 13. juni 1705 og der ransaget efter de bortstjålne koster uden justitsråd Helverschous videnskab som hosbond af

huset, og dog ikke taget Niels Havmand og hans hustru udi forvaring eller arrest, hvorved de har taget anledning til at borttrømme med en del af deres midler, amtsforvalteren ligeledes har ladet holde inquisition hos Poul Pedersen i Harring og ladet ham bortføre og tage udi arrest og forvaring uden at angive det for justitsråd Helverschou som hosbond og jorddrot efter loven og ikke tilbudt ham Niels Havmand og hans hustru, efter at de var blevet ertappede, om han selv ville forfølge sagen og lade rette over dem, da ses ikke, justitsråd Helverschou er pligtig til at svare til hvad bekostning på bemeldte tvende fanger kan være anvendt, men bør derfor fri at være. Dog som tingsvidnet af 6. oktober 1707 udviser, at Helverschou har ladet føre til Irup, hvad ringe midler de havde efterladt sig i Kappelhuset, bestående af nogle får, lam og et svin med videre, bør han efter landstingsdom af 14. august 1705 dets værdi til amtsforvalteren at betale. Og som amtsforvalteren har ladet tilbyde justitsråd Helverschou Poul Pedersen den 29. juni 1705, efter at han var kommet i fængsel, om han som hosbond ville tage ham i forvaring og svare til ham til sagens uddrag, som Helverschou ikke har villet modtage, bør han svare og erstatte amtsforvalteren den bekostning, som på ham er anvendt efter amtsforvalterens derpå indgivne opskrift.«

Jens Hansen anså dommen for uretfærdig og protesterede mod den. Han havde ikke foretaget ransagning i Kappelhuset, men først senere fået sagen overdraget. Det var heller ikke ham, men Morten Lauridsen, der foretog husundersøgelse i Harring. Han havde tilbudt Helverschou fangen Poul Pedersen

straks efter hans anholdelse. Kappelhusfolkene kunne han ikke tilbyde Helverschou, da de først ankom til Viborg, aftenen før landstingsdommen blev afsagt. Men dommen var fældet, og derved blev det.

Efter at rentekammeret ved flere skrivelser havde rykket Helverschou, indbetalte han omsider sin andel. Den 31. marts 1717 kunne amtstuen meddele ham kvittering:

for bekostn. på en fange	40 rigsd. 1 mark
for de ringe midler	2 rigsd. 4 mark 9 skill.
	ialt 42 rigsd. 5 mark 9 skill.

Fra Bremerholms fortegnelse over fanger.

Efter at artiklen om de seks misdædere var færdig, har jeg haft lejlighed til at se Bremerholms protokoller med fortegnelse over fanger, hvoraf fremgår følgende:

Anders Glarmester rømte den 30. januar 1707 og søgte tilbage til Thy, hvor han blev fanget i sommeren 1708 og atter indsat på Bremerholm.

Niels Havmand rømte den 22. november 1707 og ses ikke senere at være indfanget.

Poul Pedersen rømte den 17. juni 1710 og ses heller ikke senere at være indfanget.

Poul Hop døde på Bremerholm den 15. august 1711.

Jens Madsen døde på Bremerholm den 19. august 1711.

H. St-N.

HENVISNINGER.

De omhandlede retssager er behandlet og udførligt beskrevet følgende steder:

Hundborg-Hillerslev herredsting.

Tingsvidne 14. juli 1705, dom 28. juli s. å.

Hassing-Refs herredsting.

Tingsvidner 9. juli og 24. december 1705, 6. oktober og 20. oktober 1707.

Thisted byting.

Tingsvidner 22. oktober 1707, 4. og 25. februar 1708.

Viborg landsting.

Dom 14. august 1705 og 21. juni 1708.

Dueholm, Ørum og Vestervig amters jordebogsregnskaber for 1705–06, påtegnet etatsråd Klingenberg's forklaring til rentekammeret.

Samme for 1709–10, bilag nr. 5, amtsforvalter Jens Hansens forklaring til rentekammeret.

Samme for 1715–16, bilag med Jens Hansens forklaring til alle udgiftsposterne.

Dueholm, Ørum og Vestervig amters kontributionsregnskaber for 1710–11, antegnelsesbilag for 1692–1711, post 9.

NOTER.

- 1) Vildsund Mølle, der hørte under Irup, var beboet af mølle-
ren Bjørn Hansen og hans kone, Barbara Pedersdatter
Hessel.
- 2) Oluf Nielsen Hosum, født 1649, død 1714, præst i Hund-
borg og Jannerup 1676–1714.
- 3) Dueholm, Ørum og Vestervig amters jordebogsregnskaber
for 1692–93, bilag.
- 4) Samme for 1697–98, bilag.
- 5) Historisk årbog for Thisted amt, 1924, side 27.

Landboforhold i Sydthy

1870—1900. I.

Af OLAF NØRGAARD

DENNE Artikelrække vil skildre Forholdene paa en bestemt Gaard, nemlig Gaarden Grim-Nørgaard i Gjettrup Sogn. Denne Gaard, hvis Historie er skildret af Forfatteren i to Artikler her i Aarbogen, har været i samme Slægts Eje i flere Hundrede Aar, og det er vel bl. a. denne Kendsgerning, vi kan takke for, at den mundtlige Tradition hos Gaardens Beboere er saa usædvanlig rig og paalidelig.

I denne Artikel vil der blive gjort Rede for Bygningernes Indretning, Indbo og Redskaber. I de senere Artikler omtales Markernes Inddeling, Tilberedning, Høslæt, Høst, Tærskning, Tørvegravning, Besætning, Tilberedning af Uld, Tyendeforhold og enkelte andre mindre Emner.

Bygninger.

De ældste Dele af Bygningerne er opført før 1847, sandsynligvis i et af Aarene 1840—1841—1842. De kendes fra en Brandtaksation 18/6 1847:

A. Stuehuset i Nord i Gaarden, 22 Fag, 10 Alen

dyb, grundmuret, Fyrrevertømmer, Loft over 15 Fag og Straatag, indrettet til Storstue, Gjestekammer, Spisekammer, Gang, Dagligstue, Pigekammer, Sovekammer, Kjøkken, Bryggers med forsvarlig Skorsten og Bagerovn, Bage?stue og Tørvehus, taxeret til 800 Rdl.

B. Det sydre Hus, 18 Fag, 11 Alen dyb, Fyrre Over og Undertømmer, dels murede, dels klinede Vægge og Straatag, indrettet til Lo, Lade, taxeret til 300 Rdl.

C. Det vestre Hus, 16 Fag, 10 Alen dyb, grundmuret, Fyrrevertømmer og Straatag, indrettet til Port, Haggelse?hus, Hestestald og Fæstald, taxeret til 200 Rdl.

D. Det østre Hus, 11 Fag, $9\frac{1}{4}$ Alen dyb, grundmuret, Fyrrevertømmer, Loft over 6 Fag, indrettet til Faaresti, Giæstestald, Vognhus og Huggehus, tax. til 100 Rdl.

I 1871 blev den vestlige Længe forlænget og delvis ombygget, i 1876 blev Stuehuset delvis ombygget fra Sovekammerets Vestmur og til Vestgavlen og i 1879 blev der bygget en ny Lade og en ny Østlænge, Tømmeret i den gamle Lade blev brugt i den ny Østlænge. Grundplanen af den færdige Gaard fremgaar af Fig. 1. Laden og Stuehuset staar endnu, sidstnævnte dog stærkt ombygget, de udvendige Maal af Øst- og Vestlænge kendes fra en Brandtaksation 27/6 1879, Inddelingen af de to Længer har med stor Sikkerhed kunnet rekonstrueres efter mundtlig Tradition. Fotografiet, Fig. 2, er taget faa Aar efter 1900, men den eneste Ændring siden 1879 bestaar i, at Kaalgaarden er udvidet mod Øst og Syd.

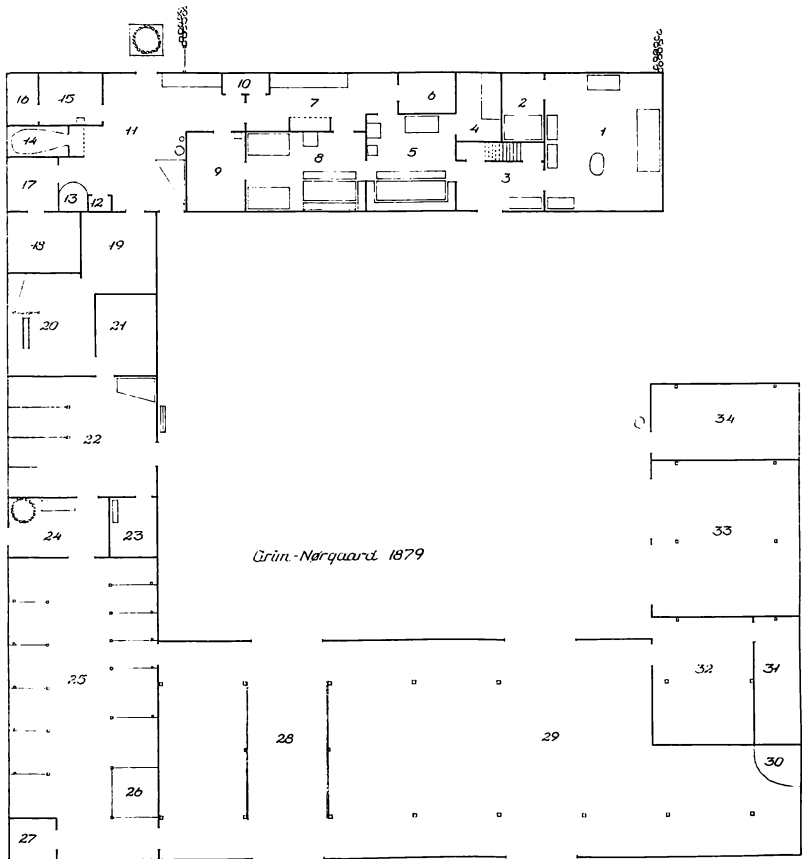

Fig. 1. Grundplan af Grim-Nørsgaard 1879

Nr. 1. Storstue	Nr. 7. Køkken
Nr. 2. Sengekammer	Nr. 8. Sovekammer
Nr. 3. Gang	Nr. 9. Aftægtsstue
Nr. 4. Spisekammer	Nr. 10. Mælkekammer
Nr. 5. Dagligstue	Nr. 11. Bryggers
Nr. 6. Pige-kammer	Nr. 12. W.C.

Nr. 13. Grubekedel	Nr. 24. Vandbaas
Nr. 14. Bagerovn	Nr. 25. Fæstald
Nr. 15. Bagestue	Nr. 26. Svinebøwl
Nr. 16. Saltkammer	Nr. 27. Gaasehus
Nr. 17. Andekammer	Nr. 28. Vester Agerum med Lobalk
Nr. 18. Hønsehush	Nr. 29. Øster Agerum
Nr. 19. Tømmerstue.	Nr. 30. Kartoffelkule
Nr. 20. Hakkelselo	Nr. 31. Gimmerhus
Nr. 21. Følbøwl og »Gje:jstøld« (Gæstestald)	Nr. 32. Faaresti
Nr. 22. Hestestald	Nr. 33. Vognhus
Nr. 23. Karlekammer	Nr. 34. Tømmerstue

Østmuren i Østlængen og Sydmuren i Laden var bygget af Kampesten, al den øvrige Mur var bygget af brændte gule Mursten, Stuehusets Mure var hvidkalkede, de øvrige stod med Stenenes naturlige Farve. Alle Murene stod paa en Sokkel af langagtige, nødtørftigt tilhuggede eller helt utildannede Kampesten, der vistnok igen hvilede paa en Slags Syld. Omkring Stuehuset var der en ca. 1 m. bred Stenpikning, ved begge Sider af Vestlængen var der en noget smallere Pikning og der blev efterhaanden ogsaa lagt Stenbro ved de øvrige Længer. Vestgavlen af Stuehuset var som Østgavlen, dog med Luge i Stedet for Vindue, Ladens Vestgavl og begge Gavle i Vestlængen var afvalmede lige fra Murens Kant.

I Stuehuset var der Bræddeloft overalt, alle Vægge var hvidkalkede med Undtagelse af Køkkenets, der var gulkalket. Der var Bræddegulv i Storstuen, Sengekammeret, Halvdelen af Dagligstuen og i Sovekammeret, Murstensgulv i Gangen, under det vægfaste Bord i Dagligstuen, i Spisekammeret, Pigekammeret, Køkkenet og i Aftægtsstuen. I Bryggerstuen var

der Stenpikning, og i de to smaa Rum, Bagestuen og Saltkammeret var der Lergulv.

Fig. 2. Grim-Nørgaard set fra Øst, Fotografiet taget faa Aar efter 1900. Gaarden ser ud som i 1879, dog var der da ingen Have ved Østenden af Stuehuset

Dørene i Storstuen og i Dagligstuen var som det ses paa Fig. 5, 6 og 7, paa en enkelt, Fig. 6 er det oprindelige Laasetøj bevaret. Alle de øvrige Døre i Stuehuset inclusive de tre Yderdøre var lavet som Dørene i Fig. 8, Laasetøj med Haandgreb og Klinke, som det stadig bruges i Døre i Udhuse.

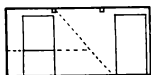

Fig. 3. Rekonstruktion af Nordvæggen i Gangen, visende Trappesengen, Trappen og Indgangene til Senge og Trapperum.

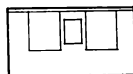

Fig. 4. Rekonstruktion af Alkovesene mod Vestvæggen i Aftægtsstuen. Klappen til Skabet over den fælles Fodende kunde aabnes nedefter.

Indretningen af Trappesengen og Trappen op til Loftet fremgaar af Fig. 3, Senge opfyldte hele det lille Rum, man laa med Hovedet mod Øst, inde under den øverste Halvdel af Trappen, hvis Underside var

dækket med Brædder. Indretningen af de to Senge i Aftægtsstuen ses af Fig. 4, det var en Slags Alkove, men uden Døre; i Melleumrummet mellem Sengene over den fælles Fodende var indrettet et lille Skab. Disse 3 Senge, samt Sengen i Pigekammeret og Sengen ude i Karlekammeret i Vestlængen var alle indrettet efter samme Princip, de bestod nemlig af en enkelt Stok ud mod Stuen og var paa de andre tre Sider begrænset af Væggene. I Bunden var der Stenpikning, en ca. 10 cm. over denne var der sømmed Lister fast paa Væggen og paa Sengestokken og paa disse Lister hvilede de løse Bundbrædder. Sengen i Sengekammeret og de to Senge i Sovekammeret var løse Senge, bestaaende af en rektangulær Brædderamme paa fire Ben, i Sengekammeret firkantede Ben, i Sovekammeret drejede.

I Køkkenet var der indtil Ombygningen i 1876 aabent Ildsted, den nordlige Væg af Skorstenen hvilede paa en ca. 3 Alen lang, tyk Bjælke, der laa en 1,6 m. over Gulvhøjde. Paa Arnen inde i dette Rum stod to store runde Fyrgryder af Jern med Huller i Siderne. I disse Gryder fyldte man Brændselmaterialet, Gryden eller Kedlen blev anbragt i en For- dybning i dette, eller paa en trekantet Ramme, der blev lagt oven paa Fyrgryden. Oppe i Skorstenen hang Skinker og Pølser paa Jernstænger. Ved Ombygningen i 1876 fjernede man Arnen og anbragte paa dens Plads, altsaa inde i det store Skorstensrum et almindeligt Jernkomfur med to Kogehuller mod Øst, Jernplade mod Vest. Først nogle Aar efter 1900 blev alt dette fjernet og erstattet af en almindelig Skorsten.

Skorstenen i Bagerovnen var indrettet lige som i

Køkkenet med Siderne hvilende paa Murværk, Skorstenshammer mod Øst. Naar der blev fyret i Ovnens slog Røgen ud fra den aabne Dør op i Skorstensrummet. Fra Grubekedlen gik Røgen i murede Kanaler under Loftet op i Skorstenen.

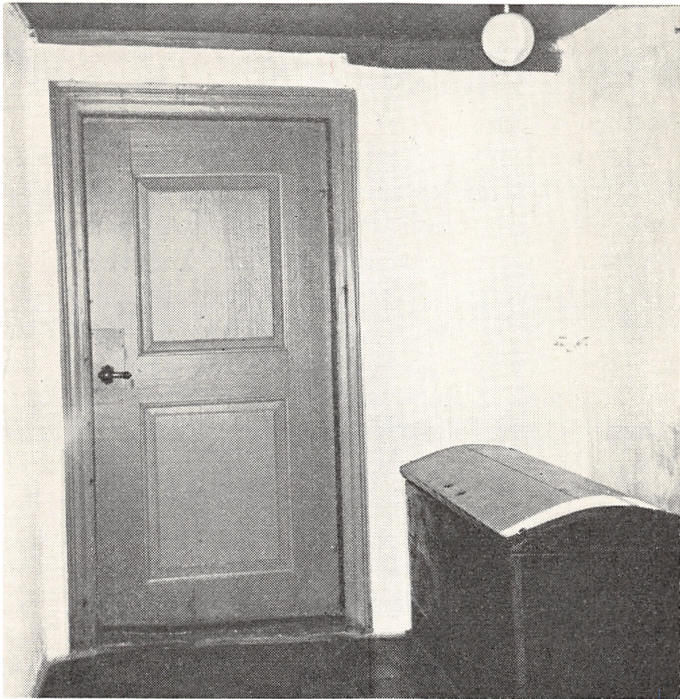

Fig. 5. Østvæggen i Gangen med Storstuedøren, i et Bræt paa Bjælken Træknager til Tøj. I Væggen til Venstre, gaaende helt op i Hjørnet sad tidligere Døren ind til Loftstrappen

Omtrent en Meter uden for Norddøren i Bryggeret fandtes Brønden, rund, med Sider sat af svære Kampesten. Over Brønden var der et kvadratisk

Brøndhus med Sider lidt længere end Brøndens Diameter, i Brøndhuset Gavle mod Øst og Vest, »Taget« paa Nordsiden var fast, paa Sydsiden kunde den nederste Halvdel klappes op. I Gavlene var fastgjort en Valse, med Vinde i Østenden, saa man kunde dreje med højre Haand og støtte Rebet med venstre. Brøndrebet af Hamp, Brøndspanden var Bødkerarbejde, af Form som en noget tykmavet Tønde, Aabningen foroven af samme Størrelse som Bunden, Hanken af Jern.

Det nordøstlige Rum i Vestlængen havde indtil 1882 tjent som Beboelse for Ejerens Svigermoder, siden blev det brugt som Huggehus. Her var der Murstensgulv, i alle de øvrige Rum i Vestlængen var der Stenpikning. I Hakkelseloen var der i det sydvestlige Hjørne et Hul i Loftet, der tjente til Nedkastning af Foder til Hestene. I Vestvæggen var der en Luge med en Rude midti. Rummet blev 1885 lavet om til Svinesti med to Bøwle mod Vest, Gang mod Øst. I Hestestalden var de fire Baase adskilt af Spiltove af Bjælker som i de mere moderne Hestestalde, men her var den opstaaende Bjælke fastgjort direkte paa Loftsbjælken, saaledes at en Baas fik samme Bredde som et Fag. Krybben var af Træ med Bund af Mursten lagt ned i Mørtel, ingen Høhække, paa Krybben var fastgjort en Jernkrampe til Fastgørelse af Grimeskaffet. Grebningen var kun en svag Sænkning i Stenpikningen, mod Baasene var den afgrænset ved en Kant af større Sten, »æ Sæ:s«. I Væggen foran Hestene var der ingen Vinduer, mod Gaarden fandtes to Vinduer med 6 Ruder i hver, en ved hver Side af Døren, desuden var der over Hakkelsebingen et mindre Vindue med 3 kvadratiske Ruder.

Lige over Døren til Hestestalden var Taget løftet op i en rund Vulst over en Luge, en »Swaa:l« Lugekarmen hvilede direkte paa Dørkarmen, Lugen havde ingen Hængsler, blev holdt fast af drejelige Træstykker, Hwerler.

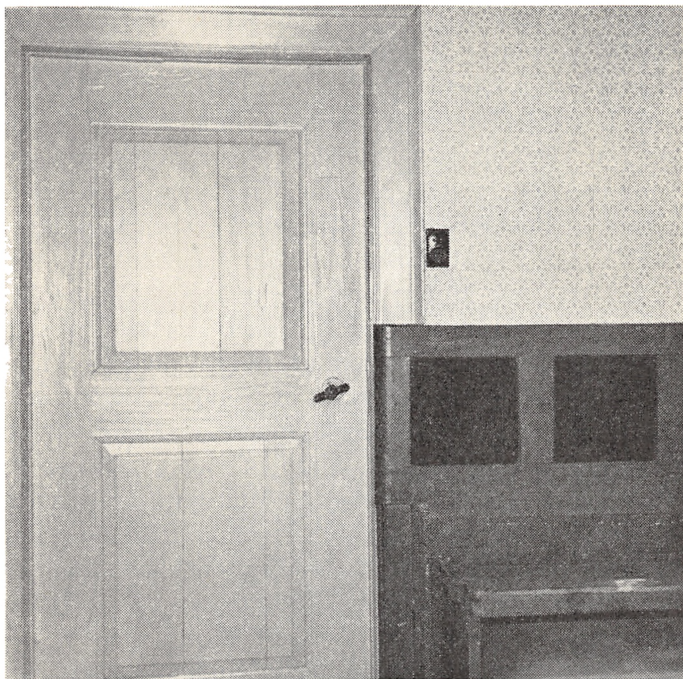

Fig. 6. Den sydligste Del af Østvæggen i Dagligstuen med Døren ud til Gangen. Laasetøj- og Haandgreb er det oprindelige, Panelet ligeledes, Skammelen er løs, fremstillet af den tidligere vægfaste Bænk, der var noget højere end Skammelen

I Vandbaasen var der i det nordvestlige Hjørne en kampestenssat Brønd, over Brønden Trædække med en lille Aabning; fra Dækket op til Loftsbjæl-

ken gik der to Bjælker, og paa disse Bjælker var der fastgjort Brøndvinde og Spand fuldstændig som ved den tidligere omtalte Brønd i Haven.

I Stalden var der i Vestmuren Vinduer med tre kvadratiske Ruder ved Siden af hinanden faa Stens Tykkelse under Murremmen, et Vindue i hver Baas. Tømmeret var som i mere moderne Stalde, hvert Spiltov bestod af to Bjælker, en fortil skraat op mod Muren og en bagtil op til en længdeløbende Bjælke, som Loftsbjælkerne hvilede paa. Paa disse to Bjælker var der sømmet Brædder til en Højde paa ca. 1 m., paa den forreste Bjælke Jernkrampe med Jernlegind til Fastgørelse af Bindsel. Krybben afskildret fra Baasen ved at et Bræt var sat paa Kant; mellem dette Bræt og Muren var Mellemmrummene mellem Stenene i Pikningen fyldt ud med Mørtel. Ligesom i Hestestalden var Baasene afgrænset mod Grebningen af en ca. 10 cm. høj Kant af tilhugne Kampesten, »æ Sæ:s«, bag denne Grebningen, som kun var en svag Sænkning i Gulvet. Midt i Gangen var der en »Kørebane« fremstillet ved at Mursten var sat paa Kant med Siden mod hinanden; denne Kørebane, der brugtes ved Udkørsel af Gødning fortsatte gennem hele Midtergangen gennem Vandbaasen og ud til Vesterdøren, men ikke ind i Hestestalden. Uden for Vesterdøren den store stenpikkede Møddingsplads, der ved en lav Kampestenmur var adskilt fra Dammen. Ajlebeholder fik man først nogle Aar efter 1900.

Svinebøvlen var afskildret med Brædder, her stod et løst Trætrug. Gaasehuset ligeledes afskildret med Brædder, Muren mellem Stald og Lade bestod af brændte Sten i $1\frac{1}{2}$ Stens Tykkelse. Gaasehuset, Svinebøvlen og den sydlige Gang ud til Laden blev i 1885

lavet om til Baase, man fik her 3 nogenlunde store Baase.

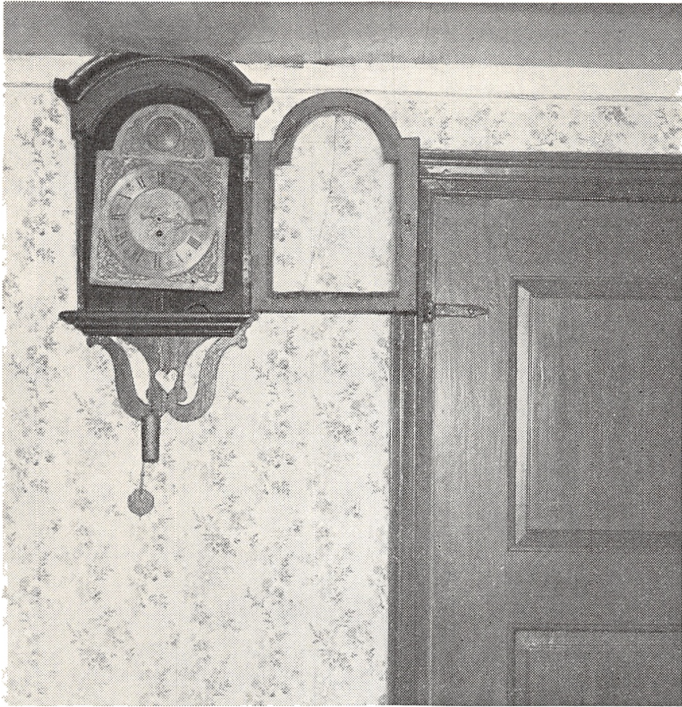

Fig. 7. Den nordlige Del af Østvæggen i Sovekammeret med det gamle Ur fra 1789. Her har det hængt siden Ombygningen i 1876, sandsynligvis lige siden Stuehuset blev bygget. Her ses ogsaa, hvorledes Hængslerne paa Dørene saa ud

Laden var bygget af svært Strandingstømmer, Konstruktionen fremgaar af Fig. 9. Nordmuren bestod af Mursten i $1\frac{1}{2}$ Stens Tykkelse, her fandtes de to »Aa:gda:r«, som det ses paa Fig. 10, her ses til-lige ved Siderne af Døren, lige op under Murremmen

to af de oprindelige Vinduer, rektangulære med to kvadratiske Ruder. Mod Syd fandtes i hver Kørelo eller »Agerum« ligeledes Døre, men de gik kun til Murremmen. Hele Ladens Sydmur bestod af Kampesten fuldstændig som Østmuren i Østlængen, lige ved Siden af de nævnte Døre var der Vinduer af samme

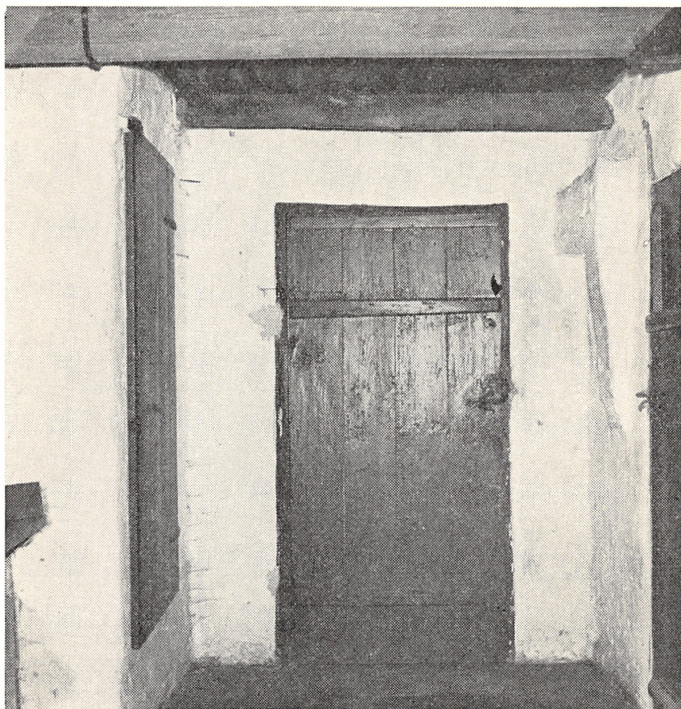

Fig. 8. Den nordlige Del af Brygerset med Dørene ind til Mælkekammer, Køkken og Aftægtsstue. Alle tre Døre har siddet der siden 1876, Forlængelsen af de to sidstnævnte Døre kunde tyde paa, at de tidligere har haft anden Anvendelse. Røgkanalen kommer fra den lille Bilæggerovn i Aftægtsstuen. den fortsatte tidligere hen til Skorstenen i Køkkenet

Udseende som de, der ses paa Fig. 10. Paa Fig. 2 ses i Ladens Østgavl og i Østlængens Mur nogle smaa Aabninger, omsat af Mursten, i disse Glughuller var der hverken Karm eller Ruder, der fandtes 5 i Ladens Sydvæg, en ud for hvert Gulv.

I Laden var der overalt Bund af Ler, men dette var daarligt med store Huller, kun i den vestlige Kørelo var Lerlaget sammenhængende og fast, her var der Lobalk, d. v. s. en Skillevæg af Brædder i ca. en Meters Højde mellem Køreloen og de to tilstødende Gulve.

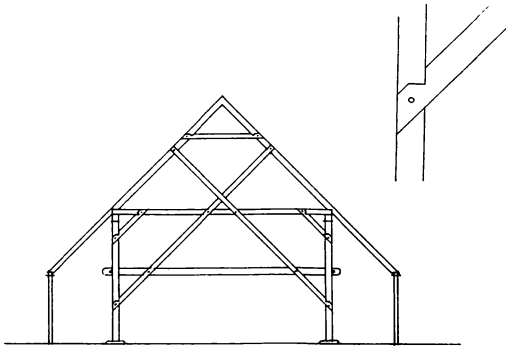

Fig. 9. Tværsnit af Laden visende Tømmerkonstruktionen. Paa Højde med Nederbjælken gik en vandrer Stiver fra Benet ud til Murremmen, ikke vist paa Figuren.

Faarestien var skildret af fra Laden med $\frac{1}{2}$ Stens Mur mod Syd, mod Vest og mellem Faaresti og Gimmerhus var der Bræddeskillevæg. Over Døren i det nordlige Udskud sad Bjælken med Poul Madsen og Kirsten Nielsdatters Navnetræk (se forrige Artikel og Fig. 11). I Rummet Syd for Faarestien var der paa Nederbjælkerne lagt et Laj bestaaende af løse Planker. Det nordøstlige Hjørne af Rummet un-

der dette Laj blev kaldt Kartoffelkulen, her var der inden for Ladens Kampestensgavl muret en extra Væg bestaaende af en hel Stens Mur.

Fig. 10. Døre i den østlige Kørelo. De to rektangulære Vinduer lige under Murremmen er de oprindelige, Jernvinduet til Venstre er nyere

Østlængen var bygget i en Slags Højremskonstruktion med et øverste Par Spænder, der hvilede paa en Højrem, der igen hvilede paa 8 lodrette Stolper, se Fig. 1. Fra denne Højrem og ned til Murremmen laa nogle korte Rafter, der gjorde det ud for de nederste Spænder. Paa Højde med Murremmen var

de lodrette Stolper forbundet to og to med en tværgaaende Bjælke, men der var ingen Skraabaand eller Skraastivere af nogen Art. Tømmeret stammede som tidligere nævnt fra den i 1879 nedrevne Lade; da denne havde nøjagtig samme Dybde som den Lade, vi kender fra Brandtaksationen 1801, er det sandsynligt at Tømmeret oprindeligt stammer fra denne og altsaa har holdt Flyttedag to Gange. Dette Tømmer kunde nok have været et nøjere Studium værd, men det er nu væk, forsvundet spurløst ved Ombygningen i 1912.

Fig. 11. Bjælken med Poul Madsen og Kirsten Nielsdatters Navnetræk. I det Stuehus, der blev opført 1788, efter at det gamle var sunket sammen, har den vel siddet som Loftsbjælke i en af de to Stuer. Hvor den blev anbragt efter Gaardens Flytning omkring 1840 vides ikke, men ved Ombygningen 1879 blev den anbragt over den Dør, der førte fra Ladens nordlige Udskud ind til Faarestien. Ved Ombygningen i 1912 blev den anbragt over Døren mellem Bryggerset og det nordøstlige Rum i den nyopførte Vestlænge, »Rullestuen«. I 1956 blev den taget ned til Konservering og er ikke siden sat op

Nordgavlen var en hel Stens Mur, Vestvæggen og Skillevæggene mellem Tømmerstue og Vognskur og Faaresti var $\frac{1}{3}$ Stens Mur. Loftet i Vognskur og

Faaresti var et Laj lagt paa de tidligere omtalte tværgaaende Bjælker og Skillemurene. I Tømmerstuen var der Loft bestaaende af høvlede og pløjede Brædder lagt paa de to tværgaaende Bjælker og en extra Bjælke mellem disse. Adgangen til dette Loft var gennem en Luge i Nordgavlen. Gulvet i Tømmerstue, Vognskur og Faaresti var den bare Jord uden Belægning af nogen Art.

Indbo.

Hvis et Ord er trykt med Kursiv, betyder det, at vedkommende Stykke Bohave endnu eksisterer.

I Storstuen.

Et langt Bord, 6–8 Stole, 2 Dobbeltstabe, en Dragkiste, et lille ovalt Bord, en Kiste med rundt Laag.

I Sengekammeret.

En Seng, en Stol, et lille Bord.

I Gangen.

En Kiste med rundt Laag, Træknager til Tøj i Bjælken over Nordvæggen (se Fig. 5). I Trapperummet hang de to Sæt Stadssletøj. I Hjørnet under dette laa en Dynge hvidt Sand, blev brugt til Strøning paa Gulvene.

I Dagligstuen.

Vægfaste Bænke, *Bord, Skammel, Chatollet*; et højt smalt Bornholmerur stod mellem Bilæggeren og Døren til Sovekammeret. Paa Væggen tre Billeder: Nogle spillende Engle, Jesus med Brød og Vin, Fødslen og de vise Mænd fra Østerland. Fra ca. 1888 ogsaa det bekendte *Billede af Venstres Førere*. Dette Billede hang paa Vestvæggen lige ved Enden af det

lange Bord, saa det var det første, besøgende fik Øje paa, naar de kom ind i Stuen.

I den vestlige Ende af det lange Bord var der en Skuffe under Bordpladen, her gemte man de Knive, Gafler og Skeer, der blev brugt til daglig. Paa en Hylde ved siden af laa det Rugbrød, som der blev skaaret af til Maaltiderne. Paa Bordet stod om Sommeren en rund Lerkrukke, ca. 20 cm. høj og 20 cm. i Diameter, med to Ører, en ved hver Side; i denne Krukke var der altid Øl, og besøgende blev budt deraf. Ved Siden af Krukken stod et Par smaa Glas, heri blev der sommetider skænket en Dram til Gæsterne. Om Vinteren stod Krukke og Glas paa Bordet i Sovekammeret.

Bilæggerovnen var høj og smal, var prydet med Billeder bl. a. af spydbevæbnede Mænd og vistnok forsynet med Aarstallet 1788. De to Ben under den frie Ende var af Træ; Indfyringen skete fra Køkkenet og Røgen gik i murede Kanaler over Loftet hen til Skorstenen.

I Pigekammeret.

Seng mod Nordvæggen, et lille firkantet Bord, en Stol. Pigens Skab stod altid oppe i Storstuen.

I Spisekammeret.

Mod Østvæggen et løst Bord, ingen Skuffer, intet Underbord. Bordet gik ikke helt op mod Sydvegggen, her laa paa et Par Planker paa Gulvet en stor Øltøn-de, der kunde rumme ca. 10 Spande. Hanen sad i Nordenden, man maatte bøje sig ind under Bordet for at tappe. Længere inde under Bordet laa en betydelig mindre Tøn-de med Hane, det var Brænde-

vinsankeret. Dette Anker blev omkring 1885 erstattet af en Lerdunk med tynd Hals, en »Skægmand«. Over Bordet hang en Tallerkenrække.

I Køkkenet.

Mod Nordvæggen et fast Bord med Underbord. Omkring 1890 blev det forsynet med en Skuffe og en Vask med Afløb ud i Haven. Over Bordet mellem de to Vinduer en Tallerkenrække. Mellem Skorstenen og Bryggersvæggen stod et Par Tørveløb. Under den østlige Ende af Bordet laa en Øltønde som det store i Spisekammeret. Paa Siden af den østligste Loftsbjælke var sømmet et lille *Bræt* fast, i en Vinkel paa ca. 45°, saa der dannedes et lille Rum, der var aabent opadtil, her laa altid nogle Tællelys. I Vindueskarmenten stod *et Par Lyseslager af Træ*.

I Sovekammeret.

Dette Rum var paa 4 Fag, de to yderste Bjælker hvilede paa Øst- og Vestvæggen og tre Bjælker gik gennem Stuen. Paa Undersiden af den midterste var sømmet et *Bræt* fast, saa der fremkom en Hylde aaben mod Vest, her gemtes forskelligt Sytøj, Sykurve, Klude, *Karter*. Midt mellem denne Bjælke og den vest for liggende var der en Jernstang, hvorpaa der hang et Forhæng, naar dette var trukket for, var Sengene helt adskilt fra den øvrige Del af Stuen.

Bilæggerovnen havde Indskriften: V. Bonne, Thisted. I Østsiden forneden var der en lille Dør, hvor der kunde sættes en Kedel ind. Over Ovnens et lille Skab sømmet fast paa Væggen. Mellem Ovnens og den nordligste Seng stod en *Lænestol*, Øst for Ovnens en almindelig *Træstol*. *Det gamle Ur fra 1789* hang paa Østvæggen, som det ses af Fig. 7. Mellem Dag-

ligstuedøren og Sydmuren var der en vægfast Bænk med Panel Mage til det, der fandtes i Dagligstuen. Se Fig. 6. Paa Væggen over Panelet hang et lille fjedredret Slagur, en Arv efter Ane Marie Kirkegaard. Paa Sydvæggen hang nogle Ligvers i Ramme, det var over Gjertrud Marie Madsdatter, død 1871, Ane Marie Kirkegaard, død 1882 og *Karen Mikkeline Nielsen*, død 1884. Lige ved Enden af Sengen hang et lille Spejl i Træramme.

Det lange Træbord havde en Skuffe i Vestenden, her opbevarede Børnene deres Skolerekvisitter, i Nordsiden nok en Skuffe, hvor der var Sytøj. Nord og Syd for Bordet var der løse Skamler; naar der ikke spistes, var den nordligste i Reglen stillet ind under Bordet.

I Aftægtsstuen »Gammel Faar's Stou«.

Mod Nordmuren en lille smal Bilæggerovn, den frie Ende stod paa et Bræt, Røgkanalen ses i Fig. 8, den fortsatte paa Nordsiden af Væggen mellem Sovekammer og Køkken hen til Skorstenen, synlig fra Sovekammeret som et bredt mørkt Baand i Væggen. Under Vinduet var sømmet en Planke fast paa Væggen, paa en lang Jernpig i denne en »Selvvinder«, d. v. s. en stor Vindekrog. For at faa en tilstrækkelig lang Bane til Rebslagningen aabnede man Døren til Højre paa Fig. 8, saa Bryggerset ogsaa kunde benyttes.

I Skabet mellem Sengene var der forskelligt Husgeraad, Medicinflasker og andet. Her laa ogsaa den gamle *Bibel* og *Prædikensamlingen*.

I Bryggerset.

Mod Nordsiden fast Træbord med Underbord og

Vask. Mod Vestvæggen i Aftægtsstuen en stor trekantet Sandbing, Nord for denne stod *Kernen* og 3 store Bryggerkar af Træ, en Trefod til den ene stode enten her eller paa Loftet. I Hjørnet mod Bagestuen en Kost af Lyngris bundet omkring et Skaft. Adgang til Loftet var gennem en Lem i Nærheden af Grubekedlen, her stod en løs Stige.

I Bagestuen.

Mod Nordsiden et fast Bord, herunder to rektangulære Dejgkister af Brædder. Lige inden for Døren mod Syd væggen en ganske lille Bilæggerovn.

I Saltkammeret.

To store Saltkar paa Gulvet, en *stor Kødgaffel* af Smedejern.

Foruden det allerede nævnte Husgeraad fandtes der en Del Kobbertøj, Lysestager o. a. Heraf kan nævnes: 3 Grubekedler af Kobber, den ene bevaret, en *stor Kobberkedel*, en lille Kobberkedel, en *Sengevarmer*, Kirsten Nielsdatters *Lysestage*, 2 *Tinstager*, 2 *Messingstager*, et *Topæglemaal* af Kobber, en *Morter*, en *Kobbergryde* paa tre Ben, ca. 10 *Sølvteskeer*, nogle *Sølvspiseskeer*, en Sennopskværn af Træ med en Kugle af Sten, en *stor* og en lille *Bismer*.

Efter saaledes at have gennemgaaet Stuehuset skal vi fortsætte vores Vandring ud i Rummene i Udhuset, og det synes mest naturligt at begynde hvor vi slap, nemlig i Bryggerset.

Andekammer og Hønsehus.

Begge Steder fandtes nogle Reder af kasserede Løbe, i Hønsehuset Raanpind skraat op mod Syd væggen.

Aftægtsstuen (Tømmerstuen).

Før Ombygningen i 1879 stod der paa et Bord en Maltkværn, Stenene var omkring $\frac{1}{2}$ m. i Diameter, den nederste i Bing, den øverste forsynet med en lille Fordybning nær Periferien, fra denne Fordybning gik en Stok op til et Hul i Loftet, og man drejede Kværnen ved Hjælp af denne Stok.

Hestestald, Følbøvl og Hakkelselo.

Hakkelsemaskinen var forsynet med Valser og Svinghjul af Jern, den blev drevet med en lang Træstang i Svinghjulet. Maskinen var anskaffet nogle Aar før 1865. De fire Sæt Seletøj hang i Hestestalden paa Væggen mod Karlekammeret. Ude i Gaarden paa en Skammel mod Muren lige Nord for Døren til Hestestalden stod de tre Malkespande, de var Bødkerarbejde, cylindriske, den ene Stave var lidt højere end de andre og forsynet med et aflangt, vandret Hul, der passede til de fire Fingre paa en Haand, Tømmelfingeren støttede paa den modsatte Side af Staven. Syd for Døren en Hwerresten i Træstativ.

I Karlekammeret.

En Træstol; en lille trekantet Bordplade var sømmet fast i Hjørnet mellem Sengestok og Østvæg; Karlens Skab stod mod Vestvæggen.

I Vandbaas og Fæstald.

Bag Vandtruget i Vandbaasen stod en Skovl med Jernblad og en Kost af Pilekviste. Paa Halepælene hang tre Malkeskamler.

I Laden.

I det vestligste Gulv, lige op mod Sydvæggen stod fra 1885 Hakkelsemaskinen, den blev drevet af en Vindmølle, der stod paa Jorden noget Syd for Laden. Paa et Søm paa et af Benene ved Vesteragerummet hang de to Plejle. Her hang om Sommeren Leerne, de hang i Bladet over et Skraabaand.

I Faarestien.

Høhækken bestod af en meget høj Kasse med rektangulær Bund, den ene Side bestod af Tremmer. Den hang i Reb fra Loftet og kunde hæves, efterhaanden som Gulvet blev højere i Løbet af Vinteren.

I Vognskuret.

Her stod en »glat Tromle«, to krumtandede Harver, helt af Jern, den ene firkantet, den anden femkantet, begge med ca. 20 Tænder. Desuden en ligetandet Harve, bestaaende af to rektangulære Halvdele, forbundet ved en Jernstang, der dannede en Slags Hængsel mellem de to Halvdele. Stellet var af Træ, hver Halvdel bestod af fire Bjælker, »Bol« med vistnok tre Rækker Jerntænder i hvert Bol, altsaa 12 Tænder i hver Halvdel. Trækket sad i et af de frie Hjørner.

Af Vogne fandtes 3 Arbejdsvogne, den ene ses paa Fotografiet Fig. 2, de var anskaffet 1880-90 og afløste ældre Vogne, der i Stedet for Møtrikker paa Akslerne havde Split, »Lu:nstik«. Desuden fandtes en *tostols Fjedervogn*, anskaffet 1890 og en gammel Stadsvogn. Understellet paa denne var omtrent som paa en Arbejdsvogn, Akslerne var af Træ med drejet Gevind og Møtrikker af Jern, Siderne skraanedes svagt udad, Bagkarren var fast, sad i en Vinkel paa

ca. 45° med Bunden, der var ingen Forkarre, hvor den skulde sidde var der fæstet Læder, der fortsatte et godt Stykke op over Fadingens Kant, her holdt paa Plads af Jernstænger. Der var tre løse tværgaaende Sæder, den forreste kun en Skammel, de to bageste med Rygstød og »Armlæn«, i hver Ende af Sædet et Par Jerngafler, der passede til Fadingens Kant. Denne Vogn, der var fremstillet omkring 1840 blev efterhaanden kun anvendt ved Begravelser, kaldtes i daglig Tale for Ligvognen.

I Vognskuret stod endvidere to Svingplove, helt af Jern, uden Hjul, og to almindelige Hærdeskamler. Der fandtes endvidere en gammel Hærdeambolt forsynet med Pig til at plante i Jorden. Man lagde sig fladt ned paa Maven foran Ambolten og støttede Hærdehammerens Skaft mod højre Skulder. Denne Ambolt blev aldrig brugt, men de gamle fortalte, at man med den kunde hærde et finere Bid, da man havde Øjnene saa nær ved Lebladet.

I Tømmerstuen.

Her stod Høvlebænk, med Hamre, Økser, Knibtænger. En Huggeskammel bestaaende af en Træstamme, sat paa 3 Ben, her huggede man Tøjrpele. Lige uden for Døren stod en Bindesten, vist knap en Meter høj, bestaaende af en langagtig vistnok fuldstændig utildannet Kampesten, med en enkelt Jernring gjort fast i et Hul paa Toppen. (Der findes endnu en Del Bindesten i Sognets Gaarde, men disse er af en helt anden Type, lange, paa Tværsnit kvadratiske Kløvninger, og altid med to Ringe, der ved et Stykke Jern er gjort drejeligt fast omkring en Jernpig paa Toppen).

Kaalgaarden.

Denne laa Nord for Stuehuset, var ca. 9 m. bred og 20 m. lang, paa de tre Sider indhegnet af Stendiger, se Grundplanen over Gaarden Fig. 1. Langs Vestdiget stod nogle forblæste Hyldetræer, inden for Stendiget kun eet Træ, et Æbletræ, der aldrig bar Frugt, desuden enkelte Stikkelsbærbuske. Endvidere fandtes en Del Køkkenurter, Gulerødder, Persille, Sennop, Grønkaal og Krydderurter som Anis, Malurt og Ambra. Hvidkaal og Kartoffler blev kun dyrket i Marken. I Kaalgaarden stod ogsaa en enkelt halmflettet Bikube med Bier; efter Traditionen havde Biavl da været almindeligt paa Gaarden i mange Aar, og der omtales jo ogsaa Bikuber saa tidligt som i Skiftet 1783.

Udprægede Dialektord er sat i Anførselstegn » «, Tegnet angiver at den forudgaaende Lyd er lang.

KILDER OG HENVISNINGER.

Brandtaksationsprotokol for Helligsø-Gjettrup Sogne 1876–1892.

Slægten Nørgaard paa Grim-Nørgaard i Gjettrup Sogn. I & II. Thisted Amts Aarbog 1959, Side 49 og 1960, Side ??

Undersøgelser over Indretningen af Bøndergaarde i Thisted Amt findes i

Landet mod Nordvest, II, 1946, Side 107.

Turistforeningens Aarbog 1932, Side 185.

Thisted Amts Aarbog 1925, Side 75.

Vestervig marked

Erindringer af Johannes Thomsen, Villerup †

Ved TORSTEN BALLE.

VESTERVIG gamle marked blev holdt ved Vestervig kirke. Desuden var der et marked ved Galgehøjene øst for Tygstrup ved den gamle Thisted-Vestervig landevej eller vasen, som den kaldtes. (Se Henrik Laursen: Vestervig Marked, årbog 1941, s. 3 ff.)

Vasen gik lige vest for markedspladsen i lige linje op gennem Tygstrup til Vestervig kloster. Der er endnu spor tilbage sydop over bakken med de dybe nedskæringer og nordnede over engene, hvor man endnu ser den brede, indgrøftede vej med dybe hjulspor fra den tid ned mod åen, som man i gamle dage måtte køre og vade igennem, da der ikke var broer. (Gamle veje i Ty, årbog 1949, s. 386).

Da markedet syd for Galgehøjene blev flyttet, tabte vejen noget af sin betydning og blev senere kun lidt brugt. Landevejen blev lagt om med den tidligere Trankjærvej, der gik i siden af engene, og vest om Vejlegård. Den blev reguleret 1870.

Både dette marked og markedet ved Vestervig kirke blev 1848 flyttet til Rønhede, hvor der var god plads. (Rønhede skal have navn efter, at beboerne på Røn (Tyborøn) fik lyng og tørv der.)

Markedspladsen lå øst for Spolum gårde på Hans Foghs mark ved et vejkryds, således at den lå vest for vejen fra Bedster til Astrup og Hurup og syd for vejen til Grurup. Det blev holdt en af de første dage i juni og september, men kun én dag, og her oplevede markedet en ny glanstid.

Kvæg, heste og får fra egnen blev næsten kun købt og solgt der, og desuden var der stort krammarked, hvor folk kunne købe næsten alle de varer, de havde brug for. I butikkerne, som der kun var få af på landet i Thy, var der dengang ikke stort andet end kolonialvarer at købe, og det var derfor almindeligt, at folk købte, hvad de skulle have af nyt, på markedet. På den tid var der også begyndt at komme flere penge mellem folk end før og vilje og evne til at bruge dem, og der var varer nok.

Dengang var et marked derfor langt større og af mere betydning for folk end senere, da det blot var heste og kreaturer, der blev handlet med. Der var nok stor handel med kvæg og heste dengang, men der var jo færre dyr.

Markedet var samlingssted for alle, der kunne komme hjemmefra i de omliggende sogne, og for mange folk fra hele egnen mellem Thisted og Odde-sund, og folk satte hinanden stævne der. I mange år var de to markeder de eneste folkeforlystelser i Mellem- og Sydthy, men de var også storslåede.

Markedsdagene var ligefrem højtidsdage for os drenge, og de betød meget i vor tilværelse. Dagen før

kom der store vognlæs med telte fra Thylands kroer og Thisteds beværtninger og med mindre telte til varer og andet. De blev stillet op den dag og først taget ned dagen efter markedet. Der kunne let blive vanskeligheder, hvis der kom storm eller regn. Også gyngen blev stillet op. Vi drenge var gerne en tur derhenne den dag for at se til, og natten før den store dag sov vi ikke ret meget.

Vor stenbro derhjemme skulle altid være luget til markedsdagen, for da kom der altid fremmede og satte deres vogne ind hos os. Køerne fik kun den nødvendigste pasning den dag, og klokken ti-elleve kom vi da af sted i vort bedste tøj,

Og endelig var vi der da. Når vi ved middagstid kom ind på markedspladsen, var der et øredøvende spektakel. Det var næsten til at tage vejret fra en bondedreng, der ikke til daglig så eller hørte sådant. Der var en råben og snakken over alle grænser. I beværtningsteltene blev der drukket meget spiritus degang, og der lød højroset sang og råb. Det var almindeligt, at mange folk var sulde. Gøglerne, som vi kaldte bajadser, bekendtgjorde med høje råb, hvad der var at høre eller se i deres telte, og der lød musik, særlig trommeslag fra gynges og dansetelt. En blind mand gik rundt med en lirekasse, kraftprøverne dundrede, og børn, der havde købt musikinstrumenter, brugte dem ustandselig. Ind imellem lød høje brøl fra kreaturerne, der var til salg. De forstod jo ikke et muk af det hele.

Markedet var en hel teltby. Længst mod nord, norden for Grurupvejen, stod vogne og tøjrede heste. Syd for vejen handledes der med heste, kvæg og får, og syd for igen var den store markedsplads, der

var omgivet på alle sider af restaurationsteltene, brændevinsteltene, som vi kaldte dem.

I hver af dem var der tre borde og en skænk. Kaffen blev lavet bag ved teltet, hvor en kone havde et ildsted i selve jorden.

Inden for disse beværtningstelte var der rækker af mindre telte, der var kagetelte, hvor der kunne købes hvedebrød, honningkager og andre kager, lakrids, brystsukker og andet knas, og der var telte med manufaktur, ure, stokke, piber, tørfisk, reb, lervarer, fodtøj, blik- og messingtøj, legetøj og meget andet.

I den ene ende af markedspladsen var der en gynges og en slynge, der gik op og ned med både, og selvfølgelig et dansetelt. Midt på pladsen var der kraftprøver og en mængde gøgl, bajads, som det hed, kæmpekvinder, dværge, klovner, taskenspillere og andet.

Børnene var jo helt duperet af alt det vidunderlige, der var at se. Deres interesse samlede sig om legetøjs- og kageteltene. Man kunne få en honningkage, et æble, en fløjte, en træhest og en smuk sprællemænd for en tiøre, og for en tiøre kunne man komme ind i et gøglertelt.

De unge samlede om danseteltet, gyngen og gøglet. Karlene ville eller skulle give limonade og kaffe til pigerne eller da til en. Der var dem, der brugte alt for mange penge i forhold til deres lille løn, men der var jo sjældent marked.

Mænd og koner, karle og piger gik jo også og købte, hvad de havde brug for, i teltene, og beværtningsteltene havde stort besøg. Der var jo hen på tiden nogle, der blev berusede, for mange var ikke

vant til at drikke så meget af de stærke drikke, som de her fik. Om aftenen, når de kørte hjem, kørte de gerne om kap.

Dagen efter markedet var vi drenge igen oppe på markedspladsen. Der var så mange ting at finde den dag, ståltråd, søm, propper, hummerkløer og stundom penge. Vi kom gerne hjem med vore lommer fulde af de mærkeligste ting, og det betød meget for os, der aldrig var vant til at købt legetøj. Vi var nøjsomme dengang, men lige så tilfredse, som børn er nu.

Nogle folk i Vestervig ville gerne have markedet flyttet til Vestervig by, da de mente, at byen kunne få økonomisk fordel af det. Der blev søgt om det i 1879, men sognerådet ville ikke anbefale, da der ikke var plads. Der skulle jo uhyre megen plads til, fordi kvægmarkedet var blevet større, og der skulle være plads til vogne og 2–300 tøjrede heste. Det blev så ikke til noget.

På den tid havde krammarkedet tabt noget af sin betydning, fordi alting nu blev til at købe i butikkerne, som der snart blev nok af. Fra udgangen af 1882 blev alle krammarkeder da også ophævet, og markederne fik så kun betydning for handel med heste og kreaturer. Denne handel trak jo ikke kvinder, børn og unge til, nu blev det grundlovsfester og andre folkefester, der samlede folk. 1883 blev markedet så flyttet til Hurup station, men det blev aldrig mere, hvad det havde været.

De hellige kilder i Thy og Hanherred

Af H. A. RIIS-OLESEN

DE HELLIGE KILDER har spillet en uhyre stor rolle i fortiden – mere end vi i dag kan ane. Grunden må søges i 2 ting: dels den store overtro og dels manglende lægehjælp. Mennesker blev syge, og på grund af dårlige hygiejniske forhold og meget lidt forståelse for dens behandling, forstod goderne ved de hedenske offerlunde at udnytte chancen at få folk til at holde fast ved hedenskabet, når de syge blev ført hen til kilderne, hvor sårene eller de syge steder blev badet. Af naturlige grunde blev sommertiden betegnet som den mest virkningsfulde. Store skarer af mennesker samledes om kilderne, og når de syge bedredes, tog man det som et tegn på, at guderne havde hjulpet, og præsterne modtog store gaver til tak for helbredelsen. Måske der allerede i hedensk tid har været store offerfester i den anledning. Det er i hvert fald blevet en historisk vedtagelse, at kilderne er kendt fra hedensk tid som helbredelseskilder.

Da kristendommen kom til Danmark udnyttede de

kristne præster denne overtro, idet de ofte byggede kirkerne ved kilderne, fordi egnens befolkning havde disse som samlingssted, og fordi den undergørende kraft fandtes her i folks omtale. Vi har adskillige beviser herfor. Den første kirke i Vestervig byggedes vest for den nuværende netop ved en hellig kilde, som den nu blev kaldt. Ganske vist siger folkemunde, at kilden vældede frem på det sted, hvor præsten Theodgarius hvilede sit hoved, da han træt og mødig kom i land efter at være strandet på den danske vestkyst. Theodgarius havde været præst for Olav den Hellige i Norge, der blev dræbt ved Stiklestadslaget i Norge, men Theodgarius reddede sig ved flugt, der altså endte på den overfor omtalte dramatiske måde. Men det er absolut eftertidens forherligelse af Sct. Tøger, som han blev kaldt i Thy, da han senere skulle ophøjes til helgen. Muligvis har Sct. Tøger fra sin Englandstid kendt noget til de hellige kilders betydning og vidst noget om, hvorledes de udgravedes, så de gav endnu mere vand. I parentes bemærket er det ejendommeligt at lægge mærke til, hvorledes Theodgarius er blevet til Sct. Tøger. Man sagde »Tøudgar«, og det blev så forandret til Tøgar eller Tøger. Efterhånden blev der 5 hellige kilder, som fik navnet Sct. Tøgers kilde; der var 3 i Vestervig sogn: ved Kappelgaard, den nedre kirkegaard og i Randrup – de to andre fandtes i Nørhå og ved Hassing kirke. Man har undret sig over, hvorfor der blev bygget et kapel så nær ved Vestervig kloster (i Adbøl) ca. 7–800 m derfra, men uden tvivl er grunden den, at vejfarende også søgte til denne kilde, og da kirken opdagede dette, blev den indviet, og en munk anbragt her for at modtage gaverne. Derefter byggedes et kapel, for

at de vejfarende kunne standse op her. Dette er aldrig blevet udgravet, selv om dets tilstedeværelse er bevist. Dr. Toft har forgæves anmodet nationalmuseets folk om at udgrave stedet, hvilket ville være meget interessant.

Sct. Tøgers kilde i Randrup lå tæt ved en gård og endnu for 100 år siden kunne man se et trækors markere stedet med en indskrift til ære og erindring om den første kristne præst i Thy. Da der ikke er bevaret meget stof til belysning af helligkildernes historie, må det foreliggende tages som et forsøg på at løfte fliget for dette mysterium. Det har jo ganske afgjort været en form for guddom fra hedensk tid, hvor man mente guderne på denne vis nedlagde undergørende kræfter i disse særlige kilder. Og bygningen af kapeller ved de hellige kilder finder vi mange steder, og her fra Thy og Hanherred vil jeg nævne 3: i Kettrup sogn (Husby), i Ræhr og i Vestervig. Dette beviser, at kirken har overtaget den gamle tro på kildernes undergørende magt og anvendt dem til kirkens formål, men man må ikke glemme, at det s a d i mennesker endnu, hvorledes naturens bundne kræfter kunne frigøres ved bøn og faste.

Den berømte kilde i Vestervig samlede mange, vel fordi den knyttedes så fast til Sct. Tøgers navn, og lå nær ved klosteret, hvor munkene opholdt sig. Det ligger også nær at tænke på den kendsgerning, at munkene, der var den tids læger og apotekere, benyttede lejligheden til at virke med deres kendskab til medikamenter, fremstillet af lægeurter, som de dyrkede på klosterjorden, og endnu ses på klostrets grund nogle sjældne lægeurter.

Der rørte sig et broget folkeliv ved Sct. Tøgers

kilde. Man strømmede til fra nær og fjern, og efterhånden blev det almindeligt, at kræmmerne opslog deres telte, hvor de forhandlede deres varer både det spiselige, brugs- og pyntegenstande, så man fra markedet kunne hjemføre synlige minder. Der kom efterhånden også gøglere, der viste deres kunststykker, så det hele blev en stor folkeforlystelse. Kvægmarkedet holdtes østen for kirken – senere flyttedes det til heden på Astrup mark, for i 1883 at blive forlagt til Hurup. Boderne tog temmelig megen plads – Lemvighandlende, Holstebro, Nykøbing og Thistedfolk havde deres telte, hvor de falbød varerne – alt i alt en slags varemesse. Gården Nørbo, der ligger 300–400 m fra kirken, mener man har fået navn af »de nørre boder«. Er det rigtigt, kan man forestille sig det omfang kilde markerne har haft. Ved Kirsten Pils kilde ved Klampenborg rørte der sig også et myldrende folkeliv i sommertiden – det, der nu kaldes »Dyrehavsbakken«. H. C. Andersen beskriver i en beretning kildemarkedet nær Odense, og efter denne forstår man, hvormeget man ofrer for at komme til kildens helbredende vand Sct. Hansaften. Sådan kan man tænke sig det samme ved Vestervig, hvor mønterne blev lagt ved kilden som en slags ofring. Endnu kan man finde pengestykker i stensætningen ved Sct. Tøgers nu udtørrede kilde på Vestervig nedre kirkegård. Ved de store markeder blev der skænket øl, som blev købt i så rigelige mængder, at mange blev berusede og kom i klammeri. Herom fortæller flere dramatiske beretninger fra tingbogen.

Et enkelt eksempel skal nævnes her. Ved Vestervig marked d. 10. sept. 1767 blev der stort slagsmål,

hvori 3 mand fra Øster Agger: Christian Nymand, Christen Madsen Nabe og Knud Larsen var hovedpersonerne. Peder Moldrups skytte, Michel Michelsen, greb ind for at få standset de urolige elementer, men blev nu selv overfalden og måtte siden flygte. Ved retten blev de tildømt bøder på 12 rigsdaler, som skulle betales inden 15 dage, og i mangel heraf skulle de afsone bøden ved arbejde i Viborg tugthus.

Af de øvrige hellige kilder man gennem overleveringen hører om er den hellige kilde ved Hassing kirke indviet til Sct. Tøger, beliggende i »Troldgabet«. Sagnet beretter, at købmænd, der skulle til Vestervig marked, kastede penge heri for at skaffe sig held ved handelen. Endvidere den hellige kilde ved Nørhaa, der også var indviet til Sct. Tøger. Men en af de mest berømte må være Sct. Andreas kilden ved Jannerup kirke. Oprindeligt blev der bygget et kapel ved den hellige kilde, og da mennesker, især søfolk, søgte den og fandt helbredelse, blev der skænket store gaver til kapellet, som senere omdannedes til en kirke, hvilket hele arkitekturen ved kirken også tyder på. Kirkens udsmykning er så smuk, så man forstår, at der må have været særlige midler til rådighed. Ved Ø. Vandet finder man endnu en hellig kilde, der har været flittigt besøgt. Interessant er det kapel, man har fundet rester af ved Ræhr (Billeskov Jansen 1929). Det er beliggende 1600 m sydøst – kun 20 m syd for hovedvejen Hansted-Thisted. Helligkilden fandtes indbygget i et fremspring udvendigt på søndre langmurs fundament – noget øst fra dettes midte. Den firkantede kildes indfatning målte 57 cm fra nord til syd, 47 cm fra øst til vest. Dybden i brøndhulen var ca. 2 m. Brønden når ned

i et vandførende, blått kalklag, der menes at stå i forbindelse med kildevæld i umiddelbar nærhed.

Helligkilder er også påvist i Kettrup sogn, hvor et kapel blev opført. Ligeledes den kendte Helligkilde i Hvidbjerg sogn på Thyholm. Den gav gården navn: Helligkildegaard, som en tid hørte under Vestervig kloster. Overleveringen fortæller, at en munk fra klosteret opholdt sig ved kilden for at tage imod de gaver, der blev givet til tak for helbredelsen. Senere er kilden kommet på andre ejeres hænder, idet jorden blev udstykket fra gården. Den er måske den vandrige kilde vi har for øjeblikket – dens vand er frisk og koldt.

Endelig opdagede man i 1760'erne en sundhedskilde i Odby sogn, og den blev også flittig brugt i de næste 100 år.

Kilderne har haft sin store betydning i fordums dage som påvist, og datidens befolkning havde stor tiltro til deres helbredende virkning.

H. A. RIIS-OLESEN.

Jens Christensen Dige Søegaard

1747—1817

En tylandsk bonde

Af TORSTEN BALLE.

ALLEREDE i 1700erne skete det jævnlig, at gamle herregårde blev købt af bønder, som delte og udstykkede dem. Det skete også i Ty. Blandt de foretagsomme bønder, der på denne måde gavnede egnens befolkning og samfundet, var *Jens Christensen Søegaard*, der købte og udstykkede *Nebel* i Vester Vandet sogn og *Nørtorp* i Rær sogn.

Både på sin faders og sin moders side tilhørte han nogle af egnens betydeligste bondeslægter, slægter, der både i økonomisk og kulturel henseende stod langt over gennemsnittet.

Faderen, *Christen Jensen Dige*, var født på Dige-gård i Nors 1713, søn af *Jens Jensen Dige*, der 1716 købte gården af Morten Lelius til Ullerupgård, efter at han først havde været fæster af den, vist fra 1708. Jens Dige samlede sig så stor en formue, måske til dels ved arv, at han kunne give alle sin børn jordejendomme. Året før sin død 1740 testamenterede han i alt 20 td. hartkorn bøndergods til dem udover,

hvad de havde fået i forvejen. På den tid var seks af hans elleve børn i live:

1. *Anne Dige*, f. 1708, som var gift 1728 med Poul Bertelsen fra Agerholmgaard, der senere boede på Nordentoft i Sjørrind sogn og kaldtes Poul Nordentoft. Fra dette ægtepar stammer bl. a. en slægt Nordentoft i Skjoldborg og en slægt Frøkjær i Nors

2. *Christen Dige*, f. 1713, (se ovenfor og senere).

3. *Kirsten Dige*, f. 1715, som 1741 blev gift med Niels Pedersen i Nors. Deres datter *Karen Dige*, gift med Peder Laursen Westergaard i Nors, blev stammoder til slægten Nordentoft fra Klitmøller og en slægt Westergaard i Nors.

4. *Maren Dige*, f. 1716, gift 1744 med Niels Jensen Tousgaard i Thisted. De var bedsteforældre til den i egnens historie interesserede provst Peder Michelsen Skinnerup, sognepræst i Rær 1817–33, i Blegind-Hørning 1833–52.

5. *Jens Jensen Dige*, f. 1723, senere ejer af Dige-gård, gift 1766 med Ingeborg Cathrine Pedersdatter Faartoft. Fra dem stammer bl. a. slægten Dige fra Fårtoft.

6. *Karen Dige*, f. 1725, død 1741, ugift.

Jens Jensen Diges hustru, *Maren Nielsdatter Ør-gaard*, var født 1682 i Nors og døde 1772 på Dige-gård, 90 år gammel. Hun var da endnu ejer af værdier for 226 rigsdaler.

Jens Christensen Søegaards moder, *Anne Nielsdatter Westergaard*, var født i Vestergård i Øster Vandet 1708, datter af *Niels Christensen Westergaard* og hustru *Maren Pedersdatter Knakkegaard*. Niels Westergaard var en velhavende mand. Skønt han selv var fæster, ejede han flere gårde i omegnen.

Han var broder til *Mads Christensen Tanderup*, som ejede Tanderup i V. Vandet sogn og blev stamfader til familien Tandrup. En anden broder var *Christen Knakkegaard*, stamfader til købmandsslægten Knakkegård i Thisted. Halvbroder til dem var *Jens Christensen Tøfting*, der ejede Store Tøfting i Ø. Vandet. Fra ham stammer bl. a. justitsråd Poul Tøfting til Tanderup i Bedsted sogn og en slægt Skibsted.

Niels Westergaard havde desuden en datter, *Maren Westergaard*, f. 1706, gift 1728 med sit næstsøskendebarn Peder Andersen. De boede i Fårtoft og fra dem stammer bl. a. en slægt Fårtoft, familien Søndergaard i Hundborg og en familie Nordentoft fra Nr. Nordentoft. I et tidligere ægteskab havde Niels Westergård sønnen Anders, som boede på Sønder Nordentoft og kaldtes Anders Nordentoft. Fra ham stammer også en familie Nordentoft (fra Torsted). De fleste af slægterne Nordentoft hører altså til disse slægtsgrupper.

1735 døde Niels Westergaard; hans enke Maren Pedersdatter Knakkegaard, som var født i Knakkegård i Ø. Vandet, overlevede sine døtre og døde først 1765 i Vestergård, 86 år gammel. Han havde da forlængst afstået gården, som var købt til selveje 1746, men efterlod sig alligevel værdier for 2853 rigsdaler, en efter datidens forhold stor formue.

Christen Jensen Dige på Søgaard.

Anne Nielsdatter Westergaard blev 1742 gift med Christen Jensen Dige. Hun har sikkert fået en stor arv efter sin fader. Hvor stor, kan ikke siges, da der ikke findes skifte efter ham. Da Christen Dige også

havde arvet betydelige midler, var det unge par økonomisk godt stillet. De boede først på Digegård, som Christen Dige 1742 fik i mageskifte med svogeren Poul Bertelsen Nordentoft, og her blev to af deres børn født.

Længe slog de sig dog ikke til ro i hans fødegård. 1745 blev den gamle herregård, *Søgård*, sat til auktion, efter at den tidligere ejer, Bertel Langballe til Nebel, og hans hustru 1744 var døde. Christen Dige, som var nabo til Søgård og kendte den, købte den da i forening med svogeren Poul Nordentoft. De delte dens jord mellem sig, så der blev to gårde, der kaldtes Vester halve Søgård og Øster halve Søgård. Der er blevet opført nye bygninger, i hvert fald nye stuehuse. I to skifter, et fra V. Søgård 1759 og et fra Ø. Søgård 1763, omtales nemlig hvert sted et nyt og vel vedligeholdt stuehus med mange og store rum. Før delingen 1745 havde gården i lange tider kun huset forpagtere og tyende, i de sidste 20–30 år vist endda kun tyende, så stuehuset har sikkert været forfaldent.

Digegård blev ikke solgt. Christen Dige fæstede den 1747 til sin yngre broder, Jens Jensen Dige, der da var 24 år. Selv boede han på Vester halve Søgård. Den østre halvgård overlod svogeren til sin datter Karen, der var gift med Jeppe Thomas Jepsen Løfting fra Silstrup. Af skiftet efter Christen Dige 1759 fremgår det, at han dels har drevet gården som en almindelig bondegård med avl af rug, byg, havre og ærter og med en forholdsvis lille kobesætning, dels har han opdrættet og handlet med stude, og denne handel har nok været gårdens vigtigste indtægtskilde. Lidt fiskeri har han også drevet i søen, og en

del indtægter havde han af de bøndergårde, han ejede, nemlig foruden Digegård 3 gårde og et mindre sted i Nors og en gård i Hjardemål.

På denne alsidigt drevne gård i de skønne, frie omgivelser ved søen voksede ægteparrets fire børn op under gode økonomiske forhold. De var:

Karen Dige, f. 1742, Niels Westergaard Dige, f. 1745, Jens Christensen Dige, f. 1747 og Maren Dige, f. 1749.

Hjemmets lykkelige år varede ikke længe. 1756 skrev præsten i Nors kirkebog:

»Den 8. Febr. døde dend gode og erlige Christen Jensen Dige, der boede på Vesterhalve Søegaard og gierne vilde tiene alle, blef begravet den 14. Febr. nest efter, æt: 43 Aar 4 Måneder 6 Dage.«

Som dødsårsag angives »Fleck-Feber«, plettyfus, en ondartet epidemisk sygdom, som krævede flere ofre i Nors sogn.

Anne Westergaard sad nu som enke på den store gård. Hun fik kgl. bevilling til at hensidde i uskiftet bo og fortsatte driften. Der var jo også slægt og venner nok, som kunne hjælpe hende. Hendes tid blev imidlertid heller ikke lang. 1759 døde hun, 51 år gammel, og de fire umyndige børn var nu forældreløse.

Snart efter hendes død blev der holdt skifte efter hende og hendes mand. Som sædvanlig gik skiftestiftens folk gennem stuerne og skrev op hvad der fandtes. Med vemod følger man i skifteprotokollen deres registrering af det rige hjems indbo. Snart skulle det spredes for alle vinde, og hjemmet opløses, thi formynderne bestemte, at alt skulle sælges

ved auktion. Lidt beholdt børnene dog. Hver fik en kiste eller et klædeskab med tøj, som havde tilhørt deres forældre. Meget og fint tøj, især for pigernes vedkommende. Mange skørter, trøjer og livstykker, kjoler og kåber, meget af fine stoffer, silke, calle-mank, damask, klæde, sax, danziger osv. Af faderens klæder var der ikke så meget i behold, at det kunne svare til, hvad pigerne fik, og drengene fik derfor også klæde og vadmél til tøj. Således udrustet måtte børnene forlade hjemmet. Oprindeligt var det meningen, at også gården skulle sælges, men formynderne enedes om, at de i stedet for ville forpagte gården bort, indtil børnene selv kunne træffe bestemmelse om gårdens skæbne. En smuk tanke, som blev fulgt op derved, at børnenes fætter, Niels Pedersen Fårtoft blev ansat som forpagter. Gården kunne da blive ved at være et slags hjem for børnene. Et smukt træk er det også, at slægten mødte talrigt op ved auktionen og bød langt over vurderingspriserne. Boets formue var 1686 rigsdaler, så der blev 562 rdl. til hver af sønnerne.

Jens Christensen Dige på Søgård.

Jens Christensen Dige, som han endnu kaldtes, kom ikke til at flytte langt. Han kom i huset hos sin ugifte farbroder Jens Jensen Dige på Digegård. Det er sikkert ham, der i biskop Brorsons visitatsindberetninger 1762 nævnes som en skolemester Jens Christensen Dige, der var til opbyggelse for Øster Vandet sogn. Det var almindeligt, at man antog fremmelige unge mennesker som skoleholdere, og Digegård lå jo nær Øster Vandet. Her boede også hans gamle bedstemoder, Maren Pedersdatter Knak-

kergaard og flere af familien. At han som alle velstående bønders børn havde lært at læse, skrive og regne, er næsten en selvfølge. Det var nødvendigt for en storbonde.

Bedstemoderen døde som nævnt 1765. Gården havde hun afstået til en dattersøn, Christen Pedersen Westergård fra Fårtoft, men hun boede der stadig. Da hun mærkede, at hun snart skulle dø, kaldte hun sine børnebørn til sig og gav dem 100 sletdaler hver, uanset kønnet. Ellers arvede piger kun det halve af, hvad drengene fik. Efter hendes død viste det sig, at hun ejede mere endnu, især jordegods og udestående fordringer. Bohave var der naturligvis ikke meget af, men så meget mere af sølv, klæder, som ikke gav datterens noget efter i finhed, og uforarbejdet tøj. Rørende er det, at hun havde gemt noget børnetøj og en pude til en vugge.

Boet udviste en formue på 2687 rigsdaler og Jens Christensen Dige fik foruden de 100 sletdaler en arv på 336 rigsdaler, så han var nu, 18 år gammel, i besiddelse af en ret stor formue. Længe varede det heller ikke, før han fik brug for den, idet han besluttede sig til at købe sine søskendes arvepart i Søgård. Et par måneder efter, i februar 1766 købte han broderens part, og han må snart efter være flyttet ind på Søgård. I november 1766 udstedte han panteobligation til sin fætter, den tidligere forpagter, Niels Pedersen Fårtoft, »døbt Niels Thomsen«, på 330 rdl. rimeligvis for redskaber og besætning, og to måneder efter, 9. januar 1767, giftede han sig, 19 år gammel med Kirsten Rysgaard, som var født i Rysgård i Hundborg 1742, datter af Jeppe Christensen Rysgaard og Inger Madsdatter. De fik kgl. bevilling til,

at de måtte vies uden forudgående trolovelse og lysning, og vielsen fandt sted i Nors, så hun har måske holdt hus for ham.

Jens Christensen Diges ældste søster, Karen Dige, har måske også boet hos farbroderen på Digegård. Hendes vielse 1766 fandt i hvert fald sted i Nors. Hun blev gift med Aggi Nielsen fra Næstrup, og de kom til at bo i Hovsør, men hun levede kun tre år efter og efterlod sig to døtre, hvoraf den ene, Anne, der siden kaldtes Anne Dige, blev opfødt i Søgård hos Jens Christensen Dige, den anden, Maren, blev senere viet i Tveds kirke og var vist opfødt hos morbroderen Niels Westergaard Dige.

Niels Dige blev også gift 1766. Han var da 20 år gammel. Han havde sandsynligvis også været hos farbroderen på Digegård, men da bruden, Dorte Nielsdatter Kjærgaard, var fra Kjærgård i Tveds sogn, blev han gift der. Siden fik han hustruens fødegård.

Samme år, han blev gift, solgte han sin part i Digegård til sin farbroder og formynder Jens Jensen Dige. Hans svigerfader, Niels Kjærgaard, erklærede, at han skønnede sin kære svigersøn ufornermet med dette køb (d. v. s. at han ikke havde lidt tab ved handelen). Det tror man gerne, når man ser, at Jens Jensen Dige, der nu i løbet af et år så de tre af hans broders forældreløse børn vel forsørget i eget hjem, samme år giftede sig, 43 år gammel. Det ser ud, som om han ikke ville stifte familie, før han havde sørget for sine myndlinge. Hans kone, Ingeborg Cathrine Pedersdatter Faartoft, var iøvrigt søster til forpagteren på Søgård, Niels Pedersen Færtøft og altså kusine til broderens børn.

Jens Christensen Dige i Søgård kaldes fra nu af mest Jens Søegaard for at undgå forveksling med farbroderen Jens Dige, men navnet Dige blev dog bevaret i slægten. Hans ældste søn, der blev opkaldt efter sin farfader, blev døbt med navnet Christen Dige, og da han døde ung, opkaldte hans søskende børn efter ham.

1772 blev den yngste søster Maren Dige gift i Nors med Christen Lassen Pedersen Skjelsgaard, borger i Thisted. Hun blev heller ikke gammel. 1784 døde hun i barselseng. En af hendes sønner, Christen Dige, opholdt sig 1787 hos morbroderen Jens Søegaard.

Jens Søegaard synes at have klaret sig godt trods sin unge alder. 1772 havde han betalt de 330 rdl. tilbage, som han skyldte fætteren Niels Pedersen Faar-toft. Denne blev gift samme år og fæstede Øster Nordentoft (nu Nørre Nordentoft), som han 1780 frikøbte.

1773 købte Jens Søegaard søstrenes part i Søgård og var nu eneejer. Han lånte da 500 rdl. af Peder Wulff i Thisted, men de blev betalt tilbage 1775. Samme år udstedte han panteobligation til hans afdøde fætters, Jens Poulsen Nordentofts umyndige børn som sikkerhed for deres arv, men det har sikkert ikke noget med gårdens drift at gøre. Snarere har han anbragt pengene i jordejendomme. Ved køb og salg af gårde havde han i disse år en ikke ringe fortjeneste, så han har ikke gravet sit pund ned i jorden. Både ham og hans fader træffer man iøvrigt ofte som formyndere og værger. Arven var udbetalt 1785.

På Sjøgård levede familien nu roligt i nogle år, mens børnene voksede op. Der blev ni børn, men de tre døde som små.

1. *Christen Dige*, f. 1767, død 1786, knap 20 år gammel.
2. *Christian Sjøgaard*, f. 1768, død 1831 i Søndergård i Tilsted, gift 1791 i Thisted med Johanne Nielsdatter Galtrup.
3. *Anna Catharine Sjøgaard*, f. 1770, gift 1793 i Vester Vandet med Peder Nielsen Skaarup, også kaldet Taabel.
4. *Maren Sjøgaard*, f. 1771, død 1773.
5. *Maren Sjøgaard*, f. 1773, gift 1790 i Nors med Thomas Hopp Hvass, søn af sognepræsten i Nors, provst Anders Erichsen Hvass.
6. *Inger Sjøgaard*, f. 1775, gift 1801 i Rær med Christen Ovesen.
7. *Anne Sofie Sjøgaard*, f. 1778, død 1779.
8. *Anne Sofie Sjøgaard*, f. 1779, død 1787.
9. *Bertel Sjøgaard*, f. 1783, druknet pinsedag 1800 i farvandet mellem Norge og Danmark, 17 år gammel.

Det har naturligtvis været en stor sorg for forældrene, at den ældste søn, Christen Dige, som bar farfaderens navn og vel skulle have ført slægten videre på Sjøgård, døde i så ung alder. Endnu et slag ramte dem året efter, da de mistede datteren Anne Sofie, 6 år gammel. Måske har disse sorger været medvirkende til, at Jens Sjøgaard ikke længere kunne finde sig til rette på sin fødegård. Den næstældste søn Christian var nu voksen og kunne snart overtage gården. 1791 blev han gift med Johanne Gal-

trup, datter af Niels Edwardsen Galtrup, borger og købmand i Thisted og ejer af adskillige bøndergårde, især i Tilsted.

Niels Edwardsen Galtrup var født i Tilsted 1719, broder til Mikkel Galtrup, købmand i Thisted, og Diderich Galtrup, først købmand i Thisted, senere ejer af herregården Højriis på Mors. En søster, Maren, boede på Søndergård i Tilsted. Deres fader Edvard eller Evert Galtrup var søn af Niels Christensen Morsing, borger i Thisted, og broder til Christen Nielsen Krog, præst ved hospitalet i Ålborg, og til Diderich Galtrup i Kristiansand.

Niels Edwardsen Galtrups moder, *Johanne Mikkelsdatter Brogaard*, var datter af sognefoged Mikkel Lauritsen Brogaard i Bedsted. Hendes to søstre kom til at bo på Lemvigegnen. *Kirsten* blev gift med Oluf Madsen Dahl i Sønder Vinkel, senere i Vadskjærgård. Fra hende stammer bl. a. Jens Kraft Steenstrup til Nandrup, Helene Cathrine Steenstrup, gift med Lars Hillmann Holst, købmand i Thisted og Niels Julbye Stokholm, ejer af Vestervig Overgård. *Maren Mikkelsdatter Brogaard* blev gift med Oluf Christensen i Ballegård i Heldum. Fra dem stammer bl. a. familien Olesen på Gudumkloster.

Johanne Nielsdatter Galtrup fik sikkert en stor medgift, da hun kun havde to søskende, to søstre, hvoraf den ene døde ung, og Christian Søgaard blev da i stand til at købe sig en god gård. Hans fader besluttede så at overlade sønnen Søgård, skønt han selv var i sin bedste alder, og han måtte da se sig om efter en anden passende gård til sig selv og familien. Han ledte ikke længe og flyttede ikke langt, men et nyt afsnit af hans liv begyndte.

Jens Søgaard på Nebel.

Lige vest for Søgård lå en anden gammel herregård, Nebel. Dens jorder gik som Søgårds ned mod

Nors sø og grænsede op mod Søgårds jord. Det var derfor ikke fremmede omgivelser, familien flyttede til, da Jens Søegaard 1791 købte Nebel af Johannes Chr. Søltoft og som den første bonde rykkede ind på den gamle gård. Gårdenes størrelse var også omtrent den samme. Vester halve Søgård havde af hartkorn 10 td. 4 skp. 3 fdk. $\frac{1}{2}$ alb., mens Nebel med to afbyggere, en på havrelandet og en vest for Nebel, havde 10 td. 4 skp. hartkorn. Prisen var imidlertid ikke ens. Sønnen gav 4000 rdl. for Søgård, men Jens Søegaard gav kun 3500 rdl. for Nebel. En del af prisen for Søgård har dog måske været gæve eller arveforskud til sønnen, og der har måske også været forskel på bygningernes tilstand.

Familiens nye hjem beskrives i en brandtaksation fra 1802 således:

- a. Stuehuset i nord, 19 fag, $9\frac{1}{2}$ al. dyb. Der er ege-, dels fyrreundertømmer, fyrreovertømmer, dels murede og dels klinede vægge og stråtag. Indrettet til 2 stuer, kamre, køkken og bryggers. I stuen og kamrene er fjællegulv, loft, vinduer og døre samt 2 jern-bilæggerkakkelovne, og i bryggerset en indmuret kobberkedel på $1\frac{1}{4}$ tønne og en do. på $\frac{1}{2}$ td. og en jernplade i skorstenen, skorstene og bagerovn af brændte sten.
- b. Det søndre hus, 18 fag, $14\frac{1}{2}$ al. dyb, der er ege- og fyrreundertømmer, dels murede og dels klinede vægge og stråtag. Indrettet til lo, lade, stald og fæhus med gennemkørsel i søndre side.
- c. Det vestre hus, 12 fag, $9\frac{1}{2}$ al. dyb, dels ege- dels fyrreundertømmer, fyrreovertømmer, dels mu-

- rede og dels klinede vægge og stråtag. Indrettet til stald, fåresti og materialhus.
- d. Det østre hus, 8 fag, 7½ al dyb, dels ege- og dels fyrreundertømmer, fyrreovertømmer, dels mu-rede, dels klinede vægge og stråtag. Indrettet til et kammer, rullestue, hugstue og vognport.
- e. Smedehus sønden for gården, 5 fag 9 al. dyb. . . Skorsten af brændte sten.

Det ser ud til, at bygningerne har været ret rummelige og indrettet omtrent som egnens større bøndergårde, og i dem kunne familien nok føle sig hjemme. En ulempe ved gården var det, at en del af jorden lå temmelig langt borte fra gården i den østlige del af sognet imellem de jorder, der hørte til gårdene i Vester Vandet by. Måske er det en af årsagerne til, at Jens Søgaard begyndte at tænke på udstykning. En anden årsag har måske været, at den ældste datter Anna Catharina, nu var giftefærdig og sikkert allerede henlovet.

I lange tider havde det været forbudt at dele og udstykke selvejergårde. For fæstegårdenes vedkommende var forholdene noget anderledes. Det skete tit, at en godsejer delte fæstegårde eller fæstede dele af en fæstegårds jord bort. Ja det hændte endda, at en gård blev helt udstykket, så der ikke engang var bygninger tilbage. En sådan gård kaldtes en øde gård. I matriklerne optræder disse delte og nedlagte gårde af skattemæssige grunde stadig som enheder, men enten med flere fæstere, som ofte er beboere af andre gårde, eller med betegnelsen »øde«.

Efterhånden som flere og flere gårde gik over i selveje, blev det rimeligt at indrømme selvejerne den

samme ret. Det ville ellers være umuligt at finde virkepladser for den voksende befolkning på landet. En forordning af 1769 tillod da også, at selvejer-gårde herefter måtte udstykkes efter indhentet approbation af rentekammeret. Der skulle dog efter plakat af 1786 føres kontrol med, at der blev en større parcel tilbage, tilstrækkelig til, at en gårdmands-familie kunne leve af den.

I Nordty, hvor mange gårde på den tid var selveje, blev denne forordning årsag til en omfattende handel med jord og med ejendomme, så omfattende, at det ofte er svært at finde ud af ejendomsforholdene, især da mange skøder ikke blev tinglæst før mange år efter handelen og undertiden slet ikke. Først omkring 1800 kom der noget bedre orden i registrering og tinglæsning af de afsluttede handeler.

Udskiftningen var endnu ikke begyndt, og mange bønder benyttede lejligheden til at bytte agre, der lå langt fra gården, med jord som lå nærmere, et forhold, der med tiden ville have overflødiggjort lovene om udskiftning.

Driftige bønder fik nu mulighed for at købe mere jord til deres gårde, forældre kunne skaffe deres børn ejendom ved at dele gården, og det kunne også lade sig gøre at købe gårde og udstykke dem for at tjene penge.

De urolige tider omkring den franske revolution og Napoleonskrigene førte stigende priser med sig. Folk fik mange penge mellem hænderne og penge-rigeligheden fristede til køb og salg. Allerede først i 1790erne var priserne på jord og landejendomme steget voldsomt. Søgård, der 1759 blev vurderet til

423 rdl., kostede 1792 4000 rdl., en prisstigning på 846 %. Denne pris svarede til ca. 400 rdl. pr. td. hartkorn, men prisen på mindre jordstykker var ofte forholdsvis meget højere, sikkert fordi folk var ivrige efter at købe sådanne parceller til deres gårde, når de lå belejligt. Jens Søegaard havde således, på samme tid som han solgte Søgård, solgt et stykke jord på 10 td. sæde af Søgårds jord til Peder Jepsen Westergaard i Skårupgård for 370 rdl. Hartkornet var 1 skp. 1 alb., og prisen pr. td hartkorn blev godt 2700 rdl.

Jens Søegaard begyndte da at forberede en udstykning af Nebel. Parcellernes størrelse og beliggenhed skulle bestemmes, og de skulle takseres i hartkorn. Takseringen foregik 8. maj 1793, og derefter ansøgte Jens Søegaard om rentekammerets approbation af udstykningen, som han fik 29. juni 1793. Han må have været sikker på at få den, for parcellerne var solgt nogle dage før.

Gården blev delt i 7 parceller:

- Nr. 1, Hovedparcellen, hartk. 5-5-1-0, med bygningerne, og
- Nr. 2, hartk. 0-0-2-0, forbeholdt han sig selv ved ansøgningen, men solgte dem 18. juni 1793 til sin svigersøn Peder Nielsen Skaarup for 1998 rdl.
- Nr. 3, det såkaldte Havrelandshus på Nebel havreland, der strakte sig i en lang tunge ind mellem Nors og Øster Vandet byer, blev samme dag solgt til fæsteren Christen Lauridsen Toft, hvis slægt længe før og efter boede i huset, som i vir-

keligheden var en gård. Hartkornet var 1-5-1-0 og prisen 398 rdl., en meget rimelig pris.

Nr. 4, 5, 6 og 7, hver af hartk. 0-6-1-0, bestod af de jorder, Nebel havde i Vester Vandet og Agerholm byers marker samt af et stykke havreland midt imellem Store Tøfting og Nebel. Disse jorder blev delt i fire ens stykker, der også blev solgt 18. juni 1793. Prisen for hver parcel var 637 rdl. 3 mk. Køberne var provst Eeg i Agerholm, Christen Fuglsang, Peder Wig og Christen Steentoft i Vester Vandet.

Salget indbragte altså Jens Søegaard 5096 rdl. med en bruttofortjeneste på 1596 rdl. Han var da ikke mere på Nebel. En større fisk havde længe været i hans garn, og den var sikkert skyld i, at udstykningsen af Nebel gik så hurtigt for sig, og har været medvirkende til, at den i det hele taget fandt sted.

Jens Søegaard på Torp.

1791 døde Jørgen Mygind, ejer af herregården Nørtporp eller Torp, som egnens beboere kalder den. Til gården hørte som bøndergods de fleste ejendomme på Holmen, i Rær, Hansted og Vigsø sogne, og desuden en del andre gårde i Nordty. Jørgen Mygind havde bortsolgt en del af godset, men der var endnu meget tilbage. Desuden lå ved gården en klædefabrik, som han vist havde oprettet.

Herregård og gods blev nu stillet til auktion. Flere pengemænd var interesserede, især Cancelliråd Toft på Ullerupgård, der ville købe både gården, godset og de tilhørende tiender. På en eller anden måde kom der imidlertid en bevægelse i stand mellem godsets

bønder med det formål, at bønderne skulle købe godset og blive selvejere. Flere årsager kan have været medvirkende til, at bønderne kom på de tanker. Allerede kort efter 1700 havde en del bønder i Nordty købt deres gårde, og i løbet af århundredet var de fleste bønder bl. a. i Tveds, Nors, Øster og Vester Vandet, Torsted og Tilsted sogne blevet selvejere. Intet stavnsbånd tyngede dem, intet hoveri, ingen indgriben fra en herremands side. De var frie og selvstændige, også af væsen, og mange var velstående, »velfornemme seigneurs«, som de kaldes i dokumenter. For dem var »bøndernes sorte århundrede« gode tider.

Det var intet under, om bønderne på Nørtrorp gods ønskede at blive som dem. Og måske har nogle af disse velfornemme mænd, som var vel bevandrede i handel, også med gårde, og godt kendt med lov og ret i praksis, været med til at inspirere dem og vejlede dem. Nogle af de frihedstanker, som gav sig udslag i den franske revolution, nåede vel også herop, for Ty var ikke en afkrog af landet, og mange tyboer var vidtberejste. Stærkt ville det også have virket, hvis bønderne havde vidst, at andre steder i landet var der bønder, der havde købt et gods. Det var der, f. eks. på Møen, hvor krongodset 1769 blev stillet til auktion, delt i fem »godser«, der skulle købes samlet. Det lykkedes bønderne på de to godser at købe dem. Det er tvivlsomt, om bønderne heroppe har vidst det, men tilfældet var sikkert kendt af tidens bondevenner.

På Rær kirkegård står endnu et monument, som bønderne på Nørtrorp gods rejste til ære for by- og

herredsfoged Otto Lemvigh i Thisted. Indskriften lyder:

»Den kyndige og redelige Embedsmand, den retskafne Dommer og ærlige Bondeven, Hr. Otto Lemvigh, som udvirkede, at vi blev Selveyere, er dette Æresminde opsat af Nørtorp forrige Hoverie Bønder i Rær Sogn Anno 1800.«

Og Skjoldborgpræsten Knud Aagaard fortæller i sin »Beskrivelse over Thye« 1802, at

»Nørtorp var det første Gods, hvis Bønder for en halv Snees Aar siden blev Selvejere. Og da Jordegods den tid endnu ikke var i saa høj Priis, saa fik Fæsterne deres Gaarde for godt Kiøb. Det er derfor ikke uden Grund, at de har sat Hr. Byfoged L e m v i g h et Taknemligheds Minde, fordi han som Herredsfoged opmuntrede og understøttede dem til et Kiøb, der nu er dem ligesaa fordeeltigt, som det den Gang forekom dem betænkeligt.«

Denne gode mand har altså sikkert før auktionen talt med bønderne om købet og måske givet dem idéen eller dog været med til det. At de kunne være betænkelige ved et skridt, der måtte forekomme dem meget dristigt, er ikke underligt. De var vokset op i tider med små priser og var ikke vant til at regne med hundreder af rigsdaler, kunne vel ikke vænne sig til det. Så meget mere beundringsværdigt er det, at herredsfogeden opmuntrede dem så meget, at de overvandt deres betænkeligheder. Senere kunne han som den dygtige og erfarne jurist, han var, som auktionsleder understøtte dem og få sagen til at glide. Det gjorde han, og han må regnes med mellem de mange højt dannede gavnelystne mænd, der af

hjertet ønskede at forbedre folkets kår og virkede ivrigt for det. Han var en værdig repræsentant for oplysningstiden.

Der var imidlertid et forhold, som måtte ordnes, før bønderne kunne købe godset, et forhold, som var vanskeligt at ordne. Der måtte findes en mand, som både havde midler og dristighed nok til at købe den store hovedgård med den tilhørende vindmølle »Torp Mølle«. Gårdens hartkorn var 47-3-0-0 og møllens 4-2-0-0, ialt 51 td. 5 skp.

Herredsfogeden kendte naturligvis alle egnens storbønder og andre kapitalstærke folk. Det kan nok tænkes, at han har talt med flere af dem om sagen og også med Jens Søegaard, som netop havde købt Nebel. Måske har han da også hjulpet Jens Søegaard med udstykningen, som gik mærkværdig hurtigt og blev ordnet, før rentekammerets approbation forelå. Hvordan det nu hænger sammen, så var både Jens Søegaard og Nørtorps bønder til stede ved den spændende auktion 29. september 1791. Cancelliråd Toft bød 25000 Rdl. for Gård, gods og tiender, men Jens Søegaard fik tilslået Nørtorp hovedgård med dens mølle, et sted på Hjertbjerg og tre jordløse huse for 8450 rdl., og bønderne blev højstbydende på godset, så alt gik efter herrefogedens ønske, og Jens Søegaard fik auktionsskøde på sin gård med tilliggende 15. juni 1792.

Jørgen Myginds familie skulle efter auktionsbetingelserne ikke flytte ud før maj 1792, og køberen skulle ikke befatte sig med gårdens jorder og avling før maj 1793. Intet inventar skulle medfølge uden det, som tilhørte møllen og det, der var mur- og nagelfast.

Jens Søegaard og hans familie fik altså tid til at forberede flytningen og overtagelsen af gården. Det må have krævet mange spekulationer, for det var ikke lette opgaver. Hovedbygningen på Torp var nok ikke egnet til beboelse for en bondefamilie, for selv om denne familie var velstående og vant til større boligforhold end almindelige bønder havde, så ses det af skifter, f. eks. af skiftet efter Christen Dige og hustru 1759, at i en storbondes hjem var rummernes fordeling i stuehuset og deres anvendelse stort set den samme som i mindre gårdes rålunger. Rummene synes at have været større, og der var flere af dem, men typen var ens. Den var blot udvidet og specialiseret, så den passede til større forhold.

Det samme gælder forøvrigt bohavet. I storbondens som i småbondens gård var den faste vægbænk, det lange bord og skamlerne foran, lænestolen, bilæggeren og de indelukkede senge stuerne faste inventar. Møblementet kunne udvides, men grundstammen var ens.

En omstilling til andre boligforhold kunne åbenbart ikke finde sted. Derfor måtte herregårdenes hovedbygninger falde, når bønder købte gårdene for at bo på dem. Således gik det på Søgård, på Råstrup og måske også på Nebel, og således måtte det nødvendigvis også gå på Torp. Hvor hovedbygningen lå, og hvordan den så ud, ved man ikke. Måske lå den på volden og fabrikken på den lille holm øst for. Fremtidige udgravninger vil nok kunne skaffe klarhed over dette spørgsmål.

Der skulle nu bygges et nyt stuehus, og det kunne vel ikke ske, før hovedbygningen var revet ned, da man nok skulle bruge de anvendelige materialer ved

nybygningen. Familien kunne da ikke flytte, før det nye stuehus var færdigt, og det må så være sket før juni 1793, idet Jens Søegaard da boede på Torp.

Det ville også være en svær opgave selv for en bonde som Jens Søegaard at skulle overtage og drive en gård på 47 td. hartkorn mod før en på 10 td. Tilmed en gård uden redskaber og besætning. Det har dog sikkert heller ikke nogen sinde været hans mening at drive den samlet. Man tør vel antage, at det nærmest var fortjenesten ved en udstykning, der lokkede ham, selv om man ikke kan se bort fra, at han også har villet gavne befolkningen, dels ved at købe hovedgården, hvorved det blev muligt for bønderne at købe godset, og dels ved udstykningen, som kunne give grundlag for oprettelse af nye hjem og gøre det muligt for Holmens beboere at købe værdifuld tillægsjord til deres gårde. Det ville være i samklang med tidens tanker og idealistiske gavnelyst, heroppe repræsenteret bl. a. af herredsfoged Otto Lemvigh, og med faderens eftermæle: den gode og ærlige mand, som gerne ville tjene alle. Måske har han også tænkt på at skaffe hjem til sine børn.

Han måtte da lægge planer for en udstykning, så den kunne finde sted hurtigst muligt efter overtagelsen. Til købet havde han i juli 1792, da han endnu boede på Nebel, lånt 4000 rdl. af justitsråd Wilsbech til Sejlstrup og 650 rdl. af Chr. Lassen Winther til Øland, måske ved en velvillig mellemmands hjælp, og da han ikke kunne regne med at forrente disse lån ved driften af gården, måtte han snarest se at få noget solgt. Han har dog sikkert først kunnet planlægge udstykningen i enkeltheder, når han var

flyttet derop, for planerne blev først approberet af rentekammeret 26. juli 1794.

Det gik dog her som i Nebel. Inden approbationen kom, var udstykningen en kendsgerning, og mange parceller var solgt. Ved approbationsdokumentet ligger i landsarkivet en »Optegnelse«, skrevet med Jens Søegaards hånd, »over Disse Paseler, Som paa Nær-værende Tiid eere Bort solt fra Nør Torp Hoved Gaard«. Der blev givet tilladelse til, at jorden i overensstemmelse med en indsendt »extract« blev udstykket i 82 parceller. Der må være lagt et stort arbejde forud. Jorden skulle indeles i parceller, og skel skulle afsættes. Folk på egnen fortæller, at »da herremanden udstykkede Torp, ville han selv pløje skel-furer for alle lodder. Somme tider var han beskænket, og derfor er nogle af skellene skæve og krumme.« Han må vel også have trængt til noget at styrke sig på, for der skulle pløjes kilometre af furer. Bag-efter skulle jorden takseres og hartkornet fordeles på hver enkelt lod, også et stort arbejde.

T. B. fot.

Jens Søegaards underskrift på taksationsdokumentet 1794.

De fleste af lodderne var ganske små kær- og eng-lodder, og det ser ud, som der har været stor rift om dem. Når jorden oppe på Holmen om sommeren blev så tør, at græsset blev svedet af solen, var det jo også meget værd at have en englod med godt græs til

kreaturerne, og en lod, hvor folk selv kunne skære tøvrv, var også et stort gode. På Holmen er der jo ingen tøvremoser af betydning. Præsten indberetter 1690, at »var det ikke den bevilling, man havde af Nørtorp med nogle få skortøvrv, kunne man aldrig være hjulpen.«

Der blev dog også mange større parceller. Af hovedgårdens indmarksjord blev der først to hovedparceller og dernæst en del parceller, vistnok 8, på mellem 1 og 5 td. hartkorn. Af dem opstod den lille landsby, der allerede få år efter kaldes N y t o r p. En anden større parcel, der blev til en gård, som snart kaldtes H a m b o r g g å r d, var på godt 2 td. hartkorn. Allerede 1795 blev den delt i 4 ejendomme, den lille by Hamborg.

Resten af udmarken blev delt i parceller, hvoraf de fleste var på 1–7 skp. hartkorn. Når de blev opdyrket, ville de naturligvis blive mere værd, end denne hartkornsansættelse giver udtryk for, og mange af dem ville være i stand til at brødføde en familie.

De fleste skøder på de tidligst solgte parceller er dateret 4. aug. 1794. Prisen pr. td. hartkorn var noget forskellig, men var omkring 400 rdl., således solgtes parcel nr. 41 med hartkorn 0–4–0– $\frac{1}{2}$ for 213 rdl. 2 mk., nr. 42 med hartkorn 0–7–0–0 for 376 rdl. 5 mk. 2 sk. De mindste parceller var dog forholdsvis meget dyrere. Således solgtes f. eks. parcel nr. 68, htk. 0–0–0–2, for 21 rdl., ca. 1000 rdl. pr. td. htk.

Efter at de første parceller var solgt, gik salget tilsyneladende ret trevent, hvad så grunden har været. De største lodder var endnu tilbage, bl. a. de parceller, der senere blev til Nytorp. Måske har det knebet for folk at skaffe de nødvendige penge. De fleste

folk på Holmen havde nok haft brug for alle de penge, de kunne rejse, ved frikøbet af gårdene. Lidt efter lidt blev de solgt, men nogle først efter 1800.

Pengenes værdi faldt stærkt i disse år. Det er derfor vanskeligt at vurdere, hvor meget Jens Søegaard fik ud af handelen. Lægger man de kendte købesummer sammen, får man ca. 15000 rdl. Det samlede salg skønnes at have indbragt ham ca. 16500 rdl., d. v. s. en fortjeneste på 8000 rdl. De to ovennævnte lån blev begge betalt tilbage sidst i juni 1794. En del af pengene for jorden brugte han til at købe andre ejendomme for, som han så igen solgte. Således solgte han 1800 en gård i Borup på godt 5 td. htk. for 1535 rdl. Også tiender købte han. De skulle jo leveres i korn, så det var en god pengeanbringelse i de år, da pengene faldt så meget i værdi.

De to hovedparceller, nr. 1 med htk. 7-3-2-1 og nr. 2, htk. 6-1-2-3, lå nær den gamle hovedgårds plads, og de to gårde, der opstod her, kaldtes siden *G a m m e l T o r p*. 1794 lå deres bygninger grupperet omkring en stor gårdsplads som bygningerne i en tvillinggård.

Hovedparcel nr. 1 beholdt Jens Søegaard, Nr. 2 skødede han 24. juni 1796 til Mourids Andreas Jensen af Torsted. Udstykningen var omkring 1800 næsten tilendebragt, og Jens Søegaard kunne, om han ville, sidde resten af sine dage i ro på sin gård under gode økonomiske forhold. Af hans 5 børn var nu de fire gift, Christian boede på Søgård, Anne Cathrine på Nebel, Inger i Rær og Maren på en af de nye gårde i Nytorp, og en stor flok af børnebørn voksede efterhånden op.

Da ramte et nyt slag ham. Den yngste søn, Bertel Sjøegaard, der var godt 7 år yngre end sin yngste søster Inger, var faret til søs med en af de mange skuder, der fra Klitmøller sejlede i fart på Norge. Det var vel tanken, at han ville være skudeskipper og handelsmand. Men en dag i juni 1800 kom der bud til Torp, at Bertel var faldet over bord og druknet.

Skipperen Niels Andersen Møller af Klitmøller og matros Poul Nielsen forklarede siden i retten, at ulykken skete pinsedag d. 1. juni 1800 midtstrøms mellem Danmark og Norge. Dagen i forvejen var de udgangen fra Frederikshald i Norge. Kl. 9 stod Poul Nielsen til rors. Da så han, at den med dem som lærling farende Bertel Jensen Sjøegaard, der sad i båden, rejste sig op, og ved en stærk overhaling af skibet dumpede han ud på hovedet i søen. Poul Nielsen gjorde straks anskrig, og skipperen Niels Andersen Møller, som var gået ned i kahytten for at hente sig en bog til at læse udi, kom straks på dækket, rev roret fra Poul Nielsen og kastede det i læ for at løbe op i vinden, men det var umuligt at foretage noget. Det blæste en stærk storm af nordnordøst. Der gik en forfærdelig hul sø, og båden stod surret på dækket. Havde den end været los, var det dog umuligt at sætte den ud.

Bertel blev kun 17 år. Hans søskende mindedes senere deres lille bror ved at kalde ham op, og navnet Bertel findes endnu i familien. Det havde sikkert været meningen, at han skulle have sin faders gård samtidig med, at han var handelsmand, men således skulle det altså ikke være.

1801 sad Jens Søegaard og hans kone da ifølge folketællingen på gården med 5 tjenestefolk og konens søsterdatter Maren. Ingen af deres egne var hjemme hos dem. Så modnedes efterhånden tanken om, at en af deres børn skulle have gården, og det blev datteren og svigersønnen på Nebel, der flyttede til Torp. 1806 overdrog Jens Søegaard gården til Peder Skaarup for 3000 rdl. Det kan vel tænkes, at sønnens død har taget så hårdt på ham, at han ønskede at blive fri. Netop i årene lige efter 1800 er der en pause i hans handelsvirksomhed.

Efter nogle års forløb begyndte han dog igen at virke. 1809 købte han den anden hovedparcel, nr 2, af Mourits Andreas Jensen, som til gengæld købte Nebel, hvor hans slægt siden boede i mange år. Jens Søegaard gav 1400 rdl. for gården. 1796 havde Mourids Jensen givet 1417 rdl. (og 8 sk.!) for den, så i betragtning af pengenes synkende værdi havde Jens Søegaard fået gården meget billigt. I nogle år handlede han nu igen, bl. a. købte han 1816 den store gård Skjelsgård.

Men dermed var hans kræfter også ved at være udtømt. Samme år solgte han på købekontrakt Skjelsgård til Thomas Larsen Klit og sin gård, hovedparcel nr. 2, til svigersønnen Peder Skaarup for 6000 rdl. navneværdi. Peder Skaarup var dermed ejer af begge hovedparcellerne, men inden et endeligt skøde blev udstedt, døde Jens Søegaard den 21. marts 1817, knap 70 år gammel. Han havde sikkert ikke været syg længe. Så stor en handel som købet af Skjelsgård havde han nok ikke givet sig af med, hvis han havde mærket, at kræfterne svigtede. Det

viste sig også efter hans død, at han havde flere uafgjorte handeler løbende.

Det blev derfor meget vanskeligt for arvingerne at gøre boet op, især fordi handelerne var foregået i de i pengemæssig henseende forvirrede år omkring statsbankerotten. Der var regnet med flere slags rigsdaler, som stod i vekslende bytteforhold til hinanden. En del af sagerne måtte ordnes ved proces eller forlig, så boets opgørelse kunne trække længe ud.

Arvingerne var foruden enken de tre døtre, på hvis vegne deres mænd Peder Skaarup af Torp, Christen Ovesen af Rær og Thomas Hvass af Nytorp optrådte, og sønnen Christian Søgaard, der 1810 havde solgt Vester Søgård og nu boede på Søndergård i Tilsted, som han havde arvet med sin kone .

De måtte nu føre boet videre i fællesskab, til det kunne sluttet. De skødede Skjelsgård til Thomas Larsen Klit for 13000 rdl. sedler, udstedte endeligt skøde til Peder Skaarup på hovedparcel nr. 2 og fik efterhånden de andre sager afgjort, men inden boet blev sluttet, døde også enken, Kirsten Rysgaard, den 6. oktober 1819. Hendes ejendele skulle nu også indgå i boet, og den aftægt, hun skulle have af svigersønnen Peder Skaarup, faldt bort. Indtil nu havde arvingerne som myndige arvinger selv administreret boet, men kort efter døde Thomas Hvass, kun 53 år gammel, mærkeligt nok som aftægtsmand hos sønnen Christen Dige i Nytorp. Han har vel været syg længe.

Skifteretten kom nu til at tage begge boerne under behandling. Jens Søgaards bo var blevet yderligere kompliceret, fordi arvingerne havde givet hin-

anden forskud af boets midler, måske skyldte de i forvejen Jens Søegaard penge. Heldigvis havde de ført en slags kassebog, og da der nu kom erfarne jurister til, kom der efterhånden klarhed over det indviklede bo.

Først skulle imidlertid Kirsten Rysgaards ejendele registreres og vurderes.

Af skiftet kan man se, at hun har haft rådighed over et stort hus, skønt hun vel må betragtes som aftægtskone. Det er sikkert det samme hus, som hun og hendes mand havde levet sammen i, og indboet er nok omtrent det samme, som var der, da Jens Søegaard levede. Det er derfor deres fælles hjem på deres gamle dage, man ligesom ser for sig, når man læser fortegnelsen over indboet igennem.

Der er to stuer, dagligstuen og storstuen, to sengekamre og, som noget der endnu ikke var almindeligt, et sovekammer. Desuden er der køkken, spisekammer, melkammer, et indre og et ydre bryggers og sikkert en forgang, som dog ikke nævnes i skiftet og sjældent i andre skifter, fordi der ikke var bohave i det.

I dagligstuen står det sædvanlige lange fyrebord med skammelen foran. Vinduesbænken, der jo var nagelfast, nævnes ikke i listen over løsøret. Der er også en jernbilæggerkakkellovn med skuffe og ramme og et otte-dages stueur. Noget usædvanligt er det, at der også står et rødmalet bord med skammel og fire stole. Der må have været god plads i stuen. På vægge og borde glimrer messingtøjet: et fyrbækken, en fyrpande, en morter, et strygejern, otte lysestager, hvoraf de to er toarmede, og en lyse-saks. Der er hynder på to stole og for vinduerne

hænger to blå kapper. (Der var også gardiner i Søgård). Derimod er der ingen indelukkede senge (alkover), naturligvis fordi der var sovekammer, og hylden med mælkesætter, rokken og kærnen, der ellers er almindeligt dagligstueinventar i gårdene, er der heller ikke. Det hænger måske sammen med, at enken ikke drev landbrug, men hun havde dog tre køer, fem får og en sort galt i stalden, og hun må vel have haft en pige, måske også en dreng, i sin tjeneste. Der har da været både mælk og uld at tage vare på. Det ser derfor ud, som om hun har været vant til en anden orden end den sædvanlige og ikke har villet have arbejdsredskaber stående i sin dagligstue.

Storstuen er åbenbart en gæstestue med lidt finere præg end almindelige gårdes storstuer. Her står et rødmalet bord, et stenbord (et bord med fajancefliser) og et lille rundt bord. Siddepladserne er otte stole (og måske en fast vægbænk). Ved væggene står et skab, en dragkiste og et glasskab, og noget af servicet står også her. En kaffekande og fem spølskåle, to hvide og tre blå og hvide, hører vel sammen (en spølskål er en stor kop uden hank; når man drak af den, holdt man den, som gamle koner holdt på en underkop, når de drak kaffe af den). Der er også en tepotte og otte par tekopper. Te havde Jens Søegaard været vant til hjemmefra. I skiftet efter forældrene nævnes ikke blot en tekande og kopper, men også en regning fra en købmand i Thisted, bl. a. på pekoe-te. Et spejl findes der også i storstuen, måske til gæsternes brug.

Sønderkammeret er stort. Sengestedet er tomt, men der er en egekiste, et chatol og to slagborde,

der vel bliver stillet op i storstuen ved festlige lejligheder. Det ene er langt. De har klapper, som kan slås op, så bordene bliver større (et stort klapbord fra Nebel står i Thisted museum). Noget service står her også. Det er vel sat herind efter begravelsesgildet. Der står en kaffekande, en tekande, to spølskåle, et blå fad, et krus og elleve tallerkener.

Også i det nordre sengekammer, som har en seng med sengetøj, står der en stabel tallerkener, 13 ialt, og desuden et aflangt fad og et krus.

Af det øvrige service står det meste i spisekammeret, nemlig bl. a. en tinterrin med ske, fire tinfade, en del andre fade og nogle flasker, glas og krus foruden 13 hvide fajancetallerkener. Gafler er der ikke, men 12 knive med hvide og 10 med sorte skafter. En stor fyrpande er også sat herind, og et blækkrus og en papirsaks vidner om, at Kirsten ikke havde brug for mandens skrivesager. På hylder står her mælkefadene, forvist fra dagligstuen, og så er der naturligvis en del køkkenredskaber. En trappe fører op til loftet.

Sovekammeret bærer præg af at være et mere intimt rum. Det er iøvrigt ikke alene soverum, men også opholdsrum, således som sovekamrene var det endnu først i 1900erne. Her står også en bilæggerovn med skuffe og ramme, og et 26-timers ur gør det unødvendigt at gå ind i dagligstuen for at se, hvad klokken er. Bordet er rundt, og de to rødmaledes kamler derved er vel til børnebørnene. I den læderbetrukne lænestol har Jens Søgaard vel siddet, når han hvilede, når han skrev, og når han de lange aftener sad og læste i sine bøger, som også ligger herinde. Der er naturligvis en bibel og en huspostil, og

to bøger med love og forordninger vidner om, at juridiske kundskaber var nødvendige for ham i hans virksomhed. En rødmalet lænestol er vel Kirstens gamle faste plads. Hun har ikke siddet ledig. Tre par karter fortæller, at hun og måske pigen og en dreng har nyttet tiden med tilberedning af uld. De har vel arbejdet med det til kort før den gamle kones død. Ellers var de nok lagt til side, for rokken og garnvinderne, der ofte står i stuen, er sat op på loftet, hvor også en skagefjæl står som vidne om, at der også var tilberedt hør i gården. Kirsten ville åbenbart have, at der skulle være opryddet. Der er også et spejl, som hun kunne pynte sig ved, et skab, to træskrin med lås, og så naturligvis sengene, de sædvanlige indelukkede senge.

I køkkenet er der de sædvanlige redskaber til brug ved ildstedet, trefødder, riste og ildtænger, men ingen gryder. Derimod ikke mindre end tre tekedler. Der er en rigtig kaffekværn; man brugte ellers tit at knuse bønnerne f. eks. med en sten. En fiskeske og en sennepskugle hører til så nær ved havet. Belysningen repræsenteres af en lyseprofit til lysestumper og en vægeten, en slags lysestage, hvori et meget tyndt bøjelig lys var rullet sammen i en spiral, således at man kunne trække en ende op i en klemme på stagen og tænde den. Man var sparsommelig. Husets eneste gaffel ligger her sammen med en køkkenkniv og to slagterknive. Den er nok til at vende steg med.

Saltkammeret bruges til at sætte saltmadstønderne i, men her er der kun en saltotting. Saltmaden er vel spist ved begravelsen. Der er altså god plads til det andet, som er sat herind for ikke at fylde op, hvor

der skal være ryddeligt, mest køkkentøj, bl. a. en kobber- og to jernpander, et goderådjern, to kaffekedler og en håndkedel på $5\frac{1}{2}$ pund.

I melkammeret, hvor dejen lægges og behandles, findes de sædvanlige redskaber og kar, bl. a. en timse (sigte), to selder (firkantede, flade æltekar), 9 halm-løb (til mel, gryn og korn), fire solde og flere dejnekar. Man har altså kunnet bage til et ordentligt gilde. På håndkværnen har man lavet gryn til eget forbrug. De syv driftetrug, meget flade trug med håndtag, har været brugt til at sortere skallerne fra grynene med. Det måtte ske ude i blæsevej. Også bryggekarrene, som ellers hører hjemme i bryggeret, og kærnen og flødebøtten er sat ind her.

Det indre bryggers har ildsted. Der er to store gruekedler, en stor håndkedel på $10\frac{1}{2}$ pund og en mindre, samt to lettere messingkedler, og desuden tre store stålgrøder. Det tyder sammen med madskabet på, at en del af madlavningen er foregået her, måske den daglige, så køkkenet kunne være pænt. Sådan var i hvert fald skikken på andre gårde endnu omkring 1900.

Det ydre bryggers er næsten tomt, her står kun svinespandene til køkkenaffaldet, en tønne og en gammel selde.

Så meget mere er der på loftet, der bruges som oplagsrum for mangfoldige forskelligartede ting. Her står tønner, ankere og skæpper og hække til ost. Her staar kasser og kurve med fjer (mærkeligt nok nævnes der ikke høns i skifterne). Også møbler som et bord, en kiste og en feltseng har fundet vej herop sammen med rokken, garnvinderne og skagefjælen. Som et minde om den salig mand ligger endnu hans

ragekniv her, og to gryder med stenrødt og fernis synes at vise, at man selv har malet bl. a. de rød-malede møbler i stuerne. Husets eneste landbrugsredskaber, en høle, en lyngle og to river er sat op under spænderne (spærene).

Denne liste over indboet (alt er ikke taget med her) vidner, som det kunne ventes, om, at Jens Søegaard og Kirsten har hørt til mellem de mest velstående bønder. Kun savnes sølvstøjet, men det og meget mere er sikkert givet bort til børnene inden Kirstens død. Skiftet gik nu sin gang, men det gik langsomt, og boet kunne først sluttet tre år efter Kirstens død, nemlig den 16. aug. 1823. Boet udviste da et overskud på 13386 rdl., deri var iberegnet arvingernes gæld til boet, der nok dels har været resterende dele af købesummer for jordejendomme og tiender, dels arveforskud.

Det var en efter tidens forhold ret betydelig formue, Jens Søegaard efterlod sig. I de år, der var gået, siden han købte Nørtope hovedgård, havde man i Danmark haft den værste inflation i landets historie, og senere kom statsbankerotten og de forvirrede pengeforhold de første år efter, indtil endelig oprettelsen af Nationalbanken skaffede stabilitet. I de år var der mangfoldige mennesker, som mistede alt, hvad de ejede, og måtte gå fra hus og hjem. Det må have kostet Jens Søegaard meget hovedbrud at redde sig velbeholden ud af malstrømmen. At det lykkedes med så godt et resultat, tyder på, at han har været i besiddelse af et ret ualmindeligt handelstalent.

Når skiftet trak så længe ud, skyldtes det for en del, at mange handeler ikke var endeligt afgjort, end ikke købet af Skjelsgård og Tveds kirke med tiender,

og ejendomforholdene var heller ikke afklaret for de to hovedparcellers vedkommende. Men sådan handlede man nu dengang. Når en handel var afgjort mundtligt, tog køberen ejendommen i besiddelse, og de retslige formaliteter blev først ordnet bagefter, ofte først længe bagefter. Der blev vel undertiden straks skrevet købekontrakt eller skøde, men tit blev de ikke tinglæst før 20–30 år efter og undertiden vist slet ikke.

Skifteretten måtte imidlertid have orden i sagerne, og under skiftet udstedte arvingerne derfor en del skøder, bl. a. til Thomas Klit på Skjelsgård og til Peder Skaarup på hovedparcel nr. 2 af Torp, ligesom der blev udstedt flere skøder til arvingerne. Deres indbyrdes økonomiske mellemværender måtte de så selv ordne bagefter.

Allerede 1819 solgte Peder Skaarup hovedparcel nr. 1 til sin søn Niels Pedersen Skaarup, og 1825 solgte han nr. 2 og halvparten i Torp mølle til sønnen Poul Pedersen Skaarup, hvis efterkommere siden i lang tid ejede gården. Hovedparcel nr. 1 blev derimod 1851 solgt til Jens Søegaards dattersøn Christen Dige.

Jens Søegaards efterslægt.

En meget talrig efterslægt stammer fra Jens Søegaards fire efterlevende børn. Sønnen, Christian Søegaard, kom som nævnt til Søndergaard i Tilsted, og han blev derfor ofte kaldt Christian Søndergaard. Af hans børn skal nævnes Niels Edvardsen Søndergaard, som fik Søndergaard, men døde ugift, Christen Dige i Møgelvang, Laurits Bertelsen Søndergaard, lærer i Klitmøller, Bertel Søndergaard, gård-

ejer i Silstrup, Helene, g. m. gårdejer Peter Christian Tinggaard i Tilsted, Kirsten Rysgaard, g. m. Niels Søndergaard, kaldet Niels Westergaard, gård-ejer i Baun og Birgitte, g. m. Peder Jensen Østergaard, gårdejer i Tilstedgaard.

Jens Søegaards tre døtre boede alle i Rær. Anna Cathrine, g. m. Peder Skaarup, kom til at bo på Torp. Af deres børn er nævnt Niels og Poul Peder-sen Skaarup.

Poul Skaarup blev gift med sin kusine Kirsten Marie. De havde kun et barn, datteren Marie, der 1842, 16 år gammel, blev gift med Lars Christian Sørensen Bunk. De fik mange børn. Poul Skaarup og hans hustru testamenterede siden gården til deres ældste dattersøn, Søren Larsen Bunch.

Jens Søegaards datter Maren, g. m. Thomas Hopp Hvass, boede i Nytorp. De havde otte børn, en søn og syv døtre, hvoraf Kirsten Marie blev gift med sin ovennævnte fætter Poul Skaarup, Sofie Cathrine med Peder Korsgaard i Brund, Karen med Christen Harbo i Pugdal, Anne Marie med Jens Lyngge i Pugdal og Anna Sofie med Jacob Madsen i Rær.

Sønnen, Christen Thomsen Dige, kaldes aldrig Hvass, og dette navn nedarvedes kun gennem et af hans børn. Han var nok den af Jens Søegaards børnebørn, der havde arvet mest af hans foretagsomhed og handelstalent. Det fortælles, at han allerede som dreng drog omkring på handel. Ofte kom han om onsdagen, og folk kaldte ham Kræn Wojjnsda. Efter sit giftermål 1817 fik han faderens gård i Nytorp, og forældrene gik på aftægt, men den lille gård gav ikke tilstrækkelig virkeplads for ham, han fortsatte

med at drive handel, og han forstod at anbringe sine penge godt. Allerede 1825 købte han den halve kongekrontiende af Tveds sogn, ansat til 10 td. 6 skp. hartkorn. Senere købte han også Tveds kirketiende og hovedparcel nr. 1 af Nørtorp samt andre gårde. Han flyttede til Vigsø, hvor han i mange år var gårdejer og købmand. Han handlede bl. a. med korn og tømmer og havde skibe, som sejlede til Norge, så han kom til at indtage den stilling, som hans morbroder, Bertel Søegaard, der druknede som ung, vel havde stilet imod. Han kaldte da også en søn op efter Bertel.

Fra hans elleve børn stammer mange familier på Hanstholm. Sønnen Jeppe Dige fortsatte senere faderens handelsvirksomhed i Vigsø. Det fortælles, at han var den sidste på Holmen, der sendte skibe til Norge. Engang, da et skib lå uden for kysten og losede sine varer i skibningsbåden, som skulle bringe dem til land, kæntrede båden, og mandskabet blev med nød og neppe reddet. Så holdt Jeppe Dige op med denne handel, for han ville ikke, at folk skulle komme i livsfare for hans skyld.

Christen Diges søn Thomas Christian Dige blev gårdejer og købmand i Øsløs, og en anden søn Hans Dige kom til Torup strand, hvor han var købmand og ejer af skibe. De trådte altså også i deres faders fodspor. Hans Dige døde barnløs, men hans brodersøn, Frants Bertelsen Dige, blev senere købmand i Torup.

Af efterslægten bor endnu mange på Hanstholm, og hans udstykning af Nørtorp er kommet mange af dem til gode. Spredt over Nordty og læn-

gere omkring lever flere af hans efterkommere. En af dem har her forsøgt at bidrage til, at hans navn og livsgerning ikke bliver glemt.

KILDER:

Kirkebøger, især for Rær og Nors sogne.
Folketællingslister 1787 for Nors og 1801 for Rær.
Skifteprotokoller for Dueholm, Ørum og Vestervig amter.
Skifteprotokoller for Hundborg-Hillerslev herreder.
Skøde- og panteregistre for Øster og Vester Vandet (nr. 31),
Nors og Tved (nr. 18), Rær, Hansted og Vigsø sogne
(nr. 21).
Skøde- og panteprotokoller for Hundborg-Hillerslev herreder
nr. 1-5.
Landstingets skøde- og panteprotokoller.
Udstykningsapprobationer for Thisted amt 1793-1821.
Brandtaksationer for Hillerslev herred B 212.
Auktionsprotokoller for Hillerslev-Hundborg herreder.
Bilag til justitsprotokollen for samme herreder 1798-1801.

Møllen

Af TORSTEN BALLE.

DE GAMLE MØLLER FORSVINDER. Det er ikke så længe siden, deres silhouetter prægede horisonten. Stod man på et højt sted, talte man kirketårne og møller. I dette vindenes kongerige var der flest af de sidste. Tårnene faldt, men møllerne stod.

Dog, deres skæbnetime kom også. Som bøgene engang voksede op og kvalte de gamle ege, således skød nu fra gårdenes lader slanke vindmotorer til vejrs i tusindtal og tog søgningen fra møllerne sammen med byernes dampmøller og valseværker.

Nu måtte møllerne prøve, hvad de aldrig havde prøvet for alvor, at kæmpe mod konkurrence.

Mange møller bukkede hurtigt under i kampen, men der var også møller, der klarede sig for en tid og oplevede at se deres konkurrenter, vindmotorerne, blive kørt bort som nogle bunker rustent skrammel. De tog nye arbejdsområder op, de fik klapsejl og selvkrøjer og andre moderne indretninger på deres gamle krop, og de fik motorer til at dreje kværnene, når vindene undte de trætte vinger hvile.

Men vingerne havde alligevel en dag udtjent, og nye ville koste en formue, som aldrig ville kunne forrentes. Da måtte mange møller lide den tort at få en vindmotor boltet på, så de kom til at ligne elefanter med girafhalse. Men det var nødvendigt. Ellers måtte den vingeløse mølle for altid sige farvel til vindene og overlade til motorer at trække kværnene.

Mange møller blev revet ned. Men da skete der det glædelige, at folk savnede dem.

Hvor der endnu var en mølle tilbage, forsøgte egnens folk derfor ofte at redde den, hvis der var fare for, at den måtte nedlægges. Flere steder stod folk sammen om denne opgave og bjergede i det mindste for en tid deres gamle mølle, så den kunne stå som en pryd for egnen og som et minde om gamle dage.

Så længe der endnu er møllebyggere af den gamle skole, vil disse møller kunne holdes i stand, men møllebyggeriet er et erhverv, som engang vil forsvinde, og da vil de sidste møller være i fare.

For at møllerne dog ikke skal blive glemte, har møller og møllebygger Anders Yde Langgaard, Hørдум vestre Mølle, bygget flere modeller af møller. En af dem står nu i Thisted museum, en nøjagtig model, hvis mål står i forholdet 1:11 til de originale.

Men det er ikke nok at redde møllerne og deres inventar. De vil stå som døde ting, hvis man ikke også bevarer kendskabet til møllerens arbejde, til møllens virkemåde og dens enkelte deles funktion, og til de benævnelser, mølleren havde til hver enkelt-del. Først når man kender dette, får den gamle mølle mening og liv.

Møllebygningen.

Møllens krop, mølleskroget (e møl: skrog), var bygget af svært tømmer.

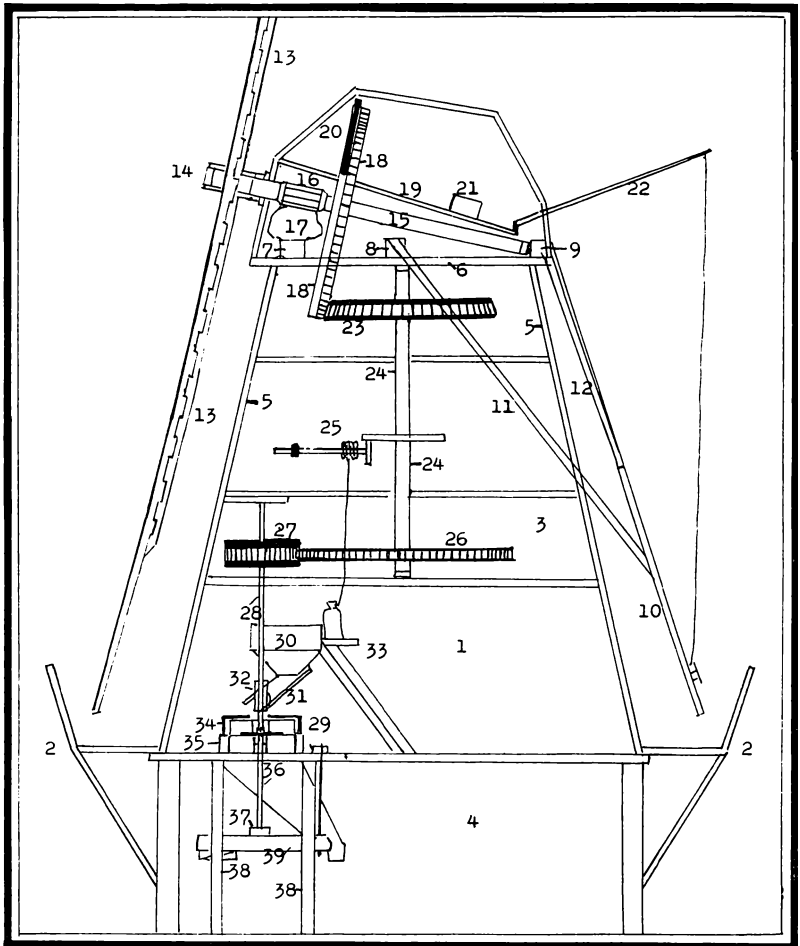
De bærende stolper, der stod i møllens hjørner, kaldtes ligesom stolperne i en lade *ben* (bi:'n). De var forbundet med vandrette bjælker og skråstivere til et stillads, *møllehugget* (e møl: hog'), som var beklædt med tagspån. Møllen var delt i flere etager.

Den underste etage, *kælderen*, (e kjelder) kunne være muret eller tømret op, men den kunne også være udgravet i jorden, desværre ofte i en stor gravhøj. Det havde den fordel, at man kunne gå på jorden rundt om møllen og dreje hatten eller stille sejlene på vingerne. Var kælderen muret eller tømret, hvad der ofte var nødvendigt, for at møllen kunne blive så høj, at vingerne kunne fange vinden, måtte man enten fylde jord op om den eller bygge et galleri, *svikkestillingen* (e swe'k steleng), uden på møllen, da man ellers ikke kunne nå vingerne eller bjælken, som drejede møllen. Skulle de nå ned til jorden, blev de for lange. Svikkestillingen blev støttet af skråstivere og havde et rækværk, som hældede udad.

Ovenover kælderen var *maleloftet* (e mo:l lowt), hvor kværnene stod. En dør førte herfra ud til svikkestillingen, så man kunne komme ud og stille møllen efter vinden.

Øverst på mølleskroget lå *hatten* (e hat). Den kunne glide rundt på *krøjeringen* (e kroj: reng') og *krøjeklodserne* (e kroj: kloser), som sad på benene.

Der var to typer hatte, den yngre løgformede hat og den ældre *gavlhat* (gaw:l hat), som havde en tagryg, der skrånede bagud. Nederst i hatten fra for til bag lå to *saksbjælker* (sags bjel: ker), og tværs over dem lå foran i hatten *sølebjælken* (e sø:l bjel:k), længere tilbage den lange bjælke *sprøden* (e sprø:d), som ragede langt ud fra hatten til begge sider, og bagest i hatten *bagtapsbjælken* (e båg: taps bjel:k), der også nåede et stykke uden for hatten med enderne. Til den var i midten fæstet en lang, svær bjælke, *krøjestjærten* (e kroj: stjajt), som gik ned langs møllens side til svikkestillingen eller mølleomgangen. Med den blev hatten drejet. Fire stivere

Skematisk tegning af mølle

1. Maleloft	11. Lang skude	21. Taske	31. Rystesko
2. Svikkestilling	12. Kort skude	22. Persehammel	32. Rysteaksel
3. Stjernehjulsoft	13. Laske	23. Krondrev	33. Sækkebænk
4. Kælder	14. Akselhoved	24. Velle	34. Støvkasse
5. Ben	15. Hovedaksel	25. Lotteri	35. Slyng
6. Saksbjælke	16. Søle	26. Stjernehjul	36. Langjern
7. Søbøjælke	17. Søjlesten	27. Kværndrev	37. Bundspor
8. Sprøde	18. Knaghjul	28. Spilstok	38. Steger
9. Bagtapsbjælke	19. Perse	29. Kværn	39. Stegebro
10. Krøjestjært	20. Persesko	30. Kube	

gik fra den op til hattens bjælker, to, de *lange skuder* (lång: sku:der) til sprødens ender, og to *korte skuder* (sta'ke sku:der) til enderne af bagtapsbjælken. Skuderne, der også kaldes sprøder, og krøjestjærten udgjorde tilsammen *krøjetømmeret*, (e kroj: tæm'er).

Man måtte lægge kræfterne i, når man skulle *krøje* (kroj:) møllen ved at skubbe på krøjestjærten. Derfor brugte man ofte et spil, *krøjevognen* (e kroj: wuxn), som kunne flyttes rundt på svikkestillingen eller omgangen og sættes fast forskellige steder. En lænke førte fra krøjevognens lodrette bom til stjærten.

Mølløværket.

De to korsstillede *vinger* (wenger) var møllens motor. Af deres form og størrelse afhang den kraft, der var til rådighed. Det var en stor kunst at bygge gode vinger, og det krævede meget og omhyggeligt arbejde. Derfor blev de så kostbare.

En vinge skulle f. eks. have en bestemt krumning. Den bjælke, der var vingens rygrad, *vingebjælken* (e weng: bjel:k), blev derfor sat i spænd, så den buede tilpas. I siden af en bjælke, *lasken* (e lask), blev der nu lavet brede, firkantede udsnit, så der stod lige så brede, firkantede tappe tilbage. Denne sides form blev afmærket på den spændte vinge-bjælke, og der blev så savet udsnit i denne, der svarede til tappene på lasken. Når laskens tappe derefter blev presset ind i bjælkens udsnit, holdt lasken vingen spændt i den rigtige krumning.

På vinge-bjælken blev det netværk af lister fæstet, som dannede underlaget for sejlene. At anbringe det rigtigt var ikke hvermands sag. Det skulle ikke danne plane, men vindskæve flader, hvis bedste form

var fundet ved erfaring og overleveret ved tradition. På den ene halvvinge sad netværket, *hækkeriet* (e hekerix), i modsat side af hækkeriet på den anden. I regelen var det anbragt således, at vingen, set forfra, drejede i modsat retning som vingerne på et ur, men der var undtagelser. Den side af vingearmen, som hækkeriet sad på, kaldtes *sejlsiden* (e sej:l si:). På den modsatte side var *stormfjælene* (e stor:m fjæ:l) anbragt. I stormvejr måtte man tage nogle af dem af. Møllen kunne ellers gå rundt uden sejl, og stormens pres mod vingen kunne da blive så stærkt, at bremsen ikke kunne holde vingerne stille. Hækkeriet bestod af *spoler*, (spo:ler), der gik på tværs af vingen, og *lister* (le:ster), som gik langs med vingen.

Vingerne var indsat i *akselhovedet* (e agsel hu:'e), der var af træ og sad på vingeakselen, *hovedakselen* (e hu:agsel). Denne lå ikke vandret, men dannede en vinkel, hvis størrelse var bestemt af århundreders erfaring, med hattens grundflade. Hovedakselen var også af træ, men forrest i hatten var et stykke af den tæt beslået med jernskinner. Dette stykke kaldtes *sølen* (e sø:l), og det hvilede på en stor kampesten, *sølestenen* (e sø:l sti:'n), hvori en fordybning dannede et leje for sølen. Her blev stenen efterhånden ved sølens slid så blank, som den var poleret, og så sled stenen ikke mere på jernskinnerne, som var slebet lige så blanke. Sølestenen var fastgjort til sølebjælken, som også kaldtes *halsblokken* (e hal:s blok). I hovedakselens bageste ende var *bagtappen* (e bå:g tap), indsat. Den løb i et leje på bagtapsbjælken.

Senere blev sølen og endnu senere hele hovedakselen og akselehovedet lavet alene af jern.

På hovedakselen sad det store hjul, *knaghjulet* (e kna:g hyw'l). Det var lavet af træ som de andre drivhjul i møllen, og det havde indsatte tænder af hårdt træ, *kamme* (kåm:), som gik vinkelret ud fra den ene side af hjulet langs omkredsen.

I hatten var også bremsemekanismen, *persen* (e pæ:s), anbragt. En bremsesko, *perseskoen* (e pæ:s skow'), lå om knaghjulet. Dens ene ende var fastgjort til hattens træværk, den anden ende til en planke, som var hængslet fast fortil i hatten, så den kunne bevæges op og ned. På planken stod en kasse med sten, *tasken* (e tå:sk), som trykkede planken nedad og derved spændte perseskoen mod knaghjulet. Der skulle ikke ret stor vægt til, for når skoen rørte hjulet, greb hjulet fat og trak selv skoen til med stor kraft. Den frie ende af planken kunne bagest i hatten løftes ved hjælp af en vægtstang, *persehammelen* (e pæ:s hamel), som ragede langt bagud af hatten. I persehammelens yderste ende var fastgjort en line, som gik ned til svikkestillingen og kunne gøres fast til krøjestjærten. Når man trak i den, løsnedes persen, og når man slækkede på den, bremsede persen knaghjulet. Man måtte være meget forsigtig, når man brugte persen. Bremsede man for hårdt, trak knaghjulet perseskoen så hårdt til, at hjulet standsede med et ryk, og da kunne vingerne, som var i fart, let blive revet af møllen.

Knaghjulet var så stort, at det nåede et stykke ned i mølleskroget. Her greb den ind i et stort vandret liggende hjul, *krondrevet* (e kro:n drøw), som var bygget på en anden måde. Det bestod af to skiver, hvoraf den øverste var lidt mindre end den nederste. De var anbragt i en vis afstand fra hinanden og var lige inden for deres omkreds forbun-

det med en kreds af runde, stærke pinde, *stokke* (sto'k), som altså kom til at hælde ind mod akselen. Imellem stokkene greb knaghjulets kamme ind.

Krondrevets aksel, *vellen* (e wel:), som var af træ, stod lodret midt i møllen. Forneden, på *stjerne-hjulsloftet* (e stjær:nhywls lowt) lige over maleloftet, var et andet hjul, *stjerne-hjulet* (e stjær:n hyw'l), fastgjort til den. Dette hjul, der var det største i møllen, havde også kamme, men de gik vandret ud fra hjulets omkreds som stråler og greb ind mellem stokkene på *kværndrevet* (e kwar: drøw), der var bygget omtrent som krondrevet, men var mindre og havde lodrette stokke.

Kværndrevets lodrette aksel hed *spilstokken* (e spi:lstok eller e spel:stok). Dens øverste ende løb i et forskydeligt leje, og når man skubbede dette leje udad, gjorde man kværndrevet fri af stjerne-hjulet, hvorved man kobled *kværnen* (e kwar:) fra. Spilstokkens nederste, gaffeldelte ende gik ned i kværnen og greb her ind i endestykket på kværnens aksel, *langjernet* (e lång:jar), idet hver af gaffelens ender eller tappe passede ind i et lodret hul, *et gat* (en gat) i endestykket. Fra dette endestykke udgik vandret tre eller fire arme af jern, *sejle* (en sej:l, sej:l), som passede i furer, der var indhugget i undersiden af den øverste møllesten, *løberen* (e lø:ber). Løberen hvilede altså på sejlene og blev drevet rundt af dem, men furerne måtte indhugges meget nøjagtigt, ellers ville løberen komme til at ligge og gå skævt. Senere fandt man derfor på at anbringe stenen i en *balance* (balang:se), et jernkors, som balancerede på en tap, *balancetappen* (e balang:se tap), i langjernets øverste ende.

Kværnakselen, langjernet, gik i forlængelse af spilstokken og gik gennem et leje i den nederste møllesten, *liggeren* (e leger). Dette leje dannedes af en træklods, *bossen* (e bos), som var gjort fast foroven i stenens midterhul, *øjet* (e yw:). Gennem bossen var der boret et hul, lidt større i tværmål end akselen. I siderne af dette hul var indfældet tre jernklodser, *nøter* (nø:ter, også nøter), som styrede akselen. De kunne kiles ind mod denne ved hjælp af trækiler, der sad bag dem, og derved kunne lejet indstilles. Det stykke af akselen, der sad i lejet, kaldtes *halsen* (e hals). Når liggeren blev slidt tyndere, bankede man bossen længere ned i stenen. Hvis vejret var tørt og varmt, kunne bossen skrumpede ind og kom da til at sidde løs. Det var en ulempe, og derfor lavede man senere bossen af jern.

Akselen, langjernet, gik fra kværnen ned i kælderen. Den endte i en afrundet ståltap, *langjernstappen* (e lång:jars tap), som løb i et dåseformet leje, *bundsporet* (e bond: spor) eller *panden* (e på:nd). Tappen skulle løbe i olie og skulle være hårdt hærdet, mens lejet skulle være blødt (eller omvendt). Ellers ville lejet løbe varmt, da det bar vægten af den øverste sten.

Panden eller bundsporet lå på en vandret bjælke, *stegebroen* (e ste:g brow'), som var indtappet i to lodrette bjælker, *stegerne* (e ste:ger, også e ste:g). De flade tappe gik gennem stegerne, og taphullerne var så lange, at man kunne løfte eller sænke stegebroen ved hjælp af *letteværket* (e læ't værk), som kunne bestå af et par kiler under den ene tap og en jernstang, der gik lodret gennem den anden tap og op til siden af kværnen, hvor den kunne kiles eller skrues et stykke op. Med letteværket kunne man

altså forandre afstanden mellem kværnstenene, så man kunne male groft eller fint efter behag.

Den nederste sten, liggeren, var fastgjort i ramme, *slynget* (e sløng'). Den øverste, løberen, var dækket med en kasse, *støvkassen*, (e støw: ka:s), i hvis låg der i midten var en åbning, som spilstokken gik igennem. Gennem denne åbning løb kornet ned i kværnen.

Kornsækkene blev hejst op fra kælderen til maleloftet med et hejseværk, *lotteriet* (e loterix), som blev drevet af møllen. Det bestod af et vandret hjul, der sad fast på vellen, og et mindre lodret hjul, der kunne trykkes mod eller trækkes fra det første hjul og derved bringes til at gå rundt eller stå stille. Dette hjul sad på en aksel, hvortil der var fæstet et langt reb, og når hjulet løb rundt, blev rebet vundet om akselen, således at en sæk, der var gjort fast til den anden ende af rebet, blev løftet opad. Lotteriet sad gerne på den side af vellen, hvor kværnen stod, og sækkene blev løftet så højt op, at de kunne sættes ind på en bænk, *sækkebænken* (e se'k bænk) ved siden af en stor firkantet dragt, *kuben* (e ku:b). Sækkebænken var så høj, at det var let at hælde kornet fra sækkene ned i dragten.

Fra kuben løb kornet ud på *rysteskoen* (e rest skow'), en bred trærende, der gik skråt ned mod spilstokken. Den kunne indstilles til at stå mere eller mindre skråt, og derved kunne man regulere kornstrømmen. Rysteskoens ene ende greb som en gaffel løst om en kantet klods, *rysteakselen* (e rest agsel), der sad fast på spilstokken, og når denne løb rundt, bevægede klodsen rysteskoen fra den ene side til den anden, så kornet blev rystet ned i kværnens åbning. En stor dragt i kælderen opfangede melet eller grut-

ningen, som gennem en hul tap i enden af tragten kunne fyldes på sække.

Når kværnstenenes riller var slidt, måtte man *bilde* (bild:) stenen, hugge rillerne dybere. Det skete med *bildhammeren* (e bild: ham'er), men først skulle ujævnheder på stenen hugges bort med *kruhammeren* (e kru:s ham'er), der havde 3-4 knive. De rhinske sten var de bedste, men de skulle bildes hver tredje dag. Der skulle så altid være tre mand på møllen, to til at passe kværnene og én til at bilde.

Skulle en kværnsten løftes op, f. eks. når den skulle vendes, gjorde man det ved hjælp af en kile, *tersen* (e tærs), som man bankede ind under stenen. Når den var løftet lidt, satte man undertiden en trappeformet ters ind, som stenen kunne hvile på i forskellig højde. Kunne man ikke løfte den mere med tersen, slog man et reb om den og trak den op, så den stod på siden.

Der var oftest to kværne i en mølle; den ene til at *male* (mo:l) mel på, den anden til at *grutte* (grø't) eller knuse kornet med. Kornet skulle være godt tørt, ellers kunne kornet *dejne* (dej:n) kværnen. Så kom der nogle dejagtige pølser ud i stedet for mel, og stenene blev helt klistret til. Skulle der laves fint mel, skulle man først afskalle, *pille* (pel:) kornet. Det blev gjort på *pilleværket* (e pel: værk). Det var en slags kværn, men den havde kun én sten, *pillestenen* (e pel: sti:'n), der var omgivet af en rund kasse. Dennes cylindriske yderflade var dannet af blikplader, pilleplader, som var sømmet på et træstativ, *kippen* (e kip), og i hver *pilleplade* (pel: plå:d) var der slået huller med indadvendende skarpe flige som hullerne på et rivejern. Kassen var dækket med et låg, der kunne lukkes op, og i mel-

lemrummet mellem låget og stenen blev der så hældt en *måde* (må:d) korn (ca. 5 potter) ad gangen. Når stenen løb rundt, blev kornet slynget mod pillepladerne, som rev skallerne og spidserne af kornet. Der skulle helst blæse en ret stærk vind, *pillevind* (pel: wend'), når kværnen gik, da stenen skulle løbe hurtigt rundt. Pilleværket tog hårdt på møllen, for når en portion korn var pillet omtrent færdig, løb stenen en kort tid næsten i tomgang, og da gik møllen meget hurtigt.

Lidt om møllerens arbejde.

Mølleren fik ikke penge for sit arbejde, men en del af det korn, der blev bragt til mølle. Det var hans ret at tage en attendedel af kornet, *tolde* (told:) som det kaldtes, og han skulle tage det med en justeret *toldkop* (told: kop). Nogle toldkopper findes endnu på de gamle møller. Mange syntes, at betalingen var for stor, da drivkraften var gratis, men mølleren skulle jo holde møllen vedlige, og det var dyrt. Han skulle kunne samle penge fra til reparationer, ellers kom før eller senere den dag, da han måtte gå fra møllen. Desuden var det skik, at mølleren ligesom købmanden i byen beværtede kunderne med både mad og drikke, og det var ikke lidt, der mellem år og dag blev sat til livs i møllerens stue. Var der barsel hos en af kunderne, kom møllerkarlen kørende med en *bakkelsekage* (ba'kels kå:g) fra mølleren. Det var en slags hvedebrød, bagt af møllens fineste mel. Kagen var klappet flad og blev leveret i en bradepande. Der var en masse korender og en stribe kanel i den, og der var rosiner ovenpå.

Inden arbejdet i møllen kunne begynde, skulle mølleren finde vindens retning. Måske var det så hel-

digt, at møllen vendte vingerne lige mod vinden. Så var møllen *i vinden* (ix e wend'). Men oftest kom vinden skråt ind mod vingerne eller lige fra siden,

Sennels Mølle.

og så var møllen *af vinden* (å: e wend'), eller den kom bagfra, så møllen stod *i bagvind* (i bå:g wend'). Da måtte mølleren dreje møllehatten, *krøje møllen* (kroj: e møl:), så den kom i vinden. Sejlene skulle sættes, så de passede til vindens styrke og den fart, møllen skulle gå med, og så kunne man ved at trække i linen til persehammelen *sætte møllen i gang* (sæt e møl: i gång).

At standse møllen hed at *sætte møllen* (sæ't e møl:). Var det til nat, skulle sejlene trækkes sammen, og det var sikrest at *binde møllen* (bend: e møl:) ved at fastgøre knaghjulet med et reb, så det ikke kunne gå rundt. Vinden kunne jo springe om i nattens løb, så møllen kom i bagvind, og da kunne persen ikke altid holde møllen, for knaghjulet ville skubbe perse-skoen fra sig, når møllen gik *avet om* (awed åm').

Når møllen var sat, skulle vingerne stå *i kors* (i kos), således at en vingearm stod lodret i vejret. Dog skulle den søn- og helligdage stå *i kryds* (i kryd) som et skråt kors. Det betød, at mølleren ikke malede den dag, og møllen blev derfor også sat sådan, f. eks. når mølleren ville have en fridag. I tordenvejr satte man også møllen i kryds, og man troede, at lynet da ikke så let kunne slå ned i møllen.

De gamle møller forsvinder. I dette århundrede har mange møllere måttet tage sejlene af deres mølle for sidste gang. Egnens folk og vel mest mølleren har følt det, som om et flag blev strøget. Med vemod så man de gamle kæmper forsvinde fra landskabet, men tiden lader sig ikke standse. Vi kan ikke bevare alt det gamle, hvor smukt det end var. Det er nu livets gang, og vi må finde os i det og være tilfreds, når blot det lykkes at bevare minderne for os selv og for kommende slægter.

Om de i denne artikel trykte dialektord gælder følgende: Kolon (:) betyder, at den foregående lyd er lang, apostrof (') betyder stød. Den h- eller k-agtige lyd, der i dialekten ofte kommer efter i, u og y, f. eks. i talordet ti betegnes ved x (tix).

HISTORISK SAMFUND

holdt årsmøde på museet i Thisted torsdag 16. juni 1960. – Formanden, læge E. T o f t, Vestervig, gav beretning og oplyste bl. a., at medlemstallet f. t. er 1029 – et betydeligt tal i forhold til befolkningstallet i Thy og V. Hanherred. Formanden takkede de offentlige institutioner, deriblandt de 33 sognekommuner som har ydet tilskud. Endvidere rettede han en varm tak til de private, der har støttet foreningen. Vi vil gerne have endnu flere medlemmer og især gerne have ungdommen med. Den »gamle garde« dør ud efterhånden, så det gælder for os om at få yngre til at fylde rækkerne. De unge må forstå, at den, der ved noget om fortiden finder fodfæste i nutiden og kan skue ind i fremtiden. Det er mit håb, at ungdommen vil stå vagt om vore gamle historiske minder. Nationalmuseets folk har flittigt arbejdet i marken her i Thy i fjor og i år, og befolkningen har vist interesse for disse udgravninger.

Kassereren, redaktør J. J. L u s t r u p, oplæste årsregnskabet, der bal. med 14.538 kr.

Til bestyrelsen genvalgtes lærerne T. Balle, Torsted, og J. Rolighed, Klim, samt skoleinspektør H. A. Riis-Olesen, Vestervig. Som revisor genvalgtes pens. lærer Chr. Søndergaard, Thisted.

Redaktør L u s t r u p mindede om, at det i år er 25 år siden grosserer N. L. Spangberg skænkede sin villa i Jernbanegade til brug for museet – en gave til en værdi af 180.000 kr. (hvoraf de 30.000 i obligationer til hjælp til udvidelse af bygningen). Udvidelsen fandt sted i 1953–54 og kom til at koste ca. 90.000 kr. og uden overskridelse af overslaget, som arkitekt Foged havde lavet.

Musets kasserer, bankdirektør K. H e r t z u m, oplæste museets årsregnskab, der bal. med 24.685 kr. Og museets leder, overlærer frk. Signe G j ø d e s e n, gav beretning om museets arbejde og gav oplysning om nyrehvervelserne. Ca. 75 nye numre har man fået i det svundne år.

Redaktør L u s t r u p omtalte møllerne, der fandtes i særlig stort tal i Thy og Hanherred, men næsten er forsvundet i løbet af den sidste menneskealder, fortrængt af elektriciteten.

Og sluttelig redegjorde lærer T. B a l l e for den nye årbogs indhold.

Den årlige sommerudflugt gik søndag 28. august 1960 til Hanstholm, hvor Ræhr Kirke besøgte og blev forklaret af red. C. Brunsgaard. På Gammeltope voldsted (søhelten Niels Juels barndomshjem) holdt museumsleder frk. Gjødensen et lille foredrag. Ved fælles kaffebord i Hansted Kro talte red. Lustrup om Kjølbygaard (som man passerede på hjemvejen) og skoleinsp. Riis-Olesen om helligkilder i Thy.

Vejret var godt, selv om man savnede solskin, så det blev en tur, de mange deltagere var glade for.

MUSEETS ERHVERVELSER

1. juni 1959—30. juni 1960

IEFTERÅRET 1959 blev en jernaldergrav fra gravpladsen ved Vandet nye skole flyttet til Thisted og anbragt i museets have. Det er en ret lille grav af en type, som kun kendes fra Thy. Den ene kortside er dannet af en kværnsten. Den er anbragt med længderetning nord-syd, således som den lå på sin oprindelige plads.

Tilvæksten til oldsagssamlingen er ellers ikke stor, men til gengæld er den god. Der er kommet to tyknakkede økser (Anton Møller og støbegodshandler Kjær), en trekantet, 12 cm lang pilespids, fundet på Ørgård i Aas for nogle år siden (Laurits Christensen, Vibberstoft), og tre økser med skafthul fra Agger-Lodbjergegnen, levn af oldtidsminder, der er ødelagt af havet (fru Kirkegård, Agger).

Nogle økseægge af flint er omtalt andetsteds i årbogen.

Museets sidste erhvervelse er en »madkniv« fra stenalderen, en sjælden genstand. Det er et bredt, fladt flintblad, som synes at være velegnet til at partere kogt eller stegt kød med. Madkniven er fundet

i engdraget ved Skibsted fjord af afdøde gårdejer Poul Knudsen og foræret til museet af dennes enke, fru Maren Knudsen.

Billedhugger Wienberg Jensen har foræret museet et træsnit, der forestiller Thor-stenen i Hørdum kirke.

foto. A. Scharling

*Redskab fra stenalderen, måske unvendt som madkniv.
Fundet nær Skibsted fjord.*

Fra Hundborg kirke har museet modtaget 8 mindeplader af den slags, som man lagde på kisten, og som senere blev hængt op i kirken. Blandt dem er en mindeplade for Niels Bjerregaard Neergaard, ejer af Ulstrup. Han var født i Kaastrup 1793 og døde på Ulstrup 1851. Der er en mindeplade for proprietær Søren Møller, født i Thisted 1797 og gift med Anna Neergaard af Momtoft. I 12 år var han købmand i Thisted, derefter købte han Vestervig Kloster, som han dog kun havde i 3 år, hvorefter han

købte Landbolyst, en parcel fra Ulstrup, hvor han boede til sin død 1867. En tredie af mindepladerne er for Kirstine Oles Datter, født i Hundborg 1780, gift med dyrlæge Michel Nielsen og ansat som Gjor-demoder i Hundborg. I de 30 år, hun virkede der, modtog hun »med megen held i alt 1019 børn«.

Arkivalier og billeder er skænket af farvehandler Bang, fru Søndergård, Ræhr, søstrene Hvid, Fjordstræde, K. Nørgård, København, og fru Dagny Hartvig, Århus. Den sidste gave er en kultegning af Thisted havn efter stormen natten mellem d. 24. og 25. okt. 1878. Den viser den gamle »knækkede« mole, der ikke ydede tilstrækkelig læ for sydøststorme. I havnen ligger en lille damper, »Ørnen« og to sejlskibe, der er forlist under uvejret. På havnepladsen ser man petroleumsløgter, som 4 år før havde afløst tranlygterne. De havde en kort levetid, idet gasbelysningen holdt sit indtog i Thisted i 1883.

Ved køb har museet erhvervet fotokopier af amtmand Fayes breve til Nationalmuseets leder, justitsråd Thomsen. Den gamle amtmand var en meget interesseret medarbejder for Nationalmuseet, og ved anlæggelsen af vejene i Thy blev der gjort utallige fund af oldsager, som han sendte ind til »Den kgl. commission til oldsagers bevaring«, ledsaget af kommentarer. Han var også interesseret i jordfaste mindesmærker og har f. eks. beskrevet bispegraven i Sjørring og nogle af egnens voldsteder.

Opstillet i haven ved museets sydmur er frontispicen fra Brinkmanns ejendom, som blev nedrevet i begyndelsen af 30'erne, da Store Torv blev udvidet. Ejendommen var opført 1885 og delvis ombygget i 1900. Frontispicen er modtaget ved fru gartner Jespersen.

Bankfuldm. Krabbe Nørgård, Kbh., har sendt en hatteknage, der har form som en fugl, og som har været anbragt i købmand Brinkmanns kontor. Navneskiltet »Lindely« fra Skovgade er skænket af frk. Agnes Kibsgård. Hvor huset lå, er der nu parke-ringsplads.

Til dragtsamlingen er der kommet et tørklæde (A. Pedersen, Hillerslev), 4 sorte kapper (fru A. Nielsen, Tømmerby), kappekurv (fru toldforvalter Madsen, Kbh.), skørter, nattrøjer, børnetøj o. a. (fru Overgård, Askov). Tingene stammer fra Rosvang og er fremstillet o. 1880. En tyk vatteret nederdel (fr. Petrea Eriksen), et fransk sjal (fru S. Christensen, Hjørring), urkæde af sølv (O. Madsen), hængesmykke (fru Høier), nålepude og pibe (fru Ingrid Hansen).

Mønter er skænket af fru Balsen, Torsted, og Lily Thomsen, Ræhr. Af større ting kan nævnes en barnevogn fra omkring århundredskiftet (Agerholm, Skinnerup), en hængelampe til petroleum fra samme tid (fru Thinggård) og et ur i grønmalet kasse (fru Kirkegård, Agger).

Der var en Mads Kjærgård i Gudnæs, der fik uret i bryllupsgave o. 1800, og det sad indmuret i en væg, indtil den pågældende gård blev revet ned i 1912. Uret trækkes ved et lod og har et lille pendul, der hænger ned foran skiven. Der er kun en viser. Det er lavet i Revs, og urmagerens initialer er M. I. S. Sognepræsten Knud Aagaard, Skjoldborg, skrev i 1802: »Gode Uhrmagere har Landet ikke manglet; hvorfor og næsten enhver Bonde er forsynet med et Stueuhr.« Mange af de gamle ure går upåklageligt

den dag i dag, og det var interessant, om man kunne få opklaret, hvem der var mestre for dem.

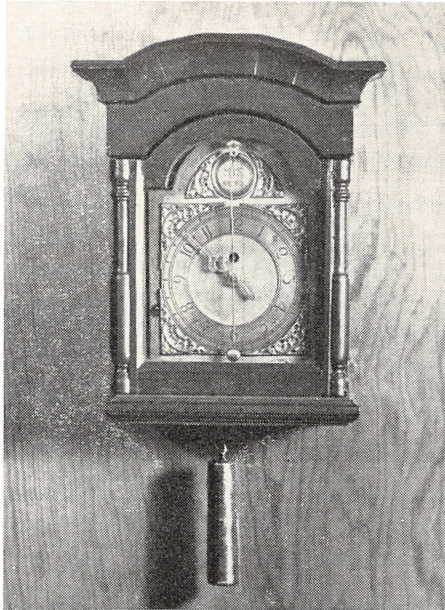

foto. A. Scharling

»Viserværk«, ur med kun én viser. Fra Gudnæs.

Margrethe Larsen, Hundborg, har skænket to tene til væv, og Thorsted Hvidbjerg, Ø. Vandet, to tene, to tejner, brik til lysestøbebord og kovringskasse. Fra brødrene Søndergård i Flarup har museet fået et lysestøbebord med 12 brikker. Brikkerne er runde træskiver, der på midten har et skaft med en krog i, så de kan hænge ned ved kanten af det runde bord, hvis skive kan drejes rundt. I hver brik kunne der anbringes 21 væger, der alle kunne dyppes i tællen

samtidigt, så man altså ved hjælp af bordet kunne støbe 252 lys på en gang. Familien i Flarup har brugt bordet til lysestøbning så sent som under sidste verdenskrig.

En anden kvindelig syssel er repræsenteret ved et lille apparat, hvormed man kunne lave snørehuller i korsetter. Det er skænket af Oline Olsen, Århus, hvis moder brugte det, da hun i sin tid syede korsetter til damerne i Gjettrup.

Museet har fået en hel bilæggerovn af Morten Madsen i Malle og forsiden til en bilæggerovn af Kristian Jepsen i Smerup. Museet har i forvejen mange plader til bilæggerovne, men de er alle tyske eller norske. De to nyerhvervelser er støbte i Thisted, henholdsvis på fabrikken Thy og på W. Bonnes fabrik. De bærer begge afbildning af Fr. d. VII., der som bekendt døde i 1863. De er dog måske lidt yngre, idet formen jo godt kunne bruges, selv om kongen var død. Ovnene fra fabrikken Thy er købt ca. 1880, og den anden kan ikke være yngre, idet Bonnes jernstøberi blev overtaget af Thy i 1882.

I et af lokalerne på 1. sal er opstillet en model af Hørdum mølle, lavet af møller Langgård i størrelsen 1:11. Der er indsat glas i to af siderne, så man kan se maskineriet. Under den står et skæppemål skænket af møller Langgård.

Museet har desuden fået: fajanceskål (Bent Poulsen), vægtlod af messing (Evald Lauridsen, Tved), pølsehorn (Chr. Thinggård, Skyum), skrivetøj (Anton Møller), båndkniv (Vagn Lauritsen, Nørhå), kasse med skomagerværktøj (Marie Sørensen, Sjørring alderdomshjem), og vaterpas, dril, kasteskovel og en stor sav (vejmand Fr. Jensen, Villerslev).

Disse sidste redskaber har tilhørt tømrer Laust Olesen, Haring, der også gav sig af med at klinke. Guldsmed Henningsen, der altid tænker venligt på museet, har skænket nogle guldsmedestempler.

J. P. Jacobsensamlingen er blevet forøget med et eksemplar af Det nye Testamente. Det mangler titelbladet, og det har ikke kunnet opklares, hvornår det er trykt, men det er sandsynligvis fra 1856. Det bærer trykt initialerne M. J. og desuden J. P. Jacobsens navnetræk, skrevet med digterens egen hånd, ungdommeligt med forskelligt farvede blyanter, derunder med blæk W. A. Jacobsen (broderen) og endelig med blyant og mere ubehjælpsomt E. Jacobsen (måske et af broderens børn). Den første ejer af bogen – M. J. – er muligvis J. P. Jacobsens farbroder, Mads Jacobsen, om hvem J. P. Jacobsen i nogle optegnelser fra 1864 har oplyst, at han styrtede ned i en brønd og døde i Skinnerup. J. P. Jacobsen har muligvis arvet testamentet efter farbroderen og brugt det under sin konfirmationsforberedelse, hvorefter det er gået videre til broderen.

Museet har fra 1. april 1959 til 31. marts 1960 haft 1721 besøgende mod 1455 året før. S. G.

Historisk Samfunds Regnskabsoversigt for Aaret 1959—60.

INDTÆGT

1. Kassebeholdning fra forr. Aar	Kr.	6.207 17
2. Statstilskud	»	1.535 00
3. Thisted Amtsfond	»	300 00
4. Thisted Byraad	»	200 00
5. Fra 33 Sogneraad	»	475 00
6. Solgte Aarbøger	»	87 00
7. Pengegave 200,00 og Renteindtægt 158,06 m. v.	»	549 02
8. Kontingentrestancer	»	40 00
9. Medlemsbidrag for 1959 (1029 Medl.)	»	5.145 00
		<hr/>
		Ialt Kr. 14.538 19

UDGIFT

1. Aarbogen, Trykning m. v.	Kr.	4.416 35
2. Honorar for Bidrag til Aarbogen	»	802 72
3. Tilskud til Museet i Thisted	»	1.000 00
4. Medhjælp	»	275 00
5. Clicheer og Tryksager	»	565 10
6. Dansk-historisk Fællesforening	»	104 00
7. Porto o. a. Udgifter	»	301 42
8. Kassebeholdning	»	7.073 60
		<hr/>
		Ialt Kr. 14.538 19

Thisted, 12. Maj 1960.

J. J. LUSTRUP

